

Tîrroj

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî
Sal: 5 Hejmar: 27 · 15 Tirmeh - 15 Rezber 2007 · 4 YTL

Tu li vî Orhanî! Arjen Arî, Zamanında değil ama yerinde ölmek Aydın Çubukçu, Stranên Hewremanê Cemîla Celîl, 'Yoldan çıkmış' bir memleket fotoğrafçısı Zülküf Kışanak, Civat Hînî Pênûsa Jinê Nebûye Lorîn S. Dogan, 'Güzel oyun' milliyetçilik kışkırtıcısında İbrahim Altınsoy, Zebeşên min Cemil Oguz, Hayaletlerle savaş Güler Yıldız, Dilsizlik üsütür Evrim Alataş, Klasik dönem Arap-Fars kaynakları Doç. Dr. Mamoste Qedrî, Hem rockçı hem ırkçı Sennur Sezer, Di 75 salî de Hawara bêxwedî! Firat Cewerî, Unutulması mümkün olmayandır 5 Nolu... Fehim Işık

Dosya : 'Millî İrade' mi?

Nuray Sancar, Hasan Özgüneş, Ali Yaşar, Fehim Işık, Handan Çağlayan,
Sibel Özbudun, Selahattin Demirtaş, Bişeng Özdiñç, Erdoğan Aydın

Derket!

Edîb Polat

Ristemê Zal

Rêzên pîrûka Kurdi

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Bixwazin!

Halkının sevgili vekili - <i>Wekilê birêz ê gelê min</i>	2
Zamanında değil ama yerinde ölmek - <i>Ne di dema xwe de, lê li cihê xwe mirin</i> - Aydın Çubukçu	3
Tu li vî Orhanî! - <i>Şu Orhan'a bak!</i> - Arjen Ari	4
'Yoldan çıkmış' bir memleket fotoğrafçısı - <i>Fotografkêşeki 'ji rê derketi'</i> - Zülküf Kışanak	5
Klasik dönem Arap-Fars kaynakları - <i>Çavkaniyên serdema klasik a ereb-farsan</i> - Doç. Dr. Mamoste Qedri	9
Ax Dayê - <i>Ah Anne</i> - Mehmet Nas	12
Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu <i>Di Tevgera Kurd de Jin û Çêbûna Nasnameya Jinê</i> - Nazan Üstündağ	13
Stranên Hewremanê - <i>Hewreman ezgileri</i> - Cemila Celil	15
Rakip olmadan futbol oynanır mı? - <i>Bê reqîb futbol tê listin?</i> - İbrahim Altınsay	18
Hayaletlerle savaş - <i>Şerê bi xeyaletan re</i> - Güler Yıldız	21
Termên tendirustiyê - <i>Sağlık terminolojisi</i> - Aram Gernas	24
Dosya: 'Millî İrade' mi? <i>Nuray Sancar, Hasan Özgüneş, Ali Yaşar, Fehim Işık, Handan Çağlayan, Sibel Özbudun, Selahattin Demirtaş, Bişeng Özdiñç, Erdoğan Aydın</i>	27-45
Lorîn S. Dogan: <i>Civat Hînî Pênûsa Jinê Nebûye</i> - <i>Toplum kadın yazarlara alışık değil</i>	46
Unutulması mümkün olmayandır 5 Nolu... - <i>5 Nolu ya ku ne mîmkûn e bê jibîrkirin e...</i> - Fehim Işık	48
Mizgin Tahir: <i>Mem û Zin operası için her şeyi yaparım</i> - <i>Ji bo operaya Mem û Zinê ezê her tiştî bikim</i>	50
Di 75 salî de Hawara bêxwedî! - <i>75. yılında sahipsiz Hawar!</i> - Firat Cewerî	52
Kilama Pepûgî - <i>Pepug'un Ezgisi</i> - Hüdai Morsûmbül	54
Destan û Efsane - <i>Destan ve Efsane</i> - Serkeft Botan	57
Hem rockçî hem ırkçî - <i>Hem rockar hem nijadperest</i> - Sennur Sezer	58
Li ser dîroka me agahiyên me kêmin - <i>Tarihimize dair bilgimiz çok zayıf</i> - Kemal Tolan	60
Lalîş Tapınağî'nın Şkestileri - <i>Şkestên Perestgeha Laleş</i> - Çeviren: Kamil Hudeda	62
Dilsizlik üşütür - <i>Bêzimanê dicemidîne</i> - Evrim Alataş	64
Zebeşên min - <i>Karpuzlarım</i> - Cemil Oguz	66
Çukurova Bayramlığını Giyerken - <i>Dema Çukurovayê cejnane li xwe dikir</i> - İnan Kızılkaya	68
Pirtûk - Muzik - <i>Kitap - Müzik</i>	71
Bulmaca - <i>Xaçepirs</i>	72

Helbest - Şiir: Atilla Barşer, Yusuf Dere, Rodî Diyar Ezdîni, Metin Özdemir, Akman Gedik

Wênayê Bergê (Kapak Resmi): Salvador Dali

TÎROJ

Sal: 5 Hejmar: 27 / 15 Tîrmeh - 15 Rezber 2007 Yıl: 5 Sayı: 27 / 15 Temmuz - 15 Eylül 2007

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

Li Ser Navê "Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş." Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A. Ş. Adına
Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Şiar Can Şener Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Şiar Can Şener

Navnişan (Adres) Kamerhatun Mh. Alhatun Sk. No: 25 / 4-A Beyoğlu - İstanbul Telefon 0212 297 77 95 Faks 0212 361 09 04

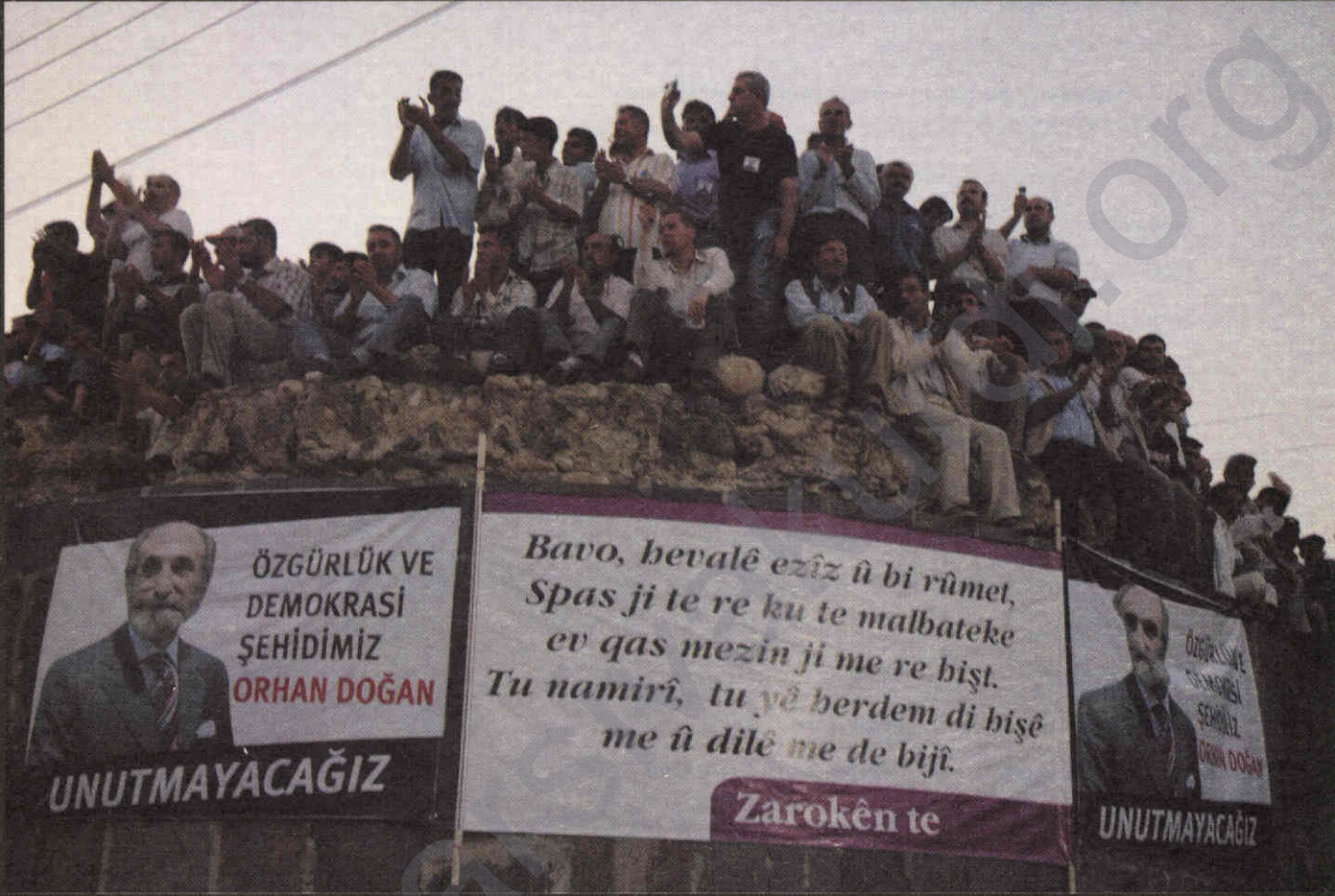
Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilciligi: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 1 D: 2 Yayın Türü: Yerel Süreli

web: www.tiroj.net • e-mail: info@tiroj.net Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme / Yenibosna-İSTANBUL

Belavkirin / Dağıtım: Yay - Sat • Abone Koşulları: 6 sayı: 24 YTL., 12 sayı: 48 YTL.

Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci-İstanbul • Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

HALKININ SEVGİLİ VEKİLİ...

"Bizi 13 yıl önce meclis kapısında enseimizden tutarak tutsak alanlar, Kürt halkına olan bağlılığımızı ve sevgimizi de tutsak alacaklarını sandılar. Ancak yanıldılar, hem de çok yanıldılar.... Biz bugüne kadar halkımızın emrinde olduk. Sizlere hizmet etmeye devam edeceğiz. 'Bin Umut' adayları gümbür gümbür geliyor...Arkadaşlar gözyaşının rengi yoktur ama kanın rengi kırmızıdır. Yaşamını yitiren Mehmetçik de, dağdaki de bizim kardeşimizdir... Değerli dostlar ben bugüne kadar size barış ortamını sağlayamadığım için özür dilerim. Arkadaşlarım adına özür dilerim. 22 Temmuz'da önce barış diyeceğiz..."

Zamanında değil ama yerinde ölmek

AYDIN ÇUBUKÇU

Orhan Doğan, herhalde en çok, TBMM'den ense-sine basılarak çıkarıldığı o utanç verici sahne ile hatırlanacaktır. Kuşkusuz Orhan Doğan'ın ve onunla birlikte Meclis'ten zor kullanılarak çıkarılan diğer arkadaşlarının utanmalarını gerektiren hiçbir kusurları yoktu. Utanç, koyu baskı altında susturulmuş ve sindirilmiş olduğu için gereken sesi çıkarmayan ülkenin payına düşmüştü. Onların şahsında hakarete uğrayan bütün bir ülke idi. "Aldığınız oyu burnunuzdan getiririz" mi demek istemişlerdi? "Buraya kadar çıkmak, sizin neyinize ulan, inin aşağı!"

Halkının sesini, yeni ve gür bir ses olarak o çatının altında yankılatmanın onuru, her türlü cefayı göze aldırtacak kadar büyüktü. Ardından, haksız, hukuksuz cezaevi yılları geldi. Orhan Doğan her duruşmaya, başı dik ve gülümseyen bir yüzle çıktı. Cezaevi aracılığıyla mahkeme kapısı arasındaki o kısa yolda, gazetecilere, halka, kendisini televizyonda izleyecek olanlara gururlu olduğu kadar umutla da parlayan gözlerini gösterdi hep.

Çizgisi net bir siyaset adamıydı. Kürt halkının özgürlüğü gibi, Türkiye'nin demokratikleşmesi de onun başlıca mücadele hedefleriydi. "Gizli niyetleri", kötü anlamda "taktikleri", "takyeleri" olan bir adam değildi. Sözleriyle, özleriyle, doğruluğuna inandığı fikirleri doğrultusunda özgürlük ve demokrasi mücadelesine bağlıydı. Halkının bütün eğilimlerini kollayan, politikayı temel ve genel talepler doğrultusunda işleyen bir siyaset adamı olarak, Kürt ve Türk bütün siyaset çevrelerinde saygı duyulan ve sözüne güvenilen bir insandı. Türklere başka Kürtlere başka konuşan, oy kaygısıyla iki tarafa da yalan söyleyen egemen sınıf politikacılarına hiç benzemezdi, Orhan Doğan.

Türkiyeli egemenler, onun Kürt halkı üzerindeki etkisini kendi istedikleri doğrultuda kullanmasını istiyorlardı. "PKK'yi terörist ilan et, terör örgütüyle arana mesafe koy" diyenleri, o yumuşak üslubuyla ikna etmeye çalışıyordu. Doğruluğuna inandığı fikirlerinden ödün vermeden, sabırla, üstüne gelenleri aklın yoluna çağırmaya devam ediyordu.

Ses tonundan beden diline kadar, her haliyle karşı-sındakilerin de yanlışlarından arınabileceklerine inandığını göstererek konuşmaya özen gösterirdi. Sıcak ve yürekten gelen bir konuşma biçimi vardı. Halkının tarihin derinliklerinden süzülüp gelmiş alçakgönüllülüğüyle, dağlar gibi sert inatçılığını birleştirmişti.

Giyimine gösterdiği özen de bu özelliklerini tamamlıyordu. Değişik renkte yelekler, her zaman kas-katı ütülü gömlekler ve takım elbisesi içinde ince bir zevk ve kültürü yansıttırdı.

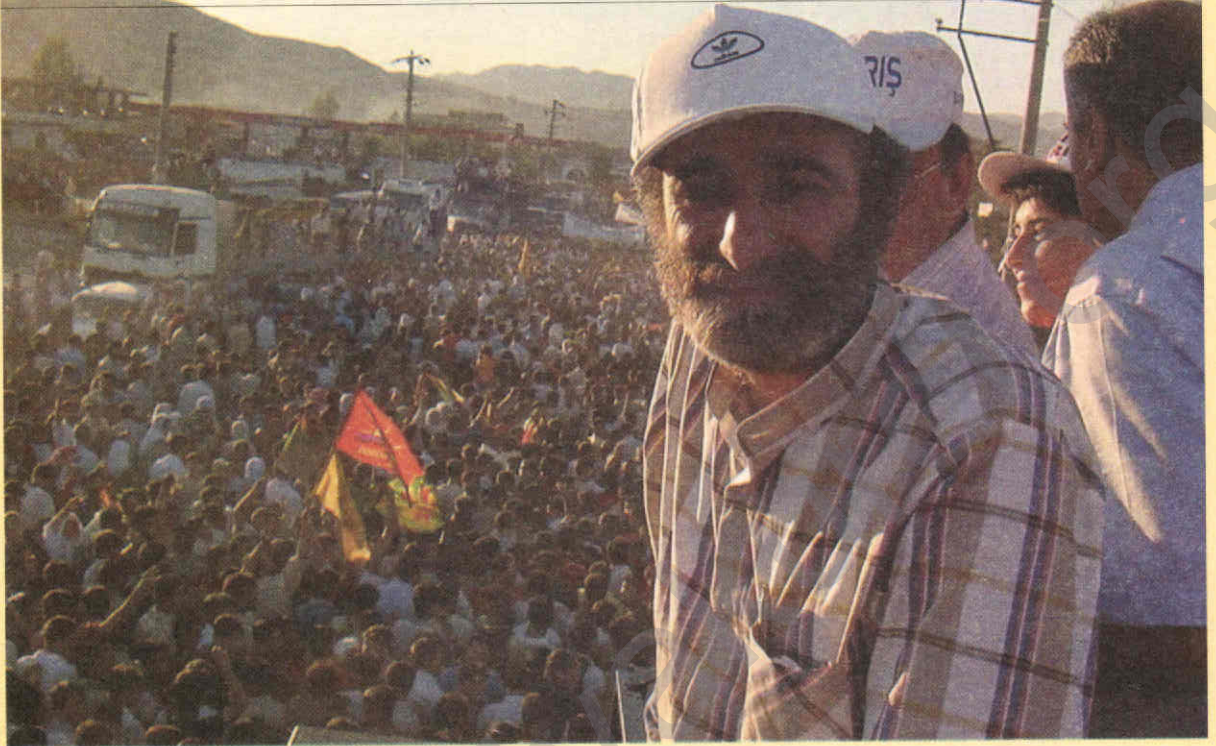
"Türkiye Barışını Arıyor Konferansı"nın öncülerinden-di. Barış talebini, somut bir programa dayandırarak kamuoyu önüne çıkarmanın önemini kavramıştı. Bu çalışma sırasında, Türkiye'nin önde gelen aydınlarının tümünü aynı sıcaklıkla ve davasına inanmış olmanın güveniyle yanına çekmeye çalıştı. Liberaller, İslamcılar, Kürt ve Türk sosyalistlerin onun bulunduğu her yerde hem canlı bir tartışma ortamı hem de birbirleriyle rahatça konuşabilecekleri, sorunları paylaşabilecekleri bir ortaklık meclisi kurabiliyorlardı. Kürt sorununun, bölge üzerinde değişik hesapları olan bütün siyasi çevreleri, devletleri ve değişik siyasi eğilimleri olan yüzlerce örgütü ilgilendirdiğini biliyor, bunlar arasında pusulasını şaşırmadan, halkının çıkarlarına en uygun yolu nasıl bulabileceğini bulmaya çalışı-yordu. Her zaman tek kaygısı vardı: Halkların çıkarına en uygun olan çözüm hangisiydi?

Mücadeleci bir insandı. Farklı görüşler arasında kendi çizgisine uyabilecek olanları kazanmak için, tartışmaktan zıtlasmaktan, kaçınmazdı ama nezaketi de asla elden bırakmazdı. Türk ve Kürt halklarının kardeşçe, eşit ve özgür birlikte yaşama davasının yılmaz savunucusu Orhan Doğan, değerli bir siyaset adamı olmanın yanı sıra, Kürt halkının her türlü engellemeye karşın içinden çıkarmayı başardığı yüksek aydınlardan biriydi.

Bütün bir gelecek boyunca, ensesine basılarak Meclis'ten dışarı çıkarılan bu küçük devin görüntüsü belleklerde kalacak. Fakat halkların tarihinde yaşanan bütün benzeri keder görüntüleri gibi, bu da önünde sonunda kazanılacak olan zaferin destanında bir onur mücadelesi anısı olarak yerini alacak. Yaptıkları her şey, kendilerine misliyle geri döndü ve dönmeye devam edecek. Yeniden gerçek bir halk temsilcisi olarak Meclis'e dönmek için mücadele verirken hayatını kaybetmesi de bu bakımdan çok anlamlıdır. Orhan Doğan gibi halk adamlarının hayatı, emekli bahçelerinde tükenmiş bir ömrü sürüklerken sona ermez. Zamanında değil ama yerinde öldü. Ağır bir kayıptır. Barış arayışını bütün Türkiye'nin barış zaferi halinde yükseltme çalışmasını sonuna kadar götürerek, arkadaşımızın aziz hatırasına karşı görevimizi yapacağız. ☀

Tu li vî Orhanî!

ARJEN ARÎ

Pê re rûnenîştîm. Me sohbetke dûdirêj nekir. Her dil bi kovan dixuya. Xem mîna ku nexşeya rûyê wî be xwe li sînorên hinarokan dida. Ku dihizîni çavên wî di kerînekên xwe de kiçiktir dibûn. Zêde nedixawîvî, lê ji dil digot.

Ji dil û bi mêrxasî. Çiv nedida peyvê; rastûrê kula xwe, rastiya xwe, daxwazên xwe...datanî ser maseyê! Di wê kêlikê de baweriyê xwe li dengê wî dipêça. Dixwest jê bawer bike yê li hember. Carinan hewl dida ku dilê xwe derxe û bidiyê! Bi hizn dibişîrî.

Kulê nedihîşt ku têr têr bikene. Kenê wî jî xuşka hizna wî bû. Ne di bin çavan re dimêzand li merî, awirên xwe nedirevand; raste rast bûka çav dikir armanc.

Dinêrî ne ji jor de. Dinêrî bi nefsbîçûkî. Dinêrî dilnizm dilnizm û mişt hez.

Ji hezê hez dikir. Ew jî hezkerek bû, hez dida hev û hez bela dikir.

Heza xwe bi deh salan re par ve kir.

Wî ji welatekî hez dikir.

Di bin çengê xwe de xaç venedîşart; mishef bi mishef sond nedixwar bi Qur'anê.

Bi rihê mîna ku dixwest mitalên xwe binixumîne.

Rih nîşana hiznê bû li vê erdnîgarê.

Mêrê berê, minê kirasê bûkê li helbestê bikira.

Tu li vî Orhanî, wextê mirinê bû, bira?

Adem Sönmez

'Yoldan çıkmış' bir memleket fotoğrafçısı

ZÜLKÜF KİŞANAK

Bizim ülke... Mezopotamya... Serhat ve Zagros-lar... Her bir diyarı, her bir vadisi, her bir yaylası bir efsane yurdu, her bir insanı bir sevda yüklüdür. Renk renk çiçekleri, ıslıl ıslıl parlayan gözeleri, ovaları, dağ-ları, o en mavi suları, dört mevsim yaşama gebe top-rakları bir başkadır... Hayalleri bin bir kırımdan ge-çirilmiş cefakâr insanları, çocukları, genç kız ve er-kekleri, bin yılların gizemini yüreklerinde taşıyan pir mi pir, mir mi mir ihtiyarları, sanki birer tanrı ve tanrıçadır bu güzel ülkede, *yoldan çıkmışların* ülke-sinde...

Yoldan çıkmak, bilinenden uzaklaşmak, himaye-den kurtulmak, özgürleşmek için en kestirme yol ol-malı. Yaratanların illa ki sanatçı yaratanların en fazla yoldan çıkanlar olması bir tesadüf olmamalı. Bizim ülkenin de kıyamet kadar yoldan çıkan şairi, roman-cısı, sinemacısı, ressamı, müzisyeni, fotoğrafçısı var kuşkusuz. İşte Muş'tan fotoğraf sanatçısı Adem Sön-

mez... Kültür adamı, doğa sevdalısı, yürek kahrama-nı... Bir ömür boyu bilinen tüm yolların firarisi...

Ulusal ve uluslararası ödülleri olan bir fotoğraf sanatı emekçisidir Adem Sönmez. Ülkenin birçok yerinde birbirinden değerli fotoğraflarını sergileme imkânı bulabilmiştir. Olabildiğince saf, olabildiğin-ce nazik, olabildiğince bir Kürt beyefendisi, olabildi-ğince hesap kitap tutmayı bilmeyen ve olabildiğince alçakgönüllüdür. Kendisini tarif ederken şöyle dedi-ğini hatırlıyorum: "*Ben yoldan çıkmış bir adamım. Mümkün oldukça yollardan uzak dururum. Yoldan uzak kalmış her şey daha güzeldir, daha sadedir, daha mert-tir, daha dürüst kalmıştır, daha insancıldır...*"

Adem Sönmez denince akla Nemrut Krater Gölü, Muş Ovası'nın muhteşem lale tarlaları, Serhat'ın Tandır Evleri, kara ve dimdik dağlara meydan okuyan kızaklar, tarlalarda çalışan rençperler, süt sağan bê-rivanlar, kuşlar, böcekler, kağnılar, özellikle de Ser-

hat'ın asır deviren yaşlıları, kadınları, çocukları, kundaktaki bebekleri akla geliyor. Onun fotoğraflarına bakarak Muş'u, Bitlis'i, Ağrı'yı, dahası Serhat'ın her köşesini, her çiçeğini, her böceğini, her insanını, her dağını, her yaylasını tanımak mümkün.

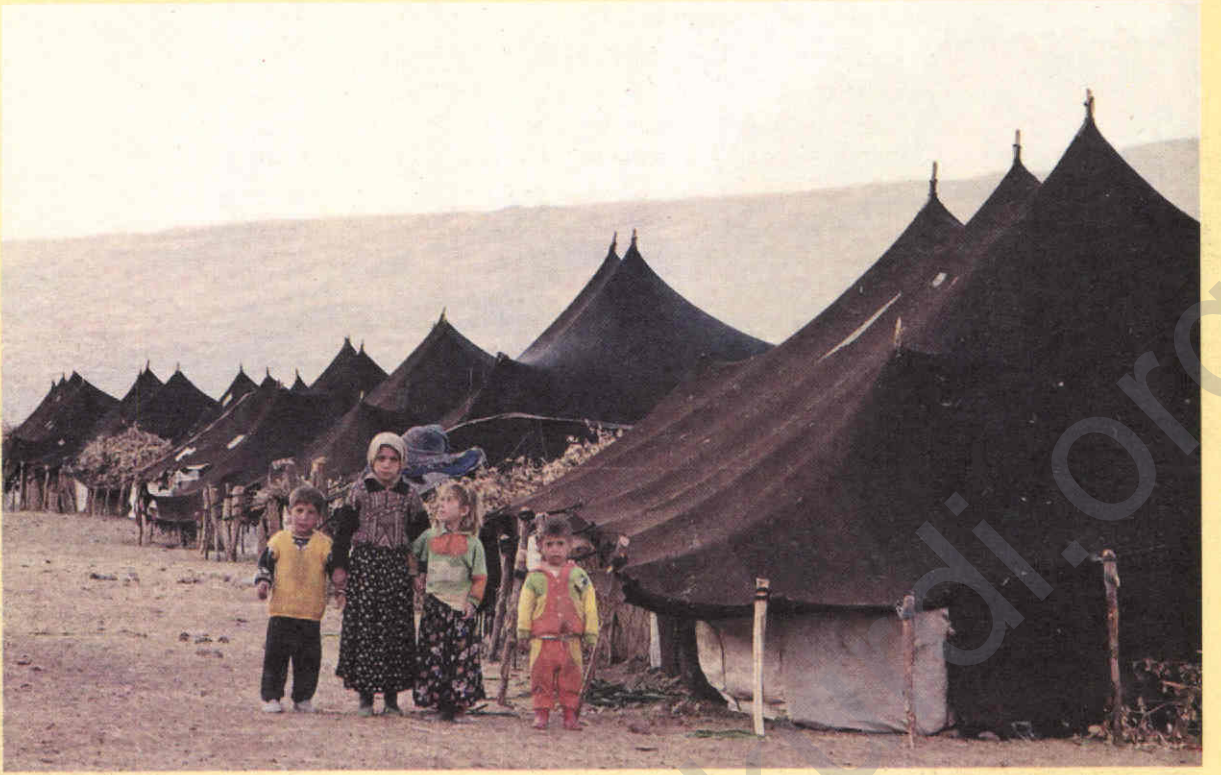
Nemrut Krater Gölü ülkemizin ve dünyanın en güzel doğa harikalarından biridir. Bitlis'in Tatvan ilçesinde bulunuyor. Gökyüzüne uzanmış bir dağın tepesinde bulunan bir çanağın içinde meydana gelmiştir. Yeşil, sarı ve mavi renklerden oluşmuş 5 ayrı gölün yan yana dizilişinden oluşmuştur. Yaz aylarında yayla yeri olarak kullanılan gölün çevresinde kış aylarında 5 metreye kadar kar yağıyor. Adem Sönmez bu gölü fotoğraflayana kadar dünya bu gölden bihaberdi. Onun o şaheser fotoğrafından sonra insanlığın dikkatini çekti.

İnsanın doğaya bağlandığı, en güçlü halka, en derin ilişkinin

ifadesi olan çiçeklerin şahı Muş Lalesi, yine Adem Sönmez'in objektifinden dünyaya yayıldı. Belki de dünyanın kendiliğinden yetişen en büyük lale bahçesi olan Muş Ovası, onun yoğun çabası ve emeği sonucu dikkatimizi çekti. Sırtları bembeyaz olan dağların tabanında bulunan Muş Ovası'ndaki laleler, 15 günlük olan kısacık ömürlerine rağmen, onun sayesinde yıl boyu yaşam alanlarımızdaki yerini korumaktadırlar. Güzelliğiyle dillere destan, Âşık Kerem'in şiirlerine tat olmuş Muş Laleleri, Adem Sönmez'in o birbirinden muhteşem fotoğrafları sayesinde bilim insanlarının dikkatini çekmiş, kısmen de olsa koruma altına alınmıştır.

Serhat bölgesinin temel yerleşim kültürü özelliklerini taşıyan tandır evlerini de Adem Sönmez'in fotoğrafları sayesinde tanımış olduk. Silindirik biçimli, zeminden 2 metre yükseğe yapılan tandır

evleri, Serhat'a özgü yapıların bir kültür mirası olarak hafızamıza yerleşmesini sağlayan fotoğraflarındaki 'ti-roj'un ışık hüzmeleri karanlığı aydınlatan bir güç kaynağı gibi yüreğimize yerleşti.

Evin içindeki tandır yaktıktan sonra ayaküstü dertleşen, büyük bir maharetle ekmek açan kadınlar, sofraya düşen güzelim çocuklar, harlanmış ateşin başında düş kuran genç kızlar, gittikçe mekanikleşen dünyada

onun objektifinde sonsuza kadar yaşayacak.

Ülkemizdeki yüksek dağların vadi tabanlarındaki köy ve kasabaların kışı kadar zor bir yaşam yoktur yeryüzünde. Buralarda kıyamet kadar kar yağar, bazen günlerce hiç durmadan yağdığı olur. Sibirya soğuklarının hiç eksilmediği, tipinin günlerce sürdüğü, metrelerce karın yağdığı buralardaki yaşam yıl boyu devam eden hazırlıklara ve sınırsız insan emeğine rağmen yine de zor oluyor.

Adem Sönmez, en sert kış aylarında da yoldan çıkıp bu zor ve zahmetli yaşam alanlarına uğrar, tanıklık eder ve karelerinde dondurur. Oldukça yüksek bu dağların sırtlarında yazdan istiflenmiş ağaç çeperlerini bin yıllardan bu yana kullanılan kızakların yardımıyla taşıyan Serhatlı köylülerin gözlerindeki heyecanı, doğayla olan mücadelesini onun kareleri sayesinde tanımış olduk. ❁

zkisanak@hotmail.com

Klasik dönem Arap-Fars kaynakları

Doç. DR. MAMOSTE QEDRİ

637-1240 yılında Cibal bölgesi Kürt şehirlerinden Hulvan ve Şehrezûr'a karşı giriştikleri fetih hareketleriyle birlikte kitlesel olarak ilk kez Kürtlerle karşılaşan Arap-İslam orduları, karşılarında dilleri artık öteki İran dillerinden tamamen ayrılan, kendilerine özgü kültür ve toplumsal düzenleri olan, çoğul olarak "Ekrad", tekil olarak da "Kürd(i)" isimleriyle anılan ve böylece etnik sentezlerini çoktandır tamamlamış olan bir kavim gördüler. Değişik süreçlerde gerçekleşen fetih hareketleri sırasında Kürtlerin bir kısmı savaştan önce İslam'ı kabul etmiş, fakat özellikle Şehrezûr mıntıkasında oturan ve büyük çoğunluğu o sıralarda Zerdüşti olan Kürtlerle fetih orduları arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Hz. Ömer zamanında kendileriyle savaşılan ve savaşlar neticesinde kendileriyle antlaşmalar yapıp dinlerinde kalmak isteyen Zerdüşti Kürtlere nasıl davranılacağı, yani onlara da Allah'a inanan Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi "Ehl-i Kitab" muamelesi mi yapılacağı yoksa putperest ve inkarcı "Müşrikler" gibi mi muamele görecekları hususunda görüş ayrılıkları yaşanmış; neticede sahabilerden biri Hz. Ömer'e Hz. Peygamber'den duymuş olduğu "Zerdüştilere ehl-i kitab muamelesi yapın" hadisini hatırlatınca Hz. Ömer bu doğrultuda hareket edilmesi için talimat vermiştir. Bu konu bağlamında "el-Kamil Fi't-Tarih" adlı eserinde bilgi veren İbn Esir (ö. 631-1233) Zerdüş'tün kendi dindaşlarına şöyle dediğini de kaydetmektedir: "Zerdüş't kutsal kitabında dindaşlarına bin yıl sonra kırmızı develerin sahibi peygamber olarak gönderileceğini ve bu peygamber gönderilinceye kadar kendi getirmiş olduğu öğretilere bağlı kalmalarını istemiştir." Bu tür bilgiler Zerdüş'tün peygamberliğinin dolayısıyla Avesta'nın semavi bir kitap oluşunun tescili yanında Kürtlerin eski inançlarının tescili açısından da önemli veriler sayılmaktadır.

Fetihler geliştikçe ve Kürtler aşamalı olarak çeşitli süreçlerde İslam devletinin Müslüman olmuş bir parçası veya kendi inançlarında kalmış "zimmi" bir unsuru haline geldikçe kendileri ve şehirleri hakkında bilgiler de artmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmını Arapça, bir kısmını da Farsça yazan klasik dönem Arap-Fars coğrafyacıları, tarihçileri, şehir ansiklopedistleri ve seyyahlar, fethedilen toprakları "İqlim" adı altında bazı bölgelere ayırmış, bu bölgelerde hangi Kürt şehirlerinin bulunduğunu belirtmiş, bu şe-

hirleri değişik açılardan ele almış, Kürtlerin o şehirlerdeki yaşayış tarzlarını, karakterlerini, aşiretlerini, İslam'a hizmetlerini, savaş ve isyanlarını ve o günkü nüfuslarını eserlerine yansıtmışlardır. Ancak bu yazarların 7. yüzyıl ile 11. yüzyıl arasında oluşturdukları literatürün büyük bir kısmının Arapça, bir kısmının da Farsça oluşu özellikle Türkiye'deki araştırmacıların bu literatürde Kürt tarihine ilişkin yansıtılan erken dönem orijinal bilgilerin büyük bir kısmına ulaşmalarının önünde bir engel teşkil etmiştir. Örneğin 346-957 ölen Mes'udi'nin "Murûcu'z-Zehab" adlı eserinde geçen ve Kürt müziği tarihiyle ilgili elimizde bulunan ilk yazılı belge niteliğinde olan şu tespitine Kürt müzik tarihiyle ilgili yapılmış günümüz çalışmalarının hiçbirinde rastlamış değiliz:

"Kürt çobanları ıslık sesi gibi ses çıkararak bir müzik aletini buldular. Koyunları dağıldığı zaman bu müzik aletini çalar çalmaz koyunlar yanlarına gelip hemen toplanırlardı."

Bunun gibi acaba 764-1363 yılında ölen Salâhüddin Safedî'nin "Risale Fi'l-Müsika" adlı eserinde inceleme konusu yaptığı "Kürt Kemeçesi"nden kaç araştırmacımız haberdardır?

Hasbelkader Arapça ve Farsçayı bilen biri olarak ve daha çok anılan süreçlere ait literatürden yararlanarak bu boşluğun doldurulmasına küçük bir katkı sunmak amacıyla, "Kürt İslam Tarihi" adıyla başladığımız bir kitap çalışmasının temel dayanağı olan klasik dönem Arap-Fars kaynaklarının tanıtıldığı "Giriş" kısmındaki bazı bilgileri küçük bir makale formatındaki bu yazımızda özetlemek istiyoruz. Bu literatüre imza atan yazarlardan bazıları ve Kürtlerle ilgili ilginç ve orijinal bilgiler içeren kimi eserleri şunlardır:

Yazar

Medainî (ö. 215 / 839)
Yakûbî (ö. 262 / 875)
Belazûrî (ö. 279 / 892)
Ebû Hanîfe ed-Dineverî (ö. 282 / 895)
Yakût Hamevî (ö. 284 / 897)
İbn Fakih (ö. 290 / 902)
Mes'ûdî (ö. 346 / 957)
İbn Hurdazbeh (ö. 301 / 913)
Taberî (ö. 923 /)
İbn Miskeveyh (ö. 332 / 943)
İstaxrî (ö. 340 / 951)
İbn Havkal (ö. 367 / 977)
Makdisî (ö. 375 / 985)
Firdavsi (ö. 421 / 1030)
İbn Esir (ö. 631 / 1233)
İbn Kesir (ö. 753 / 1352 /)
İbn Haldûn (ö. 809 / 1406)
Hamdullah Mustevfi

Eseri

el-Kıla' Ve'l-Ekrad
Tarihü Ya'kübi
Futuhu'l-Buldan
el-Ahbaru't-Tıval
Mu'cemu'l-Buldan
Kitabu'l-Buldan
Murûcu'z-Zehab
el-Mesalik Ve'l-Memalik
Tarihü'l-Ümem Ve'l-Mulûk
Tecaribu'l-Ümem
Mesalikü'l-Memalik
Süretu'l-Ard
Absenu't-Takasim Fi Ma'rifeti'l-Akalim
Şehname
el-Kamil Fi't-Tarih
el-Bidaye Ve'n-Nihaye
Mukaddime
Nuzhetu'l-Kulûb

1. Kürt ismi

Milattan yüzyıllar önceki atalarından başlayarak günümüze kadar varlığını koruyan bu kavim için son kök harf bağlamında bir kısmı "t", bir kısmı da "d" ile biten birbirine benzer bazı isimler kullanılmıştır.² Bu isimlerden bazıları şunlardır: *Kurti*, *Kurdi*, *Qurdi*, *Kurt*, *Kardux* ve *Gürd*. Driver, M.Ö. 3. binyıldan itibaren Sümer, Akad, Asur, Yunan ve Aram arşivlerinde geçen bütün bu isimlerin aynı kökten gelen eşanlamlı kelimeler olduğuna inanmaktadır.³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Emevilerin sonu ile Abbasilerin kuruluş süreçleri gibi erken İslam dönemine ait Arapça yazılmış eserlerde Kürtleri karşılamak üzere "Kürd" ve onun çoğul formatı olan "Ek-rad" isimleri kaydedilmiştir. Örneğin 164-780 yılında ölen Ebü Dulame adlı Arap şairi Abbasi Devleti'nin kuruluşunda büyük emeği geçen Horasanlı Ebü Müslim'e karşı söylediği bir şiirinin bir beytinde ona şöyle seslenmektedir:

Efi devleti Mensûr havelte ğadreten!

Ela inne ehle'l-ġadri abauke'l-Kürd⁴

(Mansûr'un devletinde zulmetmeye mi kalkışıyorsunuz!

Dikkatli ol, asıl zulüm ehli Kürd olan senin atalarındır)

215-839 yılında ölen Medainî, Kürtler hakkında yazdığı bir kitaba "*el-Kıla' Ve'l-Ek-rad*" (Kaleler ve Kürtler) adını vermiştir.

Başta Cahız (ö. 255-868) olmak üzere⁵ klasik İslam dönemi yazarlarından bir kısmı "Kürd" kelimesine ağırlıklı olarak "*göçebe*", "*dağlı*" ve "*savaşçı*" anlamlarını yüklemişlerdir. Hacı Halife (İstanbul 1609-1658) "*Cihannüma*" adlı eserinin 450. sayfasında erken İslam dönemlerine ait Arap-Fars kaynaklarında geçen "*Kürd*" isminin "*cesur*" ve "*kahraman*" anlamına geldiğini belirtmektedir.

2. Kürt yurdu

Kürt şehir, kasaba ve köylerinin yer aldığı Kürt yurdundan maksat milattan yüzyıllarca önce başlayarak günümüze kadar Kürtlerin yerleşik oldukları Zagros ve Toros yükseltileri, Dicle ve Fırat ile Mezopotamya Vadisi'nin kuzey bölgeleridir. Bu yurt tarih boyunca *Kurda*, *Kardaka*, *Corduênê*, *Kordukh* gibi birbirine benzeyen etnik-coğrafi isimlerle adlandırılmış ve bilindiği kadarıyla en son Selçuklular döneminde "*Kürdistan*" adı kullanılmıştır. "*Kürd*" ismi ile *yer ve yurt* anlamına gelen "-istan" ekinde oluşan Kürdistan "*Kürd yurdu*" anlamına gelmektedir. Şimdi İslam öncesi dönemlerdeki eserlerde ve klasik İslam dönemlerine ait Arap-Fars literatüründe Kürt yurdu için kullanılan bu isimleri ve sınırlarını ana hatlarıyla

la sunmaya çalışalım:

1) *Kurda*: Kürt yurdu için kullanılan en eski coğrafi isim olan Kurda, M.Ö. III. binyılın ikinci yarısında çivi yazılı Akad tabletlerinde yer almış ve Cizre, Kamışlo, Amuda ve Haseke mıntıkları için kullanılmıştır.⁶

2) *Kardaka*: Bu isim M.Ö 2000 yılına dayanan ve Lagaş hükümdarı Arad Nannar zamanına denk gelen iki çivi yazılı tablette kullanılmış ve Fransız arkeolog Thureau Dangin tarafından keşfedilmiştir. C. R. Driver'e göre bu isimle ağırlıklı olarak Van Gölü'nün güney mıntıkları ile Botan Nehri'nin vadileri kastedilmiştir.⁷

3) *Corduênê*: Bu isim Romalılar döneminde Yukarı Dicle Nehri vadilerini, Amid, Botan, Tur Abdin, Karadağ ve Cizre yörelerini içine alacak şekilde kullanılmıştır.⁸

4) *Kordukh*: Miladi V. yüzyılda uzun süre Diyarbakır ve çevresinde kalan asker kökenli Ammianus Marcellinus, Ermenice bu ismin Diyarbakır merkezli bir kullanıma sahip olduğunu belirtmiştir.⁹

5) *Bakarda*: Yakût Hamevi'nin verdiği bilgilere göre İslam'ın ilk dönemlerinde Cizre ve çevresi *Bakarda* olarak adlandırılmış, Abbasiler döneminde hicri 250 senesinde Tağlib kabilesinden Hasan b. Ömer'e nispetle Cezîretu İbni Ömer adını almıştır.¹⁰

6) *Kuhistan* ve *Cibal*: Şemseddin Sami'nin "*Kamûsu'l-E'lam*" adlı eserinin "Dicle" maddesinde belirttiğine göre, bugünkü Kürt yurdu klasik dönem Müslüman coğrafyacıların eserlerinde *Kuhistan* ve *Cibal* adlarıyla kaydedilmiştir. "Dağlık yer" anlamındaki *Kuhistan* Farslar tarafından, bunun aynı anlamda çevirisi olan *Cibal* da Araplar tarafından kullanılmıştır. *Cibal* kapsamına giren Kürt şehirlerinde hayvancılıkla uğraşıldığını söyleyen İstahrî (ö. 340 / 951) buraların süt ve peynirlerinin meşhur olduğunu ve peynirlerinin civar memleketlere ihraç edildiğini belirtmektedir.¹¹

7) *Kürdistan*: Kazvinli Hamdullah Mustevfi'nin miladi 1340 yılında yazdığı "*Nuzhetu'l-Kulûb*" adlı kitabında yazdığına göre Selçuklular döneminde Sultan Sencer (ölümü: m. 1157) zamanında *Cibal Bölgesi* "*Kürdistan*" olarak adlandırılmıştır. Yazarın belirttiğine göre *Kürdistan* Eyaleti şu şehirlerden oluşuyordu: Alani, Ališter, Bahar Kalesi, Xuftiyan, Derbendi Tac Xatun, Derbendi Zengî "Zengene", Dezbil, Dînewer, Sultanabad Çemçemal, Şehrezur, Kirmanşah, Kerenduxwoşan, Kungur (Haydutlar Kalesi), Mahîdeşt, Hersin ve Westum.¹²

Kürdistan Eyaleti'nin merkezi bugünkü Hemedan'ın kuzeyinde yer alan Bahar Kalesi idi. Kürdis-

tan'ın daha sonraki kapsamı için şu tespitler yapılmıştır:

a) Katib Çelebi olarak meşhur olan ve asıl adı Mustafa Abdullah olan Hacı Halife tarafından XVII. yüzyılda yazılan "Cihannüma" adlı kitabının 450. sayfasında *Kürdistan*'ın Hürmüzd'den başlayıp Malatya, Maraş ve Van şehrinin kuzeyine uzandığını, güneyde de Musul ve Irak-ı Arab'a kadar devam ettiğini yazmıştır.

b) Nadir Şah zamanında Horasan Bölgesi'ndeki Qucan, Şirwan, Bircend, Bucnurd ve Meşhed gibi Kürt yerleşim alanları "*Kürdistan*" olarak adlandırılmıştır.

c) Ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Doğu Anadolu'yu gezdikten sonra yazdığı "*Seyahatname*" adlı kitabının dördüncü cildinde "*Kürdistan*"ın Erzurum, Van, Hakkari, Diyarbakir, Cezîre, İmadiye, Musul, Şehrezur ve Erdelan vilayetlerinden oluştuğunu ve *Kürdistan*'ı dolaşmak için buna 17 gün ayırmak gerektiğini belirtmiştir. (Sürece) ❀

1 Medaini'nin "Kürtler ve Kaleler" anlamındaki bu eserden İbn Nedim'in "el-Fihrist" (Beyrut, 1994) adlı eserinde bahsedilmekte (s. 132) fakat maalesef henüz bu kitap bulunmuş değildir. Çok erken bir dönemde yazılmış olan bu eser bulunduğu takdirde eminiz ki Kürtlerle ilgili oldukça önemli ve orijinal bilgiler gün ışığına çıkacaktır.

2 Hazım Hacı, Safahatun Min Tarihi'l-Kurd ve Kurdistan, Erbil, 2002, s. 60.

3 Geniş bilgi için bkz. Cemal Reşid Ahmed, Zuhûru'l-Kurd Fi't-Tarih, 2. baskı, Erbil, 2005, II, 110-112.

4 Demiri, Hayatu'l-Hayevan el-Kubra, Mısır, hicri 1330, I, 12.

5 Bk. ALJahizriaopusecula, ed. v. vloten. Lagd. Bat. 1903, P. 5, 45; Erşak Buladyan, el-Ekrad, Dimesşk, 2004, s. 17.

6 Bkz. B. Hrozny, Histoire Et Progres De Dechiffrement Des Textes. Archiv Orientalni, vol. III, No. 1, Prague, 1931, P. 286; Fisher Weltgeschichte, Band II, Die Altorientalischen Reiche, s. 103; Dr. Fevzi Reşid, Translation of Sum. Royal Text, P. 71f.

7 Th. Dangin, Notice Sur La Trois, eme collection de tablettes. Revue d' Assyriologie, Tom v, No. 3, Paris, 1902, P. 101

8 Cemal Reşid Ahmed, Zuhûru'l-Kurd Fi't-Tarih, II, 111-112

9 Cemal Reşid Ahmed, Zuhûru'l-Kurd Fi't-Tarih, II, 44.

10 Bk. Yakût Hamevî, Mu'cemu'l-Buldan, "Karda" ve "Ceziretu İbni Ömer" maddeleri.

11 İstahri (Ebû İshak İbrahim b. Muhammed), Mesaliku'l-Memalik, Leiden-Beyrut, 1927, s. 203.

12 Hamdullah Mustevfi, Nuzhetu'l-Kulûb Fi'l-Mesalik ve'l-Memalik, s. 127.

ÇAVÊN TE

Çûyînên dûrin çavên te

Mayînên bi hesretî

Serma serhedê, berfa belek

Qulingê Behra Wanê, keştî, kelek

Egalên firar, cerdên siwaran

Hespên kumêt, sozê mêran

Heval û hogir, bav û bira

dîwana mîra

Simêlên mehkûman, bêrî

Sûka Amedê, guhara heyderî

êvara Xwedê, gundên şewitî

Şeva xalî û bêdeng

Rêyên girtî, xaniyên bê derî

Nazik, nazdar, şîrîn û rihan

Êşa zirav, birîna kûr, derba giran

ûrtê qeliyayî, bextê romê, xeyala xam

hêvî, azadî, jîyan

Tu ku de diçî, ji ku derê tê?

Çûyînên dûr in çavên te

Çavên te binê xetê

Bi biryar im

ez ê di çavên te de ava bikim vî welatî.

Atilla Barişer

Ax dayê!

MEHMET NAS

Ma çi ferq heye di nava Stenbol û xeribistanê da? Bajarê veqetîna dayik û bavan, jin û mêran, bira û xwarzîyan û bajarê veqetîna evîndaran. Ha Stenbol û ha çûna bê hatin, ma tu ferq heye? Kî çûbe vî bajarî, jan û hesret ji xwe re kiriye sî û heta terk kirina vî bajarî daye pê xwe. Stenbol, bajarê di nava behra hêstirên çavên veqetîyan de mayî, bajarê hêviya bêhêviyan û bajarê hêvixwar. Erê dayê dema ba û bahozên xeribiyê bi ser welatê min de hat, dîsa welatê me zarokên xwe ber bi vê xeribistanê ve bi rê dikir. Ez jî bi xwe re birim, bi dileke şikestî û ser nizim.

Ez dizanim di êvarên hênîk de, tu li benda min dimînî, xwarinên herî xweş ji bo min dipêjî. Bi şevan dîsa lihêf û doşeka min li serê ban radixî. Lê dayê tu jî dizanî êdî ez nikarim werim. Ez bûme dil û hêsîrê bahozên sar, ketime taya xeribiyê û bûme xeribê welatan. Tu jî dizanî êdî ez nikarim destê te jî ramûsim.

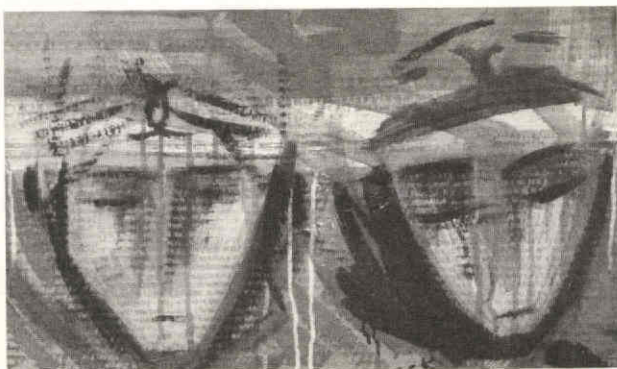
Ax dayê! Ezê dîsa ji te tiştêkî bixwazim. Dizanim ez gelek tiştan dixwazim û gelek jî bêar im. Lê ez gelek bi hers im û aciz bûme ji vê jiyana malxirab. Li ser bedena min westahiya bi hezar salan heye. Xewa min tê dayê, dixwazim bikevim li nav xew û xewnên xweş. Ez naxwazim zêdetir vê listoka jiyane bilizim. Ez têk çûm û êdî ez ditirsim. Ev şer û bûyerên di herikandîna jiyane de diqewimin, hêviyên min dişikînin, xewên min didizînin bê wext û bi xeman şiyar dibim. Ez êdî bi şevan, bi xemgînî û bi tirsê derbas dikim. Bûyerên, radyoyê yên li ser pêla kurt, bûyerên ku ez ji radyo Dengê Mezopotamyayê dibihîzim, min gelek ditirsînin. Êdî ez ji mirovan ditirsim dayê. Dengên komên mirovan, qêrîn û hawara wan min ker dikin. Ez dixwazim çav û guhên xwe bigirim dayê. Dixwazim nebînim, nebihîzim û nefikirim. Lê ma ev jî çêdibe dayê? Lez û beza jiyane, çûn û hatina mirovan li kolanan de, min jî dixwe nava vê helaketê. Çavê wan qerimîne û tev vala ne. Êdî çav jî dikarin derewan bikin. Ma tu vê jî dizanî dayê? Ez dîsa bi tena serê xwe mame, êdî naxwazim di van kuçeyên tarî û gewre de bimeşim. Di kuçe û kolanan sar de, lez û bezên mirovan, min dîn û har dike. Ez jî leza wan aciz bûme, dixwazim demekê dirêj bisekinim. Ma ez demjimêr an jî saeta di

milê xwe de bişkinim, tê ji min bixeyidî dayê? Ez çi bikim êdî naxwazim zêdetir li benda hatina dem û dewranekê yan jî li benda derbas kirina demeke bimînim. Êdî ez jî bendamayîne jî aciz bûm. "wext gelek zû diherike" dibêjin, lê ez bawer nakim, dixwazim rojên xwe têr tijî û bi heskirên xwe re bijim. Ma tu dikarî alîkariya min bikî dayê? Ma hewce dike ku ez bêjim "Min bêriya axa welat û min bêriya te kiriye". Êdî dixwazim ji Serê Zînê temaşa derketina rojê, mij û dûmana li serê Çiyayên Botan, keskahîya li rez û bostanan û heft girên ku li dora bajarê min de ketine govendê bikim... Ax dayê! Ez dizanim hêstirên çavên te hesreta dîtina min e, hema carekê bi dawî be jî, ez jî dixwazim dîsa te bibînim...

Li vir hawar û qêrînên mirovan û rûtirşîya wan min ditirsîne dayê. Ma tu dikarî ji hovîtiya wan min biparêzî? Ez êdî xwe gelekî bê hêz dibînim û alîkariya te dixwazim dayê. Dixwazim têkevim li nav xew û xewnên xweş. Tu dikarî li kêleka lihêfa min bimînî? Destê min bigrî û min bixî xewê. Lê di xew de jî, min bi tenê nehêle dayê. Xwezî min careke din serê xwe dayna ser çoka te û heta rojeke nû, rojeke germ razam. Di tirêjên wê roja nû de ji wê xewa şêrîn şiyar bibim. Di asîmanek şîn û vekirî de dixwazim temaşeya teyr û tilûran bikim. Li ser girên bilind ên bajêr, dixwazim heta nivê şevê rûnim û çaya qaçax daqurtînim. Ez dixwazim dengê bajêr, ji Girê Keçikan bibihîzim. Bi şev jî ez dixwazim li wir bimînim. Li bin stêrkên çirûsî li dengê şevê guhdar bikim. An jî di rojek şemiyê de li ber Çemê Botanê, di hênîkahiyê de rûnim û li dengê pêlên avê guhdarî bikim. Ez dixwazim derketina heyveronê jî li vir bibînim. Dema heyveron, ji piştê wan çiyayên bilind derkeve, ezê xwe bixim nava nepeniya wê û bi saetan li wir bimînim. Ezê di bin ronahiyê wê de, dilê xwe paqij bikim û ji nû ve vejim.

Ax dayê ma ezê dîsa bikaribim, bi te re li ser banê

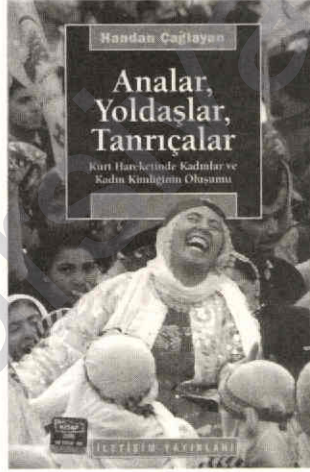
xuşê xuşa dengê pelên sipîndaran bibihîzim? An jî ezê dîsa bikaribim li ser axa xwe jiyaneke aram bijim? Dayê ma tu dikarî van xwestekên min bînin cih?.. Ax dayê vaye ez haleke wisa xerib da me. Ma gelo tu çawayî baş î dayê?.. ☀

Kürt hareketinde kadınlar ve kadın kimliğinin oluşumu

NAZAN ÜSTÜNDAĞ

Handan Çağlayan'ın Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu isimli incelemesi geçen aylarda İletişim Yayınları'ndan çıktı. Kürt siyasetinde kadınlık kimliğinin farklı evrelerde ve farklı şekillerde kurgulanışını ve bu siyasete katılan kadınların gene farklı şekillerde bu kurguları üstlenişini kapsamlı olarak ele alan bu kitap birçok açıdan bir ilk olma özelliğini taşıyor. Kanımca kitabın en önemli özelliği kullandığı teorik literatür ve metodolojik yaklaşım aracılığıyla hem Kürt siyasetini hem de Kürt kadınlarını basitleştirici tanımlara hapseden söylemlere karşı son derece ayrıntılı bir cevap arz etmesi. Çağlayan, kadınların siyasete katılımlarına odaklanırken, bu katılımın biçimlerini ve etkilerini, Kürt hareketinin ideolojik dönüşümü, entelektüel birikimi, farklı siyasetlerle diyalogu ve kitlesel mobilizasyonda etkinlik kazanan söylemleri bağlamında inceliyor ve böylelikle Kürt hareketinin kendine has üretim ve yaratıcılık süreçlerine ışık tutuyor. Çağlayan, bir yandan da hem anketlere hem de mülakatlara dayanarak kadınların bu süreçte nesne ile özne olma arasında gidiş gelişlerini ve hareketi biçimlendirişlerini ortaya koyuyor, siyaset-gündelik hayat, güçlenme-kısıtlanma, iktidara direniş-kolektif kimlikle uyuşma gibi gerilim alanlarını haritalandırıyor.

İki 'kamu'yu kesişiren kitap

Öncelikle Handan Çağlayan'ın kitabının İletişim Yayınları'ndan çıkmış olmasının anlamını vurgulamakta yarar var. Her ne kadar çok farklı yayınevlerinden çıkan kitaplar aracılığıyla hem Kürt kadınlarının anlatılarına, hem de Kürt hareketinin ideolojik üretimine dair fikir sahibi olmak mümkün olsa da, bu kitapların genellikle kendini belli siyasetlerin içinde tanımlayan bir okuyucu kitlesine ulaştığı ve Kürt hareketi ve direnişini "öteki" ne anlatırken görünmeyen ve kanıksanmış dil, inanç vs. gibi sınırlara dayandığı bildiğimiz bir durum. Bir diğer deyişle

Kürt hareketi söz konusu olduğunda elimizde çoğunlukla iki tür yayın var. Bunlardan birincisi Kürt anlatılarının dolaşıma girdiği ve Kürt kamusunu kuran ve sağlamlaştıran, ideoloji ve dili ile başka kamulardan ayrılmış bir halde duran yayınlar. Diğeri ise Kürt hareketini basitleştiren, başka bir şeyi örneğin Türkiye demokratikleşmesi, devlet reformları gibi konuları anlatmanın aracı kılan daha akademik ve daha geniş bir sözde evrensel sol ve demokrat eğilimli okuyucu kitlesine ulaşan yayınlar. Çağlayan'ın kitabı bu iki kamunun kesişmesinden, eklemelenmesinden doğan bir kitap...

Bu anlamda Çağlayan'ın kitabı yeni bir soluk hepimiz için. Chatterjee'nin sömürge sonrası milliyetçilik incelemelerini ve bu milliyetçiliklerin üretici yanına işaret ettiği yazıları son derece ciddiye almış, üzerinde düşünmüş ve kurduğu dil aracılığıyla da ödevini başarmış bir kitap. Örneğin Çağlayan'ın 80 sonrası Kürt hareketinin kadınlığa dair söylemlerinde aile ve yeni kadın ve yeni erkek üzerinden ortaya çıkan ideolojik yaratıcılığa dair analizi, hareketin kendine kurduğu otonom alanı ve dolaşıma soktuğu toplumsal bilgileri değerlendirdiği takdire şayan. Çağlayan, Kürt hareketinin de tüm yeni toplum yaratma-

ya soyunan hareketler gibi bu toplumu cinsiyet kimliklerinin yeniden inşası üzerinden yaptığını anlatıyor. Ancak bunu yaparken ne Türkiye'deki gibi çekirdek aileye uygun, ilerici ve modern, birbirini tamamlayan cinsiyet kimlikleri kurguluyor Kürt hareketi, ne de örneğin Hindistan'daki gibi kadını otantikliğinin, erkeği ise bilimin ve mantığın taşıyıcısı haline getiriyor.

Kolektif namus

Kürt hareketi kadınların iktidarın sessiz mağdurları, erkeklerin ise hane içinde iktidar taşıyıcıları olmalarını topyekün eleştirerek, erkekleri kendi er-

kekliklerini öldürmeye, kadınları ise özgürleşmeye çağırıyor. İki cins için de dağa çıkmak, siyasete katılmak hem halk için haksızlığa karşı savaşmak, hem de kendilerini toplumun baskın kadınlık ve erkeklik kimliklerinden kurtarmak demek. Toplumsal ilişkileri ve hiyerarşileri anlamlandırmakta önemli bir yer işgal eden namus kavramı da böylelikle başka bir anlam kazanıyor hareket içinde. Namus kolektifleşiyor. Kadın bedeninden uzaklaşıp, her türlü haksızlığı, köleleştirmeyi işaretlemeye yarayacak şekilde yaşanan toprağa ait olarak kurgulanıyor. Kolektivitenin bedensel ve kültürel bütünlüğüne karşı yapılan tüm zulümleri içererek korunması gereken bir ulusal değer olarak belirliyor. Kadınları savaşa, siyasete çağırarak, kadın kurtuluşunun ve erkek egemen toplumsallığa karşı mücadelenin merkeze konulduğu bir direniş ideolojisinin Türk milliyetçiliğinin bir türevi olmadığı, tam tersine kendi özgün otonom alanını oluşturduğu son derece açık böyle bir durumda. Çağlayan'ın gene kitabın üçüncü bölümünde anlattığı gibi Abdullah Öcalan'ın hareket üzerindeki etkisini de bu bağlamda ele almak mümkün. Öcalan erkekliği öldürmüş ve kendini cinsiyet kalıplarından kurtarmış androjen bir kimlik olarak belirliyor. Öcalan'ın cinsiyetleri aşmaya dair yaptığı çağrı, çağrıcının son kerte de söylem dışında kurgulanabilmesini sağlıyor. Bu bir yandan Öcalan'a mutlak bir kuvvet verirken bir yandan da en azından ideolojik boyutta kadınlar ve erkekleri eşitliyor. Ne gerçek kadınlar, ne de gerçek erkekler hiçbir zaman öngörülen yeni kadın ve erkek olamayacaklar (belki sadece şehitler dışında) ve bu yüzden de hiç birinin iktidarı sorgulanamaz değil. Nitekim Çağlayan'ın sonraki analizlerinde Kürt hareketinin tam da bu yüzden sürekli olarak yeni eleştiriler ve yeni sorgulamalara girebildiğini, kemikleşen iktidarlara yönelik sürekli yeni söylemler oluşturabildiğini görüyoruz.

Kadının dönüştürücülüğü

Ancak Çağlayan bilhassa 3. ve 4. bölümlerde kadınların kendi anlatılarına yer vererek hareketi idealleştirmemize, fetişleştirmemize de izin vermiyor. Bunu da hem deneyim anlatıları hem de ideolojik çözümler (ideolojileri sınıra dayatıp oradan okuma metodu ile) aracılığıyla, hareketin limitlerini algılamamızı sağlıyor. Her şeyden önce kadınlar gündelik hayatta hâlihazırda var olan kültürel kodlarla başa çıkmak durumunda. Toplumsal ilişkileri kuran bu kodlar toplumsal dönüşümle birlikte değişmekte ancak yine de çeşitli bağlamlarda kadınların deneti-

mini sağlamaya imkân tanımakta. Üstelik bunların ne işlev gördüğü aile, dernek, parti, cezaevi, dağ mekânsallıklarında farklılaşmakta ve hareket içinde de gerilim yaratmakta. Kadınların aktörlüğü ve mücadelesi tam da buralarda erkeklerinkinden kimi zaman ayrılarak harekete de damgasını vurup, dönüştürücü bir etkileşim sağlıyor.

Ayrıca farklı dönemlerde farklı kadınların harekete dahil olmaları da ayrı bir gerilim alanı. 80'ler ve 90'larda kadınlar çoğunlukla kendi mağduriyet deneyimleri ile harekete girip, ana, eş, kardeş olarak var olmuşlarsa da, hâlihazırda hareketin tümünde olduğu gibi kadınlar arasında da eğitilmiş, orta sınıf kadınların çoğaldığını söylemek mümkün. Bu kadınlar feminist bakış açısı ile iş yapsalar da sınıfsal bağlamdaki iktidar dönüşümünün kadın hareketindeki izdüşümlerinin ne olduğuna dair söyleyecek sanırım daha çok şey olsa gerek.

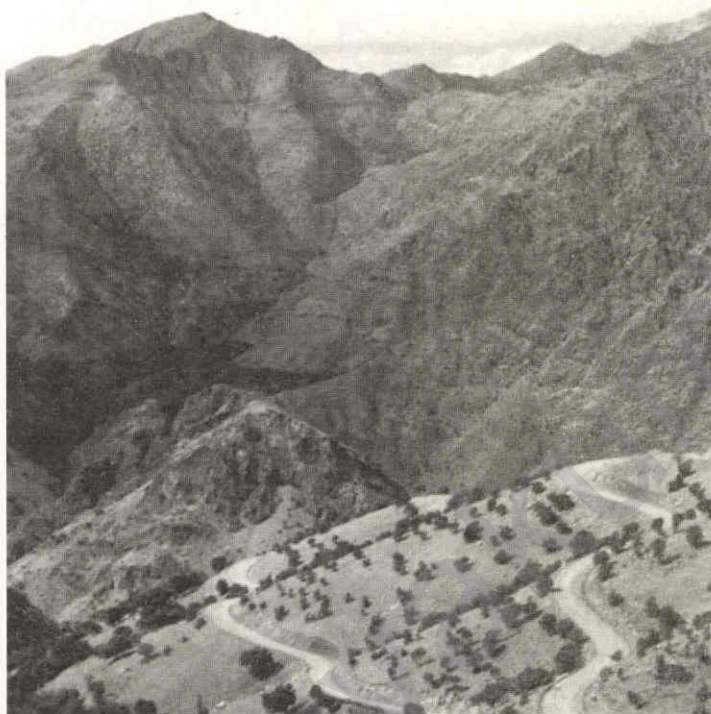
'Bağımsız kadın kimliği', nasıl?

Kitabın belki de tek sorunlu bölümü birinci bölümü. "Kürt kadını'nın Konumu" isimli bu bölümde Çağlayan farklı kaynaklara dayanarak Kürt toplumunda kadınların nasıl tanımlandığına ve ezilme biçimlerine dair bir özet veriyor. Her ne kadar bu bölüm okuyucuyu belli bir izlek içine oturtmak amacıyla ve okuyucuyu düşünerek yazılmış olsa da tüm kitap boyunca kimliklerin çoğul ve hiçbir zaman tamamlanmamış olduğunu söyleyen Çağlayan burada kültürel antropolojinin kimi zaman yaptığı indirgemeciliğin tehlikeli sularında gezinmekten kurtulamıyor. Kendisinin de gösterdiği gibi Kürt kadın kimliği çok uzun bir dönemden beri mücadele ve mağduriyet içinde, son derece ağır siyasal ve ekonomik koşullarda oluşuyor. Bu bağlamda da Kürt kültürünün dayattığı tekil ve siyasal ve ekonomik sömürü süreçlerinden bağımsız bir kadınlıktan bahsetmek haliyle hiçbir zaman için mümkün değil.

Son olarak bu yazı aracılığıyla Handan Çağlayan'a Türkiye akademisinde Kürt hareketi ve Kürt kadınları üzerine basitleştirilmiş ve araçsallaştıran bilgiler üretilmesini son derece zorlaştıracak olan bu çok şey öğrendiğim kitap için teşekkür etmek isterim. Çağlayan bir kez daha teorik birikim kadar, ezilenlerin özneliğiyle diyalog halinde kurulan bir siyasi angajmanın ve kapsamlı araştırmanın akademik bilgi üretiminde olmazsa olmaz şartlar olduğunu bize göstermiş oldu. ✨

Stranên Hewremanê

CEMÎLA CELÎL

Kurdistan li ser du mezmezkên çiya ava bûye. Bi hezaran salan berê du zincîrên çiyayê Zagrosê û Tavrosê (Tor) bûne bineciyê kamilbûna gelê kurd, bêşik a sê li ku kurd ji du êtnîk grûba: Medan û Karduxan, wekî ji dê û bavekê çê bûne, hatine dinê, di nava sedan salan de qedem girtine û navê kurdbûnê li ser ji nava dîroka çepel xilas bûye û gihîştîye sedsalya 21'ê.

Çiyayê Zagrosê, wekî çavkaniyan, ereban berê navlêkirine, jêra gotine Cebel, yanî welatê çiya, ji bakurê, nêzîkê çiyayê Agiriyê dest pê dîke û tê, berî bigihîje kendava Farisan, serê xwe berjêr dîke û bilindaya xwe wînda dîke.

Navenda Zagrosê pişt û kemera Kurdistanê bûye, ew xwe bi Tavrosêra bestîye û li ser vê hevbendiyê ji Kurdistan serê xwe rakirîye, xemla xwe girtiye. Ji bo împaratoriya Medan dorûbera Zagrosa navin bûye paytext, bûye bîngeha şaristaniya mezin û zengîn.

Sala 2002'yan de bi vexwadina serkariya Herêma Kurdistanê Azad ez bi mêvandarî çûbûm başûrê Kurdistanê. Hêja Felekedîn Kakêyî kir ku ez, wekî muzîkar û ênloga kelepûra kurdîyê stran û awazan, bala xwe bidime ser herêma Hewremanê, bi taybetî ser kelepûra muzîka wan a kevn û dewlemend. Daxwaza wî bû ez bandekî ji zincîra kitêbên xwe yê ser stran û awazên kurdî diyarî Hewremanê bikim.

Pêşniyar bala min kişand, lê hingê dema min bo seredana Hewremanê kêmbû, divê ez vegeyriyama

welatê xwe. Piştî ku min hinek stranên hewremanî bihîstin, min ji hêja Felekedîn Kakêyî hêvi kir hin kasetan bigihîne min. Felekedîn daxwaza min bi cih anî û şanzdeh kasêtên dagirtî gihandin ber destê min.*

Min nota nivîsandina wan awaz û stranên bi heyecan pirtûtekê de pêk anî ku giş ser hev de 163 stran in û 15

awaz-meqam in.

Stranê hewramî bi giştî xwewa yê gundiyan û zozanvanan e. Di nav wan de stranên bajarvaniyê tune ne. Muzîka netewî ya kurdan ji stranên gundîtiyê ye monotîk dest pê bûye. Ew muzîk yek deng e, di bîngeha wî de girîngiya awazê heye. Car heye stranên monotîk hîn bargiranin û dewlemendin, ne ku stranên pirdeng. Bi kamilbûna zar û zimanê muzîkî gelek stranên gundîtiyê dikarin wekî mînakên hunera profesyonel bêne nixandîn.

Stran û awaz ew milkê gelê kurdan e herî bi nix in. Mirov dikare bêje, heger yek bixwaze kurdan nas bike, divê guhdariya stranên wî, yê sedan salan têne gotin bike, heger dixwaze bizanibe ew kurd ji ku ye, divê stranê wî yê xweşik bibîne bi zazakî, kurmancî, soranî, hewranî û hwd... Kurdan di wan stranên de hem xwe, hem seranserî cihanê cih-war kirîye.

Her stranek ew şedê dîroka gelê kurd e, ew îzbatiya rastebûyerên serboriya her kurdekî ye. Tevî vê, ku her stranek dîrokekî ye, ew tevî meşa dîrokê dubare dibe ciguhastî li dema nû dibe. Dibe mîrat, digihîje deste nîfşên nû.

Bijî Cemîla Celîl*

Vê dawiyê ji aliyê Enstîtuya Kurdzaniyê li Wîyanayê pirtûkeke gelekî balkêş çap bû, bi navê "Stran û awazên kurdî Hewraman". Wekî ji hejmarê li ser pirtûkê dihar dibe, ew pirtûka sisyanê ji cêrga stran û awazên kurdî, ku bi destê muzîknas-êtnologa kurd a bi nav û deng Cemîla Celîl hatiye amadekirin. Pirtûka pêşîn di sala 2001, ya diduyan di sala 2002'yan de çap bûye, lê ya sisêyan di dawîya sala 2006'an de gihîştîye ber destê xwendevanan.

Pirtûka serhejmara sisêyan bi giştî diyarî çanda kurdên herêma Hewramanê kiriye.

Hewraman bi çand, huner û jiyana xwe ya bêhempa bi bergeha gêografî û aborî timê baldariya zanyar, rêwî û dîplomatên dinyayê kişandîye ser xwe. Bi salixdana wan merivan Hewraman xezîna çanda kewnedîrokiye. Stran û awazên gelêrî bi hezaran in. Wekî kaniyê çiyayên Hewramanê ji binê her kevirêkî bêhesab diherikin, ev jî wisa bi hezaran ji devê her kurdekî hewramanî tên lîlandin.

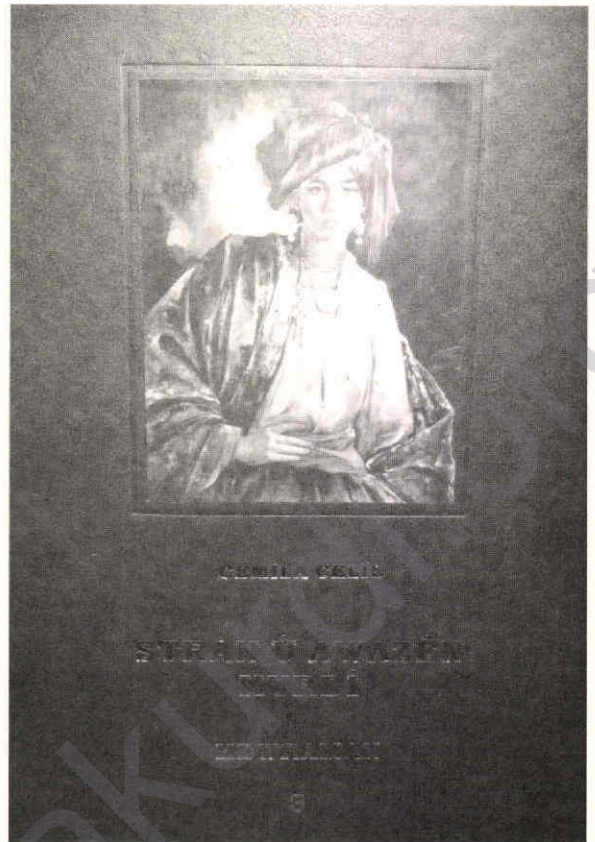
Bi dilêşî divê bê gotin, ku ew gencîna mezin he ta nika nehatibû berhevkerin, nehatibû naskirin, nebûbû milkê gelê kurd li seranserê Kurdistanê.

Cemîla Celîl - muzîkzana pîrşuret, xizmetgozera mezin bi pirtûka xwe ya nû xwestîye vê kêmanîyê dagire. Wê 165 stranên hewramî û 10 awazên ser bilûrê civandîye ser hev, bi xemxuriya akadêmîti nivîsiye ser nota, tevî têkstên wana ser alifba latîni çap kiriye û diyarî dinya muzîknasên kiriye. Cemîla Celîl ne ku tenê bi van stranên dilgîr bûye û bi hêl û can karê xwe ya binîrx pêkanî ye, lê belê, gava li pirtûkê bi dehan wêneyên reng-rengî ji sirûşt û jiyana kurdên Hewramanê dibîni çap bûyî, hingê bêhtir serwext dibî, gelo ew herêma çirokî çiqas baldar, şîrîn û nêzikî dilê Cemîla Celîl bûye. Belê ew evîna mezin ber bi çand û sirûştê ve herêma Kurdistanê xwendevan hêsa ji rêzên pêşîn agahdar dibe, gava pêşgotina pirtûkê, ku Cemîla Celîl nivîsiye, dixûne. Çapa pirtûkê ser formata mezin e, qaba wî karton e, ser çermê reş kişandî. Nîgara doteke aristokrat ji cil û bergê Hewramî ser wê qabê bi xweşikbûna xwe diçirûse.

Em pîroz dikin ancama karê, ku Cemîla Celîl kirye û dibêjin: "Bijî Cemîla Celîl". Hêviya me heye, ku muzîkzana hêja pirtûk-berevokên nû yên li ser herêmên Kurdistanê yên kêmanî naskirî dişa çap bike.

Pêşgotina pirtûka Cemîla Celîle

"Stran û awazên kurdî, Cilda 3. Hewraman"

Dema bi stranên kurdiye pîrşax û pîr navarokva dibî nas, tê ser wê ramanê, ku kêmanî netawe dikarin di bergeha hunera stran û dilanan de, yên ji kûraya dîrokê hatine gihîştîne destê me, xwe bi kurdan re hevser bibînin.

Hê îro jî denbêj bi şehavata beyt, destanên kurdî distirên. Dema mirov guh dide ser wan stranên, li ber mirov dimenên şerkariya xurt radibin, dilê te hîsên evîndariyê re mezin û trajîk dihingivin.

Her mezin bûye bandora stranên kurdî, ne ku tenê li ser kurdan, wisa jî li ser wan miletan, yên tevî kurdan û nav kurdan jiya ne, lê gava ziman û stranên kurdî ji wan re bûne parçekî jiyana wan.

Berevoka stran û awazên kurdên Hewramanê bi giranî stranên dilanan in. çarçoveya wan fireh nîn e, biçûk e û bi strûktûra xwe sade û hêsan e. Pîraniya stranên bi durêza (beyt) dubarê têne wekilandin. Taybetîyeke stranên jî ew e, ku di dema stranê de awaz jî hev venabe, zêde nabe, per venade, beyt û xaşxanên strana ser awazekê têne wekilandin, guhastina awazê gelekî kêmanî e.

Helbet, zaravên muzîkî, hunera muzîka milî ya kurdan bi giştî hê nehatiye vekolîn û eşkere nebûne. Ji vê re baldariya zanyaran a dûr û dirêj divê.

Dema notanivîsandina strana armanca min bûye bi herawayî bikim, ku bi objêktîvî, bêxeter û nuqsan-

kirin binivîsim, her guhastineke biçûk jî biparêzim, sera derbaz nebim.

Wekî edet me her tenê beyta stranîyê pêşî notanivîsandiye. Heger li bend û xaşxanên mayîn de hinek parçeyan de guhastina awaz ya biçûk jî min texmîn kiriye, ew parçe di binya nota de daye xuyakirin.

Dema li stranê mêtira teqlê hevçap hatiye strandin, hingê me xeta taktê daniye, lê gava azad bê teqla taktê hatiye strandin, xeta her tenê bona navbirîyê, li dawîya rêzê yan jî firaza muzîkariyê hatiye danîn. Li vir rola pevyên stranan girîng û zêde dibe.

Taybetîyike stranên Rojhilatê û ya kurdan jî pêra ew e, ku dengbêj çawa jin, wisa jî mêr, stran dema qedandinê bi lîlandin û deng ricifandinê (vîbrasiya) dixemlînin, me di berhema xwe de ev yek bi nîşanan daye xuyakirin.

Piraniya stranên Hewramanê ber dîlanan distrên. Dîlana hewramaniyê ne wekî hemîyan e, ew bi trasdîsyonên kevneparastînêva six girêdayî ye. Bîngeha van dîlanan digihîje sûfîzmê û jê jî derbaz dibe. Stranên dîlanan di vê berevokê de cîyê mezin digire. Di van dîlanan de hêza xurt heye. Bandora wan a li ser dîlanvanan jî bo hevgirtinê û yekbûnê mezin e. Qedandîna wan a di şahîyan de yan jî cejnan de bi çêşeke mezin derbas dibe. Xelq, biçûk û mezin di van dîlanan de cî digirin. Hinek awazên dîlanan, ku jî çarçoveya têrtsya-kvartayê derbaz nabin.

Di stranên hewramî de awaz, dîlan û pevyê helbestê bi hevva honandinê, sentezek in. Ev hersê bi hev re janr kamil dikin. Gelek cara dewsa rîtmê defê merivên amade bi çepikan teqla stranê xurt dikin. Ji wan strana re dibêjin "stranên çepî". Heger awaz di stranên dîlanan de dimînin bê guhastin, lê rîtmê te guhastin, ew dikare tîmpa xwe kêmbike, yan jî zêde bike. Dengbêj bendê strana ber hev distrên, ew devê dengbêja de jî hev naqetin. Dengbêjê pêşîn strana xwe hê xilas nekiriye, dengbêjê diduyan êdî pevyên wî yê dawî pêra distrê û yê pêşîn strana xwe disekînin. Di vê hev domandinê de girîng e teqla çepikan, ku bînavbirîyê. Hingê dîlan bi rêberîya stran dikare sehetek didu û zêde bikişîne. Dîlanvan heta jî hêz û hereketê nekevin jî hev bela nabin.

Kurdan şer kiriye, berxwe daye û straye, jiya ye û govenda hevgirtinê û yekbûnê girtiye. Ev berhem jî li ser stranên ku li ser vê bîngehê hatiye rêstin, min amade kir. ❀

* Gorî bîhîsîna jî rewşenbîrên kurda herêma Hewramanê bi hezaran stranava dagirtîye. Hîvîya min heye, duarjê ez xwe di bergeha tomarkirin û notakirîna stran û awazên hewramîda berdewam bikim.

HERE

dûr dinêhêrî dîsa
kûr difikirî, ez nabêjim çima
ji evîndaranra bêyom e dem
dizanim bahoz e dil, nay girêdan
dizanim nasêkinî tu êdî

dîsa dixeydî bê sedem
dîsa dûr terî
dizanim bexudîtî bextekî reş e
dikizirîne dîla

here dilxapînokê
dizanim dîsa para min e êş û elem
here çavreşê
nabêjim çima

dîsa dikewîcim
axînek sar digîşînim
dernakim ji kesîra birîna wî dilê
ku betalnebe remla evîne
alikî min dimîne vala
dexalet dikim ji Agirê Mezin
berxwe didim
aş dikim dengê nalînan
dest didim ser birîna xwe
pişt didim tunebunê
guh didim derî
xwedî dikim bawerîyan
li hêviya te dimînim
heta roja mirinê

Yusuf Dere

'Güzel Oyun' milliyetçilik kiskacında...

Rakip olmadan futbol oynanır mı?

İBRAHİM ALTINSAY

Futbolun kuralları çok basit. Fazla donanım da gerektirmiyor. Her yaştan insan oynayabiliyor, anlayabiliyor, zevk alabiliyor. Aslında zaten bir 'acizlik oyunu'... Hemen hemen bütün öteki sporlar insanın fiziksel ve zihinsel özelliklerinin gelişmesini öngörürken futbolda fiziksel becerilerinizi sınırlıyorsunuz; sizi insan yapan temel organınız olan ellerinizi kullanmanız yasak.

Top peşinde bir dünya

Yapısı gereği küresel bir oyun, bir gösteri futbol. Çölde de aynı biçimde oynanıyor, kutuplarda da...

Zaten 'acizlerin oyunu' futbol özünde işçi sınıfının sporu. 1990'lara kadar İngiltere'de öyle kalacak. İşçiler hafta içi işten Pub'a (Public House), saat 23:00'da Pub kapanınca da yatağa gidiyor; işgücünün yeniden üretimi için. Pazar kilise günü... Geriye cumartesi kalıyor. İngiltere'de TV'de yayınlananlar dışında bugün de bütün maçlar cumartesi 15:00'da oynanmasının sebebi bu. Herkes, hangi kümede oynarsa oynasın, şampiyon olsun olmasın kendi kasa-basının, semtinin takımını tutuyor... Yurtdışına giden İngilizler de oralarda kendi takımlarının benzerlerini kuruyorlar. Başta Arjantin olmak üzere birçok Güney Amerika takımının İngilizce ad taşıması bu yüzden. Bask bölgesinin ulusal takımı gibi olan Athletic Bilbao, Sunderland'lı İngilizler tarafından kurulduğu için hâlâ Sunderland'ın tıpkısı formalarla oynuyor.

Takımlar toplumun aynası

Futbolun çıkışı endüstrileşmeye denk düşüyor. Denk düşmeden öte futbol endüstri devriminin ürünü bile sayılabilir... Endüstri devrimiyle

zamandaş olarak dünyada başka bir sürecin sancı-ları yaşıyor: İmparatorlukların çöküşü ve ulus devletlerin ortaya çıkışı... Futbolun hızla toplumsal ve ulusal/uluslararası bir olgu haline gelmesi kaçınılmaz. İşte ilk liglerin ortaya çıkmasıyla birlikte futbol, oyun oynamak isteyen gençlerin bir araya gelerek iki takıma bölündükleri ve bir topun peşinden koştu-kları bir boş zaman eğlencesi olmaktan çıkıyor. Hızla toplumsal, siyasal, etnik ve ulusal yarılmaları, çelişkileri yansıtan bir popüler alan haline alıyor. Örneğin Glasgow kentinin iki takımından Rangers Protestanların, Celtic Katoliklerin takımı o zamandan bu yana. Arjantin'de River Plate zenginlerin ve orta sınıfların, Boca Juniors yoksulların... İspanya'da Real Madrid Kralcılarının, Atletico Madrid Cumhuriyetçilerin...

Ama ne olursa olsun, bir taraf öteki tarafın varlığını kabul etmek zorunda. Çünkü futbol maçı bir rakip olmadan yapılamıyor. Eger futbol oynayacaksanız

Eskimo da gole "gol" diyor kolaylıkla. Bedevi de... Hem de televizyonla, internetle tanışmadan çok önce. 18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de çağdaş biçimini alan futbolun hemen dünyaya yayılmış olması da rastlantı değil. İngiltere'de futbol kulüplerinin kuruluşlarını 1860'lar, 1870'ler sayarsak 30-40 yıl sonra dünya futbol topunun peşinden koşar oluyor.

Futbolun İngiliz emperyalizminin resmî oyunu olduğunu söylemek doğru olmaz. Böyle olsa İngiliz emperyalizminin baştan aşağı damgasını vurduğu Hindistan ve ardından Pakistan'da ileri düzeyde futbol oynanırdı. İmparatorluğun gözde oyunları kriket ve hatta çim hokeyi (Polo)... Hintliler ve Pakistanlılar bu sporlarda efendilerini bugün de yeniyor sık sık... Futbolu, yanına meşin bir top ve tuttuğu takımın formasını alarak yabancı ülkelere çalışmaya giden İngilizlerin dünyaya yaydığı söylenebilir. Brezilya'da, Arjantin'de, İspanya'da, büyük olasılıkla Osmanlı'da futbol böyle başlıyor.

oyun kuralları içinde rakibiniz de sizin kadar top oynamaya hakkı olduğunu, maçın üç sonuçtan biriyle biteceğini kabul etmeniz gerek. Bir maç kazanınca zafer sarhoşluğuna düşmenin anlamı yok. Çünkü ezeli rakiple-

rinizle yeniden oynayacaksınız nasıl olsa... Zaten takımlar yıllar boyu birbirine açık ara bir üstünlük sağlamadığı için böyle güçlü bir rekabet ortaya çıkıyor. Yani Celtic ve Rangers sürekli birbirlerini yendikleri için sonunda böyle bir tarihi rekabet doğuyor ve zaman içinde Katolik-Protestan ayrımıyla örtüşüyor.

Türkiye ise Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş arasında çok ilginç bir üçlü rekabete sahip. Küçük farklılıklar gösterse de her üç kulüp de aynı toplumsal kesimlerden besleniyor. Aynı ailede, aynı apartmanda farklı takımları tutanlar var. İşin hoş yanı da, neredeyse yüzyıldır birbirleriyle yaptıkları maçlarda Fenerbahçe Galatasaray'ı, Galatasaray Beşiktaş'ı, Beşiktaş da Fener'i daha çok yenmiş!

Ne olursa olsun da kazanalım dediğinizde ve kendiniz için hak gördüğünüzü rakipten esirgediğinizde orada artık futbol dışındaki tehlikeli alana giriyorsunuz. Rakibin yok edilmesi temelinde bir başarının anlamı yok. Çünkü rakip yoksa oyunda yok, futbol da yok.

'Milli takım' ne kadar 'milli'?

Futbolun ulusal bir olgu olarak algılanmasının dönüm noktası ise ulusal takımların kurulması ve dünya kupalarının düzenlenmeye başlaması... Bu da 1930'ları buluyor. Ulusal kimliğiyle sorunu olan, tarihi sorunlarını çözmeden uluslaşmaya çalışan ülkeler kendilerini temsil eden takımlara "Ulusal Takım" diyecek, bu sorunları görel olarak aşan ülkeler ise "Uluslararası Takım"...

Milli maçlar yüzünden savaşların çıktığına tanık olacağız. Elbette ülkeler arasında sorun yoksa maç yüzünden savaş çıkacağı yok ama futbol da bahane olabilecektir. Ardından değişik ülke lig takımlarının katıldığı Avrupa, Güney Amerika gibi kıtasal turnuvalar, lig takımlarına da "ulusu temsil" gibi görevler yükleyecek. Yine ulusal kompleksleri olan ülkeler bu maçları ülke-

lerinin yedi düvele karşı verdiği bir mücadele olarak görecektir. Varoluşunu başkalarıyla birlikte yaşamaya değil yaşamaya dayandırmış olan ve yabancılarla ilişkiyi hep "toprak alma" ya da "toprak verme" ilişkisi gibi gören bizim gibi

ülkelerde, her kazanılan uluslararası maçtan sonra "Avrupa Avrupa duy sesimizi, işte bu Türklerin ayak sesleri" sloganları yükselecek. Hatta geriye dönüp futbol tarihi buna göre yazılacak. Örneğin, geçen yüzyıl başında Fenerbahçeli gençlerin çok büyük olasılıkla sırf top oynamak için işgal kuvvetleriyle yaptıkları maçın ardından kazandıkları Harrington Kupası, kulübün resmi söyleminde, "işgalcilere verilmiş ulusal bir ders, bir ulusal zafer" olarak yansıtılacak. Fenerbahçeli olmayanlar ise bunu "işgalcilerle işbirlikçilik" olarak görecektir!

Macar yönetmen Zoltan Fabri'nin "Cehennemde İki Devre" filmi de savaş esirlerinin Nazi işgalcilerle yaptıkları futbol maçını anlatır. Maç sonunda kurşuna dizileceklerini bile bile esirler işgalcileri yenerler... Daha sonra aynı öykü Pele, Bobby Moore gibi ünlü futbolcular da oynatılarak "Zafere Kaçış" adıyla yeniden çevrilmişti. Epey ticarileştirilerek Paris'e taşınan öykünün sonuna bir de halk ayaklanması ve kaçış eklenmişti... Aslında gerçekte olayın Kiev'de geçtiği söylenir. Maçı kazanan Kievlilerin bir bölümü maç sonunda değil savaşta hayatlarını yitirecek, hayatta kalanlar işbirlikçilikle suçlanacak, itibarları yıllar sonra iade edilecekti.

Yine de böyle özel durumlar ve efsaneler dışında, ulusal takım taraftarlığı diye bir kurum yok. Herkes kendi lig takımını tutuyor, ulusal maçlarda da ulusal takımı destekliyor... Lig takımı taraftarlığından vazgeçemezsiniz ama milli takımı tutmaktan vazgeçebilirsiniz. Teknik direktörü beğenmezsiniz, sizin takımınızdan futbolcu alınmamıştır ya da Türkiye-İsviçre maçlarında olduğu gibi rakibe olmadık saldırı ve aşağılamalar yapılmıştır. Siz de bunun parçası olmak istemezsiniz.

Forma aşkı üzerine oyunlar

Futbolun toplumsal, siyasal gelişmelerden he-

men etkilendiği çok açık. Çünkü nüfusun geniş kesimlerinin duygularına sesleniyor. Yoksul kitlelerin futbol eğlencesinden ve takım aşkından başka kaybedecekleri fazla şeyleri yok. Ancak tek başına futbolun toplumu ve siyasal yapıyı değiştirdiğini söylemek de ona olmayan bir değer yüklemek olur.

Muktedirler her popüler alan gibi futbolu da iktidarlarına bir destek olarak, en azından kitleleri apolitikleştirmenin, klasik deyişle "afyonlama"nın bir aracı olarak kullanıyorlar elbette. Portekiz diktatörü Salazar'ın sözünü herkes biliyordu: "Ülkeyi '3F' ile, yani futbol, fado ve fiesta ile yıllarca yönetirim..." Bugün Salazar diktatörlüğü tarihe karıştı ama Portekiz 3F'sinden vazgeçmiyor. Çünkü futbolun kendi dinamikleri var.

Öyleyse futbolun, nüfuz oyunlarının, moda akımların, resmi ve gayriresmi ideolojilerin ulaşamadığı bir özü ne? O öz, takıma bağlılıktaki açıklanamaz duygusallık ve bir maç içinde oyunun akla mantığa sığmayan irrasyonel gelişim çizgisi... Bir futbol maçının her anında neler olacağını önceden kestiremeyeceğiniz gibi milyonların bu oyuna bağlılığını, 'takım aşkı'nı açıklamak da mümkün değil. İnsanlar takımları sahaya çıktığında onunla özdeşleşiyor ve maçı izlerken hayata ilişkin bütün deneyimleri yeniden, yeniden yaşıyorlar. Daha da önemlisi, topluma da takımınız açısından bakabiliyorsunuz.

Takım aşkından büyük aşk yok. Gerçek taraftar, ezeli rakipleri Avrupa maçı oynadığında, medyanın bütün "milli dava" propagandasına rağmen yerli takımı tutmuyor. Dahası yabancı takımı tutuyor. Milli takımında da kendi takımından kaç futbolcu oynadığına bakıyor.

Burada yine futbol dışı tehlikeli alan başlıyor. Sırf tuttuğunuz takımın formasını giydi diye farklı ırktan, dilden, renkten, etnik kökenden bir futbolcuyla hemen özdeşleşiyorsunuz. O artık "sizden biri" oluyor. Ama aynı renkten, ırktan, dinden, milliyetten bir futbolcu ezeli rekabet içinde olduğunuz bir takımında oynadığı zaman, belki sırf moralini bozmak, takımınıza avantaj sağlamak için ırkçı tezahüratlar yapabiliyorsunuz. İş sizin gibi olmayana yaşama hakkı vermemeye kadar gidiyor.

Ezilen bir milliyet için kendini ifade biçimi olarak anlayışla karşılanabilecek milliyetçi tavırlar ege-men kesimlerden geldiğinde artık orada faşizmin alanı başlıyor. Örneğin, kendisini Bask ulusal takımı olarak gören Athletic Bilbao, yıllardır Basklı olmayan oyuncu oynatmıyor ve formasına reklam almıyor. Aynı şeyi Real Madrid'in yaptığını ve takımında sadece beyaz, Kastilyen ve Katolik futbolculara yer verdiğini düşünün!

'Öteki' yoksa 'ben' de yokum

Türkiye'de ise takım fanatizminin milliyetçi fanatizmi beslediği, milliyetçi fanatizmin de takım fanatizminden yararlandığı tehlikeli bir aşamaya girdik. Bu ilk kez Diyarbakırspor maçlarında "PKK dışarı" diye bağırılmasıyla başladı. Sonra Elazığ taraftarları "Ermeni Malatya" diye tezahüratlar yaptı. Yönetmeliklerde ırkçılık suç sayılmasına karşın hiçbir soruşturma açılmadı. "Ermeni" sözcüğü hakaret unsuru

olarak kullanılmasına karşın Ermenilerden değil, Malatyalılardan özür dilenerek daha büyük kabahat işlendi. Bunu Trabzon'da "Ayağa Kalkmayan Ermeni Olun", Afyon'da "Hepimiz Oğunuz, hepimiz Türküz" sloganları izledi.

Tarihte Alevilere, Ermenilere, Kürtlere yaptığı baskılarla öde-

şemeyen, farklılıkları yok sayarak bir ulusal üst kimlik oluşturmaya çalışan ve her sıkıştığında dış düşman yaratarak halk kitlelerini baskı altına alan iktidarlar şimdi işsiz, eğitimsiz gençleri milliyetçilik bağırtılarıyla vurucu güç olarak kullanıyor. Sadece askere alındıklarında adam yerine konan bu gençler kendilerini ülkenin tek sahibi gibi görüyor. Tuttukları takımın tribününde kendi gibi olan gençlerle birleşince tahripkâr bir güç oluyor, 'ötekilere' hayat hakkı tanımıyor... Bunların rakip takıma karşı davranışları ve söylemleri ile kendi "Türk" tanımına uymayanlara karşı davranış ve söylemleri aynı: Ötekini yaşatma!

Oysa başa dönersek, "öteki" olmadan, bir karşı takım olmadan bizim takım da olmaz. Maç da, futbol da olmaz. Şiddetten, ayrımcılıktan, dolayısıyla bölücülüğten beslenen milliyetçilik sonunda kendisini yok eden bir süreç. Futbolu da yanlarında götürmeye çalışıyorlar. ❀

Hayaletlerle savaş!

GÜLER YILDIZ

12 Mayıs günü yapılan devlet zirvesinde, hükümet ve üst düzey askeri erkân toplantı halindeyken, birdenbire ajanslardan düşen haberlerde, Maliye Bakanı Unakıtan, gerekli operasyonlar için TSK'ya bütçe sağlanması konusunda bir açıklama yaptı. Belki de daha basitleştirilmiş biçimiyle, "ne isterseniz vermeye hazırız" diye özetlenebilecek açıklamanın ardından, toplantının seyri "uzlaşma" yönünde değişti ve bu durum sonuç bildirisine de yansdı. Unakıtan'ın açıklaması, toplantının içeriği ve yürütülme modları konusunda ipuçları vermesine karşın, bu konuda etkin basınımda hemen hemen hiç yorum yapılmadı.

Hemen sonraki günlerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nce Cudi dağı eteklerine tank ve toplarla, helikopterlerle ve ferdi silahlarla girişilen saldırı sırasında,

"çatışma" sonuçlarına yansıdığı üzere, muhtemelen Cudi dağında tek bir PKK'lı yoktu. Olayları yakından izleyen biri, bu garip durum için "hayaletlerle savaş" tanımını kolaylıkla yapabilirdi. Aslında aynı konu biraz daha geriye doğru izlenirse, geçmişteki Kuzey Irak maceralarının "anlam ve önem"i herhalde biraz daha açığa çıkacaktır. Son zamanlarda bahsi çokça edilen "TSK'nın Kuzey Irak operasyonları"nın söz konusu olduğu birçok durumda, aynı hayali hareketlerin yürürlüğe konduğu görülecektir.

PKK'siz ne yapacaksınız!

Ordu-PKK çatışmalarının neredeyse en önemli haber kaynağı olarak görülen ve özellikle geçmişte bu konuda yaptığı haberler BBC Türkçe servisinde bağı-

ra çağıra yayınlanan Namık Durukan'ın Kuzey Irak mahreçli haberlerinin kalıpları aşağı yukarı şöyledir: "Türk Silahlı Kuvvetleri, zırhlı birlikler ve hava kuvvetleri desteğinde Duhok'tan girmiş, Gare, Şaklava, Sidekan ve-saire bölgelerinden İran sınırındaki Hacı-Ümran boylarına doğru hızla ilerlemektedir." Bu arada haberleri dinleyen PKK'liler de, ortada fol ve yumurta yokken, bunca gürültünün ne anlama geldiğini herhalde hâlâ çözmeye çalışıyorlardır. Aynı anda Gare, Şaklava, Sidekan ya da adı geçen yerlerden herhangi birine gitseydiniz, Türk ordusu adına bırakın zırhlı birlik ilerlemelerini veya hava kuvveti desteğini, bir "Türk Kuşu" nun bile oralarda uçmadığını hayretle görürdünüz. Ve o zaman, gerçekleri dile getirme konusunda çok korkak biri de olsanız, en azından içten içe, her askeri operasyonun dev bütçelerle yürütülen ve üstelik rekabetsiz ve tek müteahhidi olan bir ihale olayı olduğunu düşünmek zorunda kalırdınız.

Şimdi bu, gümbür gümbür sesleri duyduğumuz, savaş naraları ve ölümcül çığlıklar savrulan bir sahadır. Ama öte yandan sessiz sedasız mücadele yürütülen bir saha daha var ki, çok daha ilginçtir. Türkiye, El Kaide örgütünün kendisi ve uzantılarına karşı mücadelede, dünya ölçüsünde ABD'den sonra en çok etkili olan ikincil ülkedir. Ve aslında mücadele yöntemleri ve olanaklarını ABD ile karşılaştırsak, bu alanda yürütülen mücadelede belki de dünyanın en büyük gücü olan ABD'den daha etkilidir. Sezar'ın hakkı Sezar'a; burada gerçek bir başarı vardır ve bu başarı, sadece Türkiye çerçevesinde değil, dünya ölçüsünde bir güvenlik başarısıdır. Ancak Türk ulusal onuru söz konusu olduğunda, medya organlarımızda nedense kimse bu başarıyı gerçek bir dayanak olarak vermiyor da, Cudi dağında kayaları ve ormanları toz duman ve yangın içinde bırakan ve sonuç olarak da medyaya bir mağarada bulunan Kuzey Irak menşeli bazı eski giysileri gösteren bir tatbikatı sunuyor.

Sorun şu veya bu kurumun ekonomik, siyasal ya da askeri davranışlarındaki ahlaki değer ya da değersizlikten çok daha ötede bir yerde, bir ülkenin kadriyle ilgili olduğu zaman, aklı başında herkes şapkasını çıkarıp düşünmek zorundadır. Örnek olsun, biraz muzipçe de olsa, sormadan edemediğim sorulardan biri şudur: Türkiye Cumhuriyeti devletinin demeyeceğim belki, ama Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, PKK'siz bir dünyada ne yapıp ne yapmayacağına ilişkin bir planı var mıdır? Varsa, buyursun bir yetkili cevap versin. Ama eğer yoksa, o halde "PKK'nin ya da terörün kökünün kazanması" na ilişkin ve fazlaca popüler kuramın gerçek bir kuram olup olmadığı, veya en azından, bu kuramın anlamının "PKK'nin veya terörün

kökünün kazanması"ndan çok daha farklı bir anlam ve amaca sahip olup olmadığı sorgulanacaktır.

İpin bu yöndeki ucunu tutarak daha derinlere gidebilirsiniz. Kısaca: Son zamanlarda Türkiye ve komşuları arasında ya da Türkiye'nin kendi içinde cereyan eden olayları anlamak için, paranın hareketlerini izlemek en iyi yöntemdir. Ya da, Türkiye'de orduya ayrılan bütçeyi ve bir de onun üstüne Maliye Bakanı Unakıtan'ın açıklamasındaki gibi, gerekli olduğu her zaman tartışmasız ödenen ek bütçeleri ekleyerek, yine Türkiye'de ulusal eğitime ayrılan bütçeyle karşılaştırmak. Meselenin ne olduğu gün gibi açığa çıkacaktır.

Bu karşılaştırmamızın önemi şurada: TSK, şeriat düzenini, "irtica"yı Türk toplumuna ilişkin tehdit algılamasında "bölücü terör" ile yan yana, ya da ondan öncelikli bir yere konumlandırıyor. Oysa "şeriatçılık" olarak nitelendirildiği her şey, yine TSK'nın marifetiyle gerçekleştirilen 12 Eylül 80 darbesinde filiz vermiş ve giderek bütün topluma yayılmıştır. Bunun yolunu açan da, 80 cuntasıdır. Öte yandan, bu durumu düzeltmenin tek yolu yeni silahlar edinmek ya da silahları çekmek değil, eğitimidir. Bu toplumun hemen hemen hepsi, kişilik ilhamını gaipten değil, ama Türkiye'nin eğitim kurumlarından alıyor. Dinsel zemindeki radikal eğilimleri ya da gericilik potansiyellerini ortadan kaldırmanın en doğru yolu budur. Ve tabii yurttaşlarını yüceltme temelinde varolan bir devletin en sıradan, en doğal ve hiç de öyle büyük politik kurnazlıklar gerektirmeyen işlevidir. Demek ki burada da, para derdinin kıldığı bir ahlaki çizgi var.

AKP'nin tasfiye edilmesi sorununa gelince: "İlmü'lü İslam"ın Türkiye'deki iktidar deneyiminin, İslamın batı normlarına doğru dönüştürülmesinde, Cumhuriyet tarihinin ilk büyük deneyimi olduğunu kim inkâr edebilir? Geleneksel olarak Türkiye'de devlet katları, radikal anlamda İslam inancına sahip ve Fatih cemaati gibi kendi alanlarında "müstakil" kitleleri pek de dürüstçe olmayan bir yaklaşımla ayakta tuttular: Gerektiğinde kullanılmak üzere. Türkiye'nin en modern şehri İstanbul'un bazı semtlerinin Osmanlı'ya kadar uzanan dehlizlerinde, en etkin tarikatların yeni binyıla kadar "el değmeden" yaşatılmasının, herhalde kadir-i mutlak devletin bilgisi dışında olduğu iddia edilemez. Gerektiğinde kullanılmak üzere; evet; ve yakın tarihimizde bu gereklilik, Rum ve Ermeni varlıklarının yağmalandığı ya da solcu gazetelerin kitlelerce basılıp kundaklandığı zamanlarda ortaya çıkmış ve değerlendirilmiştir. Üstelik, bu potansiyel, hâlâ aynı çerçevede ve daha büyük gereklilikler için öylece bekletilmektedir.

Yine burada da, en hafif deyimle, büyük bir top-

lumsal çıkar tabakasının sermaye ihtiyacının, ya da elindeki rant olanaklarını kaybetme korkusunun yarattığı bir değersizleşme var.

'Alın yazısı' mı?

Kürt halkının duyguları, toplumsal eğilimleri, yoksulluğu, ekonomik alanda bir bütün olarak acenta seviyesinin altındaki düzeylere mahkûm edilmesini bir yana bırakalım. Diğer kuşakları bırakalım; 1980 doğumlu bölge insanların bugün 27 yaşında olduklarını ve bu 27 yılın, dünyanın cennet coğrafyalarından biri olan bölgede, yüzbinlerce silahlı adamın ve onların silahlarının gölgesinde geçtiğini de bir yana bırakalım. "Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşmesi" gereğini temel talep olarak ileri süren bir örgütle, izlenen yöntemle bu dehşet verici anlamsız savaşın daha on yıllarca böylece süreceği ortada olduğu halde, ille de çatışma seçeneğini en önde tutmak, bu ülkenin ya da halkın çıkarlarına değildir. Bu ülkenin ve halkın, on yıllardır süren ve bu yöntemde ısrar edilirse daha on yıllarca süreceği olan bir çatışmada çocuklarını durmadan yitirmesi, onun alın yazısı değildir.

Alın yazısı değildir çünkü savaş meydanına sivil halkı "kitleselele refleks" etiketi ile çekmek, zaten hemen her evde yaratılan "şehitlik" kaosunun zincirine yeni halkalar eklemek ve bundan toplumsal bir ders çıkarmak bu kafayla algılayabileceğimiz, mantıklı ve tutarlı bir sonuca götürmüyor bizi. Aksine gerilen sınırların heyecansız tınlamaları ile boğulduğumuzun ve boğulacağımızın yegâne kanıtı olarak duruyor. Bundan nemalanan kesimlerin şimdiye dek yaşamış katliam gibi saldırılar için insanlık adına "refleks" göstermemiş olmasını da düşünerek, askerinin sivil "seferberliğe" çağrısı gibi algıladığımız sokaklara dökme telaşı aslında yalansız bir iç ve sokak darbesi gibi nitelensin isteniyor. Türkiye'de bir kıyamet senaryosu yaratılırken, halkın bunca yoksulluk ve yoksunluğa iç odasından verecek bir yanıtı olsun isteniyor. Genelkurmay'ın "sanal alem" deklarasyonu ile 'kitleselele refleks' vermeye çağırdığı halkın bin kişiden ibaret olduğu gerçeği ise aslında militarizme verilen en güzel yanıtı. O gün herkes yine iç odalarına saklanmış, reflekssiz ve şartlanmasız bir gündelik ölçünün hesabı ile nefes almıştı...

Sessiz toplumun sesi kendini milyonların hançeresinde değil, sadece biner kişinin nefesinde ifade edebilmişti. Çağlayan ve Tandoğan meydanlarını "gelincik tarlası" olarak görmek isteyenlere "doğa" bir inkârı reddederek yanıt verdi: Tarla batıda değil, hayaletlerle savaşılan doğuydu... ❀

Dîmeneke Mirinê

Tepp!!!

Li erdê ket mêjiyê min,

Li erda sar û ziwa...

Pûç bûn bîranînên min

Hêvî çûn hêvî...

Gelo ma ez çi hikim?

Çavên min ber bi rojavayê jiyana min
ve tên girtin

Dilê min hatiye daliqandin

Bi sêdara Kalo ve

Û ev heştê û du sal in

Dizên hestmij hevokên sar û kelê

Êxistine para zimanê min ê helandî

Ma ez çi bikim?

Di vê kêliya xatirxwestinê de

Dîsa li pey şopa bav û kalên xwe

Derkevime serê çiya qey?

Ango li kolanên bajarê dizên hestmij

Bibim qirdikê zarokên bêtembih

De ka bêjin

Ez çawa heyfa dilê xwe bistînim??

Rodî Diyar Ezdînî

Termên tendirustiyê

ARAM GERNAS*

Ez ji salên heştêyî virde li ser ferhenga kurdî - kurdî dixebitim. Di vê navberê de carna jî min di hin kovaran da (kovarên ku min redaktoriya wan kirine) li ser ferhenga yekmijarî yan jî termên yekmalbatî kar kiriye. Wekî ferhengoka malbata kêzikan, navgî-nên malê, heywanên kûvî, heywanên kedî yên malê û hwd.

Bêguman ji niha va gelek xebatên ferhengî hatine çap kirin û belav kirin. Xebatên wiha jî bo xezîneya ziman dibin çavkaniyên hîmî û pêşeroja zimanê kurdî ronî dikin. Gelek komijarên ku pêdivî bi komkirin, lêkolîn û amadekirina wan heye, xwe dixin roje-va me û pêwîstiyên ziman radigihînin.

Her çiqas ez bi dewlemendiya zimanê kurdî pişt-rast im û dizanim ku wê nûjenkirina wê ne dijwar be jî, jî ber sedemên asîmilasyonê, di nav xelkê de bi he-zaran peyv hatine jî bîr kirin û di şûna wan peyvên da yan peyvên tirkî yan jî yên erebî cih girtine. Ev rewş dijwariyek derdixe pêşberî me û xelkê. Çareseriya ve pirsgirêkê çi ye? Yek ji wan çareyan ew e ku zimanzan û rewşenbîrên kurd xebatek piralî bikin û di destê

yekem da xwe bigihînin peyv û termên heyî, peyvên jibîrkirî, peyvên veşarî yên ku jî bo bikaranînê pê-wîstî bi baldariyê hene. Bêguman jî ber vê pêwîstiyê min dît û ez pê hisiyam ku li ba min, li derdora min bi hezaran peyvên jibîrkirî hewcedarî berhevkerin û amadekirinê ne. Wekî malbat, peyvên tendirustiyê bala min kişand û di lêkolînê de min dît ku termîno-lojiyek xurt jî heye lê divê hinek bi vî karî mijûl bibin û wan peyvên derxin meydanê û bigihînin raya giştî.

Ez bawer im ku hê bi sedan peyvên ku mirov kari-be li vê ferhengoka tendirustiyê zêde bike hene. Her wisa gelek termên ku di hemû zimanan da tînin bi kar anîn jî lê zêde bike û hin peyv û termên nû jî çêbike.

Li ser daxwazê, min xwest ku ev xebat bigihîje xel-kê û valahiyek zimanî bê dagirtin. Lê ev xebat hê te-mam nebûye û pêwîstî bi baldariya xwendevanan û xelkê heye. Xwendevan jî dikarin bi awayekî tevî ve xebatê bibin û peyvên ba xwe ragihînin min û raya giştî.

Lewra ez ê vî karê xwe yê li ser vî mijarê bidomî-nim û li ser hin komijarên cuda jî lêkolînê bikim.

Agir, ar : atêş
agir bilind bûn, ar zêde bûn : atêşî yükselmek
agirê şevê : sarî ve bulaşıcı suyu olan bir çıban
alguhişkî : el ve ayaklardaki anatomik çarpıklık.
ambûlans : ambulans
arîn : sızmak, sancımak
aringî bûn (mîrustan) : yüzde yada vücutta çıkan yuvarlak be-yaz lekeler
asirm, bapêş : nezle
asirmî bûn, (bi) bapêşê ketin : nezle olmak
atî, dêya, bi cina ketin : saralık
ava reş : göze inen kara su
avbend : sıskalık illetine tutul-ma
ava spî : gözün kornea tabaka-sında meydana gelen beyaz leke
avjêcûn : doğumdan önce gelen akıntı
avşing : göğüs zarı iltihabı
axivîn : yaranın nükse (apse) yapması
ba : romatizma
bagirtin : yara almadan vücutta meydana gelen şişkinlik, roma-tizma
balix, kamil : ergin
balix bûn, kamil bûn : ergin-

leşmek
balûk, belalûk : sigil
bapêç : şiddetli karın ağrısı, sancı
bapêş, asirm : Nezle
(bi) bapêşê ketin, asirmî bûn : Nezle olmak
basirme : konjonktiv iltihabı
bawesir : basur
bawêz : histerî
bawî : romatizmalı
bawî bûn : romatizmaya yaka-lanmak
Beravêtin, zarok ji ber çayîn : düşük yapmak
bêhal ketin, ji taqet ketin : hal-siz düşmek, bitkin olmak.
bêhest : duyarsız
bêhestî : duyarsızlık
bêhnfeşîk : tiknefes
bêhnfeşîkî bûn : tiknefes olmak.
bunalmak
bêhnleçikîn, bêhnfetisîn, bêhnhilmayî : nefesi kesilme, nefesi kısımla
bêhn lê çikîn, bêhnfetiskî bûn : nefesi kesilmek, soluğu kesil-mek
bêhngirani : nefes darlığı
bêhnketin : kokuşmak (yarası kokuşmak)
bêhnkêşank : soluk alıcı (soluk

alma cihazı)
bêhnkêz : yanık et kokusu
bêhnteng : sınırlı, asabi
bêhnteng bûn : sinirlenmek, asabileşmek
bêhntengî, hêrs, tûretî, acizî : sinirlilik
bêhnjîn, pişkîn : aksırmak, hapşırmak
bêhnsoyar : astımlı
bêhnsoyarî : astım
bêhiş : aklı başında olmayan
bêhişî : Sersemlik
beleke : lösemi, kan kanseri
bêmijaj, bêmad : iştahsız
bêmijajî, bêmadi : iştahsızlık
bêmil, bêmî : kolsuz
ber mirinê, halê mirinê, hel-qûm, bersikrat : can çekişme, koma
berjeng, nişan : hastalık belir-tisi
berpestî, ji pesna xeberdan, heraxiftin : hezeyan, sayıklama
berşoşk : mide ekşimesi
berşoşkî bûn : midesi ekşimek
berzê : doğum, doğum anı
bêtiwanî, jihalketî, bêtaqetî : güçsüzlük
bêvên : enerjizis
bêwes, bêtaqet, bêtiwan : güç-süz, kudretsiz

bêxwînî, kêmwxînî : kansızlık, anemi
bronşit : bronşit
bûkik : göz arpacığı, göz çıbanı
bi atya ketin, bi dayê ketin : sa-ralığa yakalanmak
bi cina ketin : isteri, histeri, sara
bi şewbê ketin : gripe yakalan-mak, üşütmek
bi hivê ketin, biserûbinê hivê ketin, ser û binê meha ketin : ay'ın 14 günlük evresinde mey-dana gelen ve daha çok baş ağrı-sı ve halsizlik şeklinde kendisi-ni gösteren bir hastalık
bi jehrê ketin, jehir dadayî bûyin : zehirlenmek
bi tirsê ketin : korkuya kapılma sonucu dudaklarda sivillece çık-mak
bijan : sağlıksız
bijîşk, hekim, loqman, doktor : doktor
bijîşkê diranan : diş doktoru
bijîşkê jinan : kadın doktoru
bijîşkê nobedar : nöbetçi dok-tor
birin : yara
birîna reş, kula reş : kara yara
birindar : yaralı
birinpêç : pansumancı

* Berhevkar û amadekarê ferhengê :

bîbik teqîn, çavrijîn : göz patlaması
bîrov : ekzema
bîseksüel, nêremo : biseksüel
birq, firak : sırta ve omuzlara giren şiddetli kasılma
bêvarî (pêvêrî) : tifo
cebirîn : yaranın iyileşmesi (kemiklerin kaynaşması)
cergedab, zaturye : zatüree, akciğer iltihabı
cergkuli : karaciğer iltihabı, kara sarılık
cergmûmî : siroz
cotbînî : çift görme (göz hastalığı)
çavbîrov, bîrova çav, çav kul : trahom
çavketina ber : Bahar nezlesinden ötürü gözde oluşan alerjik iltihap
çavkiz : çapaklı şişkin göz
çavqarixî bûn : Kar beyazlığından ötürü gözde meydana gelen kamaşma ve yorgunluk
çavşeliqî : pişik gözülü (çapak gözülü)
çermhişkî : deri sertleşmesi
çilmisîn : solmak
çilrû : terbiyesiz, utanmaz
çiremîzk : idrar yollarındaki iltihaptan dolayı işeme zorluğu
çirni : sıksa
çîroka pisikan : bir çeşit cilt hastalığı
darbinçeng, darê binçeng : koltuk değneği
dax kirin : dağlamak
deftera nexweşan : hasta defteri, hasta dosyası
delin : açıktan düşmek (kan şekerinin düşmesi)
deng ketin : sesi düşmek
deqav : aşı
deqav kirin : aşı yapmak
derbe xwarin : darbe almak, darbe yemek
derbûn : cerahatli yaranın patlayıp irin akması
derdexewî : uyuyamamaktan gelen rahatsızlık
derdê bê derman : çaresi olmayan hastalık
derman : ilaç
dermanfiroş : eczacı
dermannas : eczacı (ilaç üzerine eğitim almış)
dermanxane : eczane
derizîn (hestî derizîn) : çatlama
derzî : igne (hastalara vurulan igne)
derzî kirin, derzî dan, ziqîtan-dîn : vücuttaki ıgnelenme
derzî lëxistin : igne yapmak
derzikar : ıgneci, sıhye
devgenî : ağzı kötü kokan
dev ziwabûn : ağzı kurumak
dewx çûn : içi geçmek; tansiyonu düşmek
dilarîn : yüreği sızlamak
dil hingavtin, bayê sor lê ketin : kalp sektesi
dil li hev ketin : midesi bulanmak
dilkutok : kalp çarpıntısı
dilxewirîn : içi geçmek, baygun-

lik geçirmek
dilxuşûş : evhamlı
dilxuşûş bûn : evhamlı olmak
dilxuşûşî : evhamlılık
dilrawestin : kalp durması
dilsot, tajana dil (minak: tajané da dilê min) : kalp ağrısı
diran arîn : dişi sızlamak, dişi ağrımak
diran kurmî bûn : diş çürümesi
diranêş, eşa diran : diş ağrısı
dirankêş : dişçi
diranweşî : diş dökülmesi
diranweşîn : diş dökülmek
dîn, şêt : deli
dîn bûn : deli olmak
dînîti : delilik
dizanterî : dizanteri
dorgerîn : dolama
duşaxe : difteri, kuşpalazı
dûrbînî : hipermetrop
êş : ağrı
êşa dil : kalp hastalığı
êşik : doğum sancısı
êşnas : teşhis eden
êşnasî : teşhis
êşnasîn : teşhis etmek
enfeksiyon : enfeksiyon
ewr avêtin ser çav, çav spi bûn : gözlere inen beyaz perde
felca zarokan, şelpe vëketin : çocuk felci
firk : kas sertleşmesi
fitiq : fitik
fizyoterapî : fiziktedavi
frenqî, frenqahmetî : frenği
frenqîya zikmakî : doğuştan gelen frenği
gêj : sersem
gêj bûn : sersemlemek
gêjî : sersemlik
gelpik, binguhik : kabakulak
gelpikî bûn : kabakulak olmak
germişk : sıcağın ve terden vücutta oluşan küçük kızarıklıklar
gezin, tezin : vücuttaki karınca lanma
gilêz, girêz, şorik : salya
girêk, ûr : tümör
girr : kin, inat
girrikî, girbizin : asabi ve inatçı, keçi inatlı
givêrin : hazım
givêrandî : hazmedilmiş
givêrandin : hazmetmek
guhgirin : ağır işiten
guhgirin bûn : ağır iştmek
guhragirtin : kulak iltihaplanması
gunek, gunosî : erkeklik bezinde fitiği olan
gurçikkuli : böbrek iltihabı
gup, werm : şiş
gupbûyî, werimî : şişik
gup bûn, werimîn : şişmek
gurri (gurri gurri qaqi, serê wî simaqî) : uyuz
gurri bûn : uyuzlaşmak
guv, ziwa : kuru
guvîhandî, ziwaxwînî, hişkbû-yî : kanı kurumuş
guvîhandin, ziwaxwînî bûn : kanı kurumak
guwatir : guatır
har : kudurmuş

har bûn : kudurmak
heb : tablet
hebtûzik : iyileşmesi çok zor olan çiban.
hecama : üşütmelerde vücuda bardak vurmak yöntemiyle yapılan bir tedavi
hecama lëxistin : bardak vurmak
hecinandin : incinmek
helamet, arsim, bapêş, zekem : nezle
heloq : bademcik
heloqî bûn : bademciği düşmek
heteroseksüel : heteroseksüel
hewale hatin : kriz geçirmek
hewale derbas kirin : havale geçirmek
hewale, krîz : kriz
hêl, hêz : güç, enerji, takat (hêl tê nemaye, bê hêl ket)
hingavtin : hastalığın vücutta yer etmesi; darbenin isabet etmesi vs.
hiş avêtin, birtêkçûn : hafıza kaybı
hişkêmi, bîrkêmi : beyin özürlü
hiştvelihev : saçmalayan, akli karışık
hiş tevlihev bûn : saçmalamak
homoseksüel, qûnek : eşcinsel, homoseksüel
ilancix : ilancık
isk, iskiik : hıçkırık
iskîn : hıçkırmak
jan : acı
jana zirav, şerpençe, şerb, werem : verem, tüberküloz
jandar, nexweş : hasta, hastalıklı
janeguh, eşa guh : kulak ağrısı
janegurçik : böbrek sancısı
janepişt, eşa piştê : bel ağrısı
janereh, kejoj, siyatîk : siyatik
jan girtin, nexweş ketin : hastalığa yakalanmak
bijan : sancılı
jar bûn : zayıflamak
jehir, axû : zehir
jehri lêketin : zehirlenmek
jehirdayin : zehirlemek
jêkirin : kesmek
ji bar bûn, zarok anîn, welidîn : doğurmak
ji ber çûn, zarok ji ber çûn : çocuk düşürmek
ji ber xwe kirin (zarok) : kurtaj yoluyla çocuk öldürmek
jiçihderketî : çıkak
ji çih derketin : yerinden çıkarmak (kemikler için)
jînekolog : kadın hastalıkları uzmanı doktor
ji qidûm ketin : takatten düşmek
ji xwe ve çûn, ji dil ve çûn : kendinden geçmek
kangren : kangren
kapek girtin, nemes girtin : kepeklenmek (saç için)
keçel : kel
keçel bûn : kel olmak
keçelî : kellik
kelmîz : altını islatan, altına işeyen
kêl : dikiş (yaraya atılan dikiş)

kêl avêtin : dikiş atmak
kelewehe : içi yanmak
kêm girtin, axivîn, ragirtin : rahatlatılmak, iltihap tutmak, irinlenmek
kêm, edab : irin, iltihap, cerahat
kêmaqil : geri zekalı
kêmaqilî : geri zekalılık
kêmbihistin : ağır işitmek
kêmhêzî : güçsüzlük, zayıflık
kêmhiş, kêmbîr : hafızası zayıf olan
kêmhîşî, kêmbîrî : hafızası zayıf olma
kereh : iğrenç, çirkin
kereh bûn : iğrençleşmek, çirkinleşmek
kereng : nasır
kerr : sağır
kerregêj : sersem, bön, alık
kerregêj bûn : sersemleşmek, aptallaşmak
kerregêj kirin : sersem etmek, aptallaştırmak
kerrîti : sağrılık
kerr bûn : sağır olmak
kerrûlal : sağır ve dilsiz
ketin ber mirinê, sikrat, hel-qûm : komaya düşmek
ketin cilan, sernekî : kadınlarda aybaşı hali
kevîrê ziravê : safra kesesi taşı
kewandin : bir mendil ısıtarak vücudun çeşitli yerlerine basmak ve tedavi etmek
kêm, nêm : irin
kêzat, jar : zayıf
kînor, kunêr : cerahatlı şiş, apse, iri ve kanlı çiban
klînîk : klinik
kopandin, kupandin : çökertmek
kopîn, kupîn : çökme (alınan darbe ile baş, ayak ya da kollarda kırılma olmadan oluşan çökme)
kor : kör
korbûn : kör olmak
korî : körlük
kosetî : köselik
kotî bûn, gulî bûn : cüzama yakalanmak
kotî, gulî : cüzam
kotîbûyî, gulîbûyî : cüzamlı
kul, birîn : yara
kulek, kut : topal
kulimekî bûn : kalça kemiginden topallamak
kulmade : ülser
kurm : bağırsak kurdu
kuxîn : öksürmek
kuxkereş, kuxika reş, ewaye, kuxika kerxenok : boğmaca
kuxik : öksürük
kuxika xirtikî : kısık ve tahriş edici öksürük
kilsigirtin : kireçlenme
kizirîn : yanma, kavrulma, tutuşma hali
lal : dilsiz
lalûte : kekeme
lerz : titreme
ling qirpîn, pêqelibin, nig qirpîn : ayak burkulması
lîr, şîrê : alerji

li hev şewişin : dengesini kaybetmek
 licimin, lukumin : tökelemek
 lik, lişik : sümük
 melankolik : melankolik
 melhem : merhem (pomad)
 meyasil : ayak parmaklarının arasına yerleşen kötü koku veren mantar.
 meyxur : alkolist
 meji leqin, meji hejin : beyin sarsıntısı
 meji xwin bun : beyin kanaması geçirmek
 meji leqin, meji hejin : beyin sarsıntısı
 migren : migren
 mikroskop : mikroskop
 mirkutik : suçiçeği
 muz le hesirin, mizewiqin : işeme zorluğu çekmek
 mizek, kelmizk : altını ısıtılan moristan : vücutta çıkan kırmızı yuvarlak lekeler
 mumar : Dolama
 muweş, hal : saçkıran
 nalın : inlemek
 nav çün : ishal olmak
 navêş : diyare, ishal
 nefsnexweş, ducanî, bi zarû : hamile, gebe
 neks : nefes, nabız
 neks avêtin : solumak, nabız atmak
 nemeri : cinsel anlamda iktidarsızlık, erkeldikten düşme
 nepixî : şişkin
 nepixin : şişmek
 nereheti : rahatsızlık
 neşteri : cerahi
 nevros : nevroz
 newq lédan, tihel rabûn, dil pirpîtin : hızlı çarpıntı
 nexweş, nexas : hasta
 nexweşin : hastalık
 nexweşina gurçikan : böbrek hastalıkları
 nexweşinên çerm : cilt hastalıkları
 nexweşinên hundirin : iç hastalıklar
 nexweniya cinsi : cinsel hastalık
 nexweşina rûvîyan : bağırsak hastalıkları
 nexweşnihêr : hastabakıcı, hemşire
 nexweşokî, dixel : hastalıklı
 nexweşxane : hastahane
 nexweşxaneyê pêşçare : ilk yardım hastahanesi
 nêremo, nêremê : biseksuel
 nêzbîni : miyop
 paranoya : paranoya
 parêz : perhiz
 pêçbirin : sarğı bezi
 pêpahn : duztaban
 pêşçare : ilk yardım
 pelqik, mewijok : derinin su toplayarak kabarması
 perçifin : midesi şişmek
 pirok : ilkbaharda çiçeklerin tozlaşmasından doğan geçici nefes darlığı
 pirik : doğum ebesi
 porweşin : saç dökülmesi
 pûç bun, felc bun : felç olmak

pişt ketin ber : bel kayması
 piştisist : beli gevşek
 piştisistî : bel gevşekliği
 pişikkulî : pişiklemi :
 pişikreşî
 pizrik, pizik : çiban
 psikolog : psikolog
 psikyatri : psikyatrist :
 psikoterapi :
 qalik avêtin : kabuk atmak, kabuk değiştirmek
 qarçikî : kuyruk sokumu kemiğinin kayması
 qebz : kabız
 qelaştin : yarmak
 qelew : şişman
 qels : cılız, zayıf
 qeş : yirtik
 qelişin : yırtılmak
 qerimin : uyuşmak, katılaşmak, hareket edememek
 qerisîn : donmak
 qolinc : omuz kürek kemiklerine giren ağrı, kulunç
 qolincî bun : kulunç olmak
 qolinc hildan : kulunçumu düzeltmek
 qolinc ketin : kuluncu düşmek
 qot : sakat (ayağından sakat)
 qulpik, qirpik, hişik : hıçkırık
 qilqilin : stres, strese düşmek
 qilûz, piştûz, piştûl : kambur
 qirpik hatin : geçirmek
 ragirtin, axivin, kemgirtin : cerahatlenmek, irinlenmek
 ragirtina dil : kalp iltihaplanması
 rehet kirin : iyileştirmek
 rehledan : nabız vurmak
 reng avêtin : rengi benzi olmak
 renginekor : renk körlüğü
 req bun : kramp girmek, kasılmak
 reqî : kramp, kasınc (damar ve kaslar kasılmaları için kullanılır)
 riş : şark çibani
 rojekor : gündüz körlüğü
 rovi fetisin, rovi li hev siwar bun : barsak düğümlenmesi
 ricif : titreme
 ricif pê girtin : titremek
 rizin : çürümek
 riziyayî : çürük satılcani : zature
 seqet : sakat
 serdil tirş bun, berşoşki bun : mide ekşimesi
 serêş, êşa serî : baş ağrısı
 sermagirtin : üşütme
 sewî : sersem, aklını yitirmiş; melankolik
 sewoyî : delimsi, sersemce
 sewsî bûyin : sersemleşmek, aklını yitirmek
 sexik : alık, vurdumduymaz
 sezeryan : sezeryan
 sikrata mewtê : can çekişme
 sinozît : sinozît
 skênc, tir (minak : tir le rabû, tir ketiye qolince min) : sancı
 sor bun : kızarmak
 sorî : kızarıklık
 sorik : kızamık

stügirtin : boyun tutulması
 şaş, çavşaş : şaşı
 şeliq : vücuttaki pişik (genellikle bacak arası, koltukaltı vs. de olur)
 şeliqî : pişikli
 şelpe veketin : havale geçirdikten sora özürülü hale gelmek.
 şemirin : uyuşma, cansızlaşma, felç olma
 şeqîqe : bir çeşit baş ağrısı
 şevkori bun, qarixî bun : gecekörlüğüne yakalanmak
 şevkori, qarixî : gecekörlüğü olan
 şewişin : sersemleyerek ayakta tutunamamak, sallanmak
 şewifin, sofin : yanmak
 şêtxane : tımarhane
 şinok : bir çeşit çiban
 şirûrg : cerrah
 şirûrgî : cerrahi
 şizofrenî : şizofreni
 şop : grip, soğuk algınlığı
 şoq : şok
 şoq bun : şok olmak
 şiloşahtî, şaht : mongolid
 ta girtin, bi tayê ketin : sıtmaya girmek
 ta, agir : sıtma
 talerz : sıtma krizi
 tansiyon : tansiyon
 tansiyona bilind : yüksek tansiyon
 tansiyona nizam : düşük tansiyon
 tatanoz : tatanoz
 tat, zimantat : kekeme
 tawî, tagirtî : sıtmalı
 tendurustî : sağlık
 tendurustname : sağlık raporu
 terikin : çatlama (deri için)
 termqelaştin : otopsi
 tetirxanî bûyin : ateşli ishal olmak
 tevizandin : narkos vermek, uyuşturmak
 tevizandin, bêrih kirin : uyuşturmak, anestezi yapmak
 tevizin : uyuşmak
 teyizandin, kulimin : sendelemek
 tifo : tifo
 tihnpiv, agirpiv : vücut ısısını ölçen alet, termometre
 tijink, dilkut : kalp çarpıntısı, nabız vurması
 tirave, kanser : kanser
 tiraveya hestî : kemik kanseri
 tiraveya pişikê : akciğer kanseri
 tiraveya sing : göğüs kanseri
 tiraveya xwinê : kan kanseri
 veciniqin : ürpertiyle irkilmek
 meyvistin : ateşli hastalıklarda meydana gelen gayri ihtiyari irkilmeler.
 ven : enerji
 vereşin : kusma; kusmak
 virus : bakteri
 vitamin : vitamin
 werimin : şişmek
 xaça sor : kızıl
 xayis : baygın yatma
 xayis ketin : baygın yatmak
 xembarî : depresyon, ruhi çöküntü

xerifi : bunak
 xerifin : bunamak
 xeriqin, dilxewirin : bayılmak
 xetik : budala, zekaca geri olan
 xewar : uykucu
 xewari : uykuculuk
 xewger : uyuurgezer
 xur : kaşını
 xurde bun, şikin : kırılmak (kemik kırılmalarında)
 xurî : çiçek hastalığı
 xurideq : çiçek aşısı
 xwê, xwêdan : ter
 xwêdan : terlemek
 xwekuştin : intihar; intihar etmek
 xwin avêtin, xwin vereşin : kan kusmak
 xwin avêtin : kanamak
 xwin berdan : kan akıtmak
 xwin dan : kan vermek
 xwin gihartin : kan değiştirmek
 xwin dawerivîn çav : Bir travmadan sonra gözün kanlanması
 xwin jê çün : kanamak
 xwin mizkirin : kan işemek
 xwin stendin : kan almak
 xwin vereşin : kan kusmak
 xwinmizî : idrar yollarındaki iltihaplanma nedeniyle kan işeme
 xwinritimin, xwinqusin : kan pıhtılaşması
 xirtiki bun : sesin düşmesine neden olan bir boğaz hastalığı
 xiyarok : apandisit
 yekeçav, korê bi çavêki : tek göz-
 lu
 yekmil : tek kollu
 zarok ji ber xwe kirin : kurtaj, çocuk öldürmek
 zatûrye : akciğer iltihabı, zatürree
 zekemî : faranjit
 zenedamar : nabız (bilekteki atar damar)
 zerbun : sararmak
 zerik : sarılık
 zerika mirinê : yüzünden kan çekilip ölü rengine bürünme
 zeriki bun : sarılığa yakalanmak
 zedeğuşt, goştê zêde, polip : polip
 zik awiqandin : kabız
 zikêş : sindirim sistemi rahatsızlığı
 zikreşî bun : içi kararmak
 zirav : öd; sıksa
 zirav bun : herhangi bir hastalık nedeniyle zayıflayıp incelmek
 zirav qetin : ödü patlamak
 zindilok : mikrop, bakteri
 zindilokkuj : bakteri öldürücüsü

Ev xebat hêj neqediyaye. Meriv karibû gelek termên ku di hemû zimanan da tèn bi kar anin ji lê zêde bikira. Ew ji kareki taybetî ye. Ez ê xebata xwe ya li ser vê mijarê bidomînim. Hêvidar im ku wê ev xebat di warê tendurustî da alikariyek bide xwendevan û kêmaniyek dagire. ✨

'Milli İrade' mi?

Hazırlayanlar: Müge Tuzcuoğlu - Vedat İlbeyoğlu

Tiroy'un tam da genel seçimlere denk düşen bu sayısında '*milli irade*' konusunu ve Türkiye'deki ahvalini işlemeyi düşündük.

Nedir bu '*milli irade*' denilen... Gerçekten '*milli*' mi?

Milli mi, 'derin' mi acaba?

Seçim sonuçlarının göstereceği tablo, gerçekten de '*milli*' olanı mı işaret edecek?

Yoksa seçim sonuçlarıyla da test edilmeye, onaylatılmaya çalışılan ve sistemin 'rıza' koordinatları dahilinde çıkacak olan siyasal profilin kendisini uyarla(dığı)yacağı, adapte ol(duğu)acağı derin bir '*milli*' mi var? Sistemin asli aktörleri açısından seçimler '*derin-milli*'nin testi mi oluyor sadece?

Bu son dönemde de muhtıralar, seçim barajı, oy pusulası kepezeliği, 'sınır ötesi' preslemeleri, güvenlik bölgeleri, belediye fesihleri, vs. vs... ile yoğunca tanık olduğumuz gibi, toplumsal yaşamımızın sıkıştırıldığı 'güvenlik' cenderesi ile bu '*milli*' denilen irade arasında nasıl bir ilişki vardır?

Türkiye'deki durum, güdük bir burjuva demokrasisiyle karşılaştırıldığında bile oldukça sırtıyor...

Siyasallaşmış Kürtler ile emek ve demokrasi güçleri başta olmak üzere toplumsal kesimlerin birçoğunu dışlayan ve onlara kapalı bir '*milli*'nin ne menem bir ucube olduğunu sergilemek ve bu ucube cendereyi zorlayacak olanak ve girişimlere işaret etmek amacımız...

Milletin bir iradesi var mıdır?

NURAY SANCAR

Çelişkili birlik

Sınırlanmış bir coğrafyada yaşayan, ortak bir dil, tarih, kültür bağlarıyla birbirine bağlanmış, sık sık tekrarlandığı için "kaderde, kvançta" ortak oldukları varsayılan özel toplulukları tanımlayan millet, aslında türdeş öğelerden oluşmaz. Millet, kendi içinde sınıflara, katmanlara, alt etnik ve mezhep kimliklerine vb. bölünmüş, derin çıkar çelişkileri yüzünden kavgalı bir bütünlüktür. Bu bakımdan milleti, topluluğun varsayılan ortak çıkarlarının kendiliğinden sağladığı uyumun ve ahengin simgesi olarak değil de, birbiriyle çelişkili kesimleri uyumlu ve ahenkli bir bütünlük içinde tutmanın bitmez tükenmez bir çabası olarak görmek belki daha doğru olacaktır.

İnsan topluluklarının millet olarak örgütlenmeye başladığı 19. yüzyıldan itibaren topluluğun iradesi fiilen, seçilmiş üyelerin millet adına konuşma hakkı edindiği temsil kurumlarına bağlandı. Belirli periyotlarla yapılan seçimler sonucunda kendilerini seçen nüfus adına konuşma, karar alma süreçlerine onlar adına katılma, siyasi müdahalede bulunabilme hakkına sahip seçkinler çoğunluğunun inisiyatifine tecessül eden bir iradeydi bu. Temsil sistemine dayalı irade tecessülü aynı zamanda oy kullananların yasalar karşısında eşitliğini öngörüyordu. Anayasalar, millet olarak örgütlenmenin zorunlu koşulu olarak eşitliği, topluluk üyelerini vatandaşlık statüsünde ayarlayarak tanımladılar. Başlangıçta yurttaşlık son derece sınırlı bir statüydü. Mülk sahibi olmayanlar, kadınlar ve yabancılar diğer yurttaşlık haklarından yararlanamadıkları gibi temsil kurumlarından da dışlanmışlardı. Toplumdaki yetişkin bireylerinin tümünün, iktisadi ve cinsiyet konularına bakılmaksızın yurttaşlık bağlamında eşitlenmesi, yabancıların da süreç içinde yurttaşlık statüsüne dahil olabilmelerinin koşulları ancak 20. yüzyılda oluştu. Fakat anayasalar tarafından güvence altına alınan biçimsel eşitliğin dışlayıcı niteliği kadınlar ve alt sınıflara sınırlı bir temsil hakkı sağlanmasıyla giderilmiş olmuyordu.

Milli iradenin oluşturulmasında esas alınan oy çokluğu faktörü, azımsanmayacak bir kitleyi temsil dışı bıraktığı ve bazı kesimlerin kendi kimlikleri ile temsil edilmeleri talebini de hiçe saydığı için bireylerin eşitliği prensibine dayalı mevcut demokrasiyi işlemeyen bir sistem haline getirdi. Temsil kurumlarında yurttaşlar olarak değil de sınıf kimlikleriyle var olmak isteyen işçi partilerinin ortaya çıkması, "Anayasal yurttaş"ların biçimsel eşitliğine dayalı devredilmiş temsil yetkisinin eleştirilmesine yol açtı. Bu, milli iradeyi sözde eşit yurttaşların 'oy çokluğuna bağlayan temsili demokrasinin

krizinin başlangıç noktasıydı. Bundan sonra mevcut parlamentoların hiçbirinin milli iradenin ortaya çıktığı mekân olmak bakımından meşruiyeti kalmadı. Parlamento dışında bırakılmış başta işçi sınıfı olmak üzere öteki örgütlü kesimler için biçilen sivil toplum inisiyatifçisi rolü de siyaset alanında var olmaları engellenmiş kesimlere sosyal bir etki, lobicilik ile yetinme, karar alma süreçlerinde tavsiyede bulunabilme, en fazla zorlayıcı olma gibi ikincil pozisyonları bahşediyordu. Daha doğrusu parlamento dışında büyüyen basının görmezlikten gelinemez hale gelmesinin sonucunda gündeme alınan bir toplum biçimlendirmesiydi bu.

İktidarda olan hükümetin seçmen çoğunluğunun iradesini o da kısmen yansıtmakla kalması, seçmenlerin aritmetik toplamından çok daha fazla bir anlama ve güce sahip olan örgütlü emekçilerin, tek tek seçmen olarak görülme-yi reddeden rejim muhaliflerinin, hak mücadelesi verenlerin siyasal taleplerinin böylece işleyişe zarar vermeksizin sisteme dahil edilebileceği umuluyordu. Fakat aslında bu da bir, dışta tutarak kontrollü dahil etme yöntemi-ydi. Öyle ki parlamentoların ulusal iradeyi temsil etmekteki eski ünlere halklar nezdinde aşındığı ölçüde *sivil toplum*, iktidarı asıl ellerinde tutan sınıfların da gözlerini diktikleri, şekillendirmeye çalıştıkları alan oldu. Hem parlamentoyu, hem halkı yönetmenin hem de milli iradeyi siyaset kurumları dışında tecessül ettirmenin alanıydı *sivil toplum*; her şeye kadirdi ve görünürde siyasetin hırslarından ve kirlerinden de azadeydi.

Öyle miydi?

Parlamentonun derinlerinde

Millet doğası gereği çelişkili ve çatışmalı bir topluluksa, topluluğun ortak hareketini sağlamanın, bu çelişkiyi görmezden gelmek, bastırmak ya da cezalandırmakla değil onu yönetmekten geçtiğini yöneten sınıflar çoktan beri çok iyi biliyorlar. Halkın seçimine sunulan partilerin isim çeşitliliklerine ve sayı çokluklarına karşın bir ve aynı politikayı savunmalarına rağmen seçeneklerin çokluğu izleniminin yaratılması, seçmenlerin kendi sınıf çıkarları doğrultusunda davranamaz hale getirildikleri manüplatif teknikler, medya yoluyla ideolojik bombardıman bunlardan sadece bazıları.

Yöneticiler, bizde de "bindirilmiş kıtalar"ın, özel timlerin, *halk* adı altında öne sürülen partizan çetelerin, polisyeye yöntemlerin, askeri darbelerin zorla sağlayabileceği "n-za" kılığındaki sessizliğin pek de tekin bir şey olmadığını; toplumun her zaman ve sürekli olarak siyasete, ideolojik

olarak kazanılması gereken bir kitle olduğunun farkındalar. 20. yüzyıl siyaset deneyiminin iktidardaki sınıflara kazandırdığı en önemli birikim belki de bu oldu. Dünya coğrafyasının önemli bir kısmında yaşayan insanların sosyalizme sempati duyduğu on yıllardan sonra sosyalist ülkelerin yıkılması, sosyalizmin eski çekiciliğini giderek yitmesi ideolojilerin, inançların, siyasi tercihlerin değişken olabildiği fikrini yaygınlaştırdı. Öyleyse toplumların da istenen doğrultuda biçimlendirilmesi, sonra bunun bozulup yeniden başka bir kıvama getirilmesi mümkündür. Bir insanın işçi olması sosyalizmi savunması, Kürt olması ulusal dava götürmesi, kadın olması cins eşitliğine duyarlılık göstermesi anlamına gelmiyordu. İnsanların belirli bir öze sahip olmaları o öze içkin olduğu düşünülen ideolojilerin peşinden gidecekleri anlamına da gelmiyordu. Öte yandan farklı ideolojik belirlemeler ortaya çıkan aslında normal koşullarda belirleyici olmayabilecek farklılıkların; örneğin ulusal, dinsel, mezhepsel vb. farklılıkların stratejik bir hedef doğrultusunda çatışmaya dönüştürülmesi ya da uzlaştırılması da mümkün görünüyordu. Hatta ayaklanmalar düzenlemek, hükümetler devirmek, "devrimler" yapmak da olasıydı.

"Açık Toplum" kuramının mucidi olan ve toplumun bir mühendis yaklaşımıyla kurulabileceğine inanan Popper'in sadık izleyicisi Soros'un, arkasında, hem maddi hem de manevi olarak durduğu, eski Sovyetler Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede halk ayaklanmalarını sonucunda hükümetlerin yıkılmasına neden olan "turuncu devrimler" in fikri, bu inanca dayanır. Halk ayaklanmalarının, devrimlerin gerçek bir milli irade tecellisi olduğu bilgisi kapitalizmi yıkan ülkelerin halklarının yakın tarihinden alınmış gerçek bir bilgi olduğu için turuncu devrimlerin meşruiyeti elde bir görülmüştür. Toplumu başlangıçta bir hammadde olarak gören, bu hammaddeden bir mühendislik projesi kapsamında milleti ve iradesini yaratacaklarına inanan Popper izleyicilerinin bizim ülkemizdeki şahikalarına ise son on yıldır yakından tanık olunuyor. 28 Şubat sonrasında RP-DYP hükümetinin yıkılması, ülkenin çeşitli noktalarında Türk-Kürt çatışması provalarının yapılması ve şu son Cumhuriyet mitingleri...

İradenin tecellisi için

Bugün, iktidardaki AKP hükümetini milli iradeyi yansıtmaktan uzak, sadece seçmen çoğunluğunun hükümeti olarak gören, başta asker olmak üzere devletin öteki, seçilmemiş temsilcileri ile, başkanının, "Milletin iradesi bu çatı altında tecessüm etmektedir. Bu çatı altında bulunanlar, milletin ortak iradesini ve vicdanını temsil etmektedir. Siyasi meşruiyetin biricik kaynağının millet olduğunu ifade eden milli egemenlik fikri, demokrasinin, üniter devletin ve laikliğin de temelini oluşturmaktadır" dediği hükümet arasındaki kavga ciddi bir gerilime dönüşmüş durumda. Milli irade-

nin tecellisi hiçbir zaman sandığa bırakılmadığı halde seçimlerin ve kullanılan oyların her şeye muktedir olduğu çok sık yinelenirdi. Ama bu iddia zaten çoktan terk edildi. Kürtlerin vekillerini apar topar tutuklayan ve onları yıllarca cezaevinde yatıran, gerçek irade beyanını seçilmiş hükümetlere karşı askeri darbeler yoluyla yapan, seçimde yüzde 10 barajıyla istemediği kesimleri meclis dışında tutan bir "esas güç", "esas devlet", her şeye rağmen iktidar olmuş hükümeti alaşağı etmek, seçtirmemek, gerginlik kaynağı olarak göstermek için halk üzerinde proje doğrultusunda işlem yapmaya devam ediyor. Hükümeti düşürmek için, katılımcıların en özgürlükçü, en iradeli, en sivil eylemlere katıldıklarını hissedecekleri bir atmosfer kurgulayabiliyor. Arka arkaya yapılmış cumhuriyet mitingleri ile millet bir kere daha şekillendiriliyor.

Aynı millet, beş yıl önce yeni sosyal güvenlik yasası iptal edilsin diye Ankara'ya yürüdüğünde, geçen 1 Mayıs'ta Taksim'e toplanmak istediğinde, yanı başındaki halkla barış içinde bir arada yaşamak istediğini söylediğinde vb. tecelli eden irade, kınlanması gereken irade olmuştu; o başka.

Demek ki milli irade denen şey, ortak kadere ve ortak emellere sahip bölünmemiş bir toplumun kendiliğinden gösterdiği, ortaya çıktığı anda da akan suların durduğu ulvi bir varlık değildir. Milli irade bugün iktidarda olanların temsil etme vasfını üzerlerinde taşıdıklarını öne sürdükleri ve temel amaçları doğrultusunda şekillenmesine çaba gösterdikleri kimi zaman kalıcı, kimi zaman da "geçici durum"dur. Bugün şeriate karşı yürümeye çağırılan, yarı Kürtlere karşı kışkırtılan, öbür gün savaş politikalarına uymaya davet edilen, ideolojik bombardıman altındaki kitlenin gerçek bir irade gösterdiği söylenebilir mi? Dünyayı yöneten büyük güçlerin, ABD emperyalizminin bölgedeki politikalarıyla uzlaşabilecek biçimde şekillendirilmeye çalışılan, bu süreçte edilgin kalan bir kitlenin iradesini özgürce kullanan bir toplum olduğu söylenebilir mi?

Tersine, ezilenleri, emekçileri, diğer halkları dışlayan; onların kendi kimlikleriyle siyaset süreçlerine dahil olmasını engelleyen ve hatta birbirlerine karşı kışkırtıp bölen bir siyasi sistem, zaten farklılıklardan ve çelişkilerden mustarip millet topluluğundan milli bir iradenin ortaya çıkmasını tamamen olanaksızlaştırır. Başkalarının yaşam alanını daraltan hiçbir irade de milli değildir o zaman. Ve zaten farklılıkların çatışma kaynağı olarak görülmesi yüzünden sivil toplumdan parlamentoya, oradan devletin diğer kurumlarına kadar hiçbir yerde "barış içinde bir arada yaşamak" mümkün olamayacaktır.

Adına millet denilen bu coğrafyanın insanları, bu çatışma esaslı sistemi değiştirmek konusunda bir oydaşma gösterdikleri, kendilerini manipüle eden devlet, medya, görevli sivil toplum simsarıları vb. kurumların hesaplarını boşa çıkardıkları zaman gerçek bir irade gösterebilirler.

Cumhuriyet döneminde milli egemenlik anlayışı ve seçimler

HASAN ÖZGÜNEŞ

(İstanbul Kültür Enstitüsü Tarih Komisyonu Üyesi)

Eğer herhangi bir olağanüstü durum yaşanmasa 22 Temmuz 2007'de genel seçimler yapılacak. Türkiye'de gerçekleştirilen her seçime milli iradenin tecellisi denilmektedir. Türkçe sözlükte, milli: ulusal demektir. Milli irade: ulusal iradenin beyanı demektir. Diğer bir adıyla Türkiye vatandaşlarının tercihlerini özgürce demokratik bir şekilde beyan etmeleridir. En azından teorik boyutuyla bu böyle ifade ediliyor. Bir de gerçek hayatta bunun böyle olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Milli iradenin tecellisi demokratik, eşitlikçi ve özgür bir yöntemle olabilir. Demokrasi Yunancadan gelmez. Halk ve iktidar sözcüklerinden oluşur. Yani halkın iktidan. Milli irade de halkın iradesini açığa çıkarmaktır. Sormakta fayda var. Türkiye'de açığa çıkan irade gerçekten halkın iradesi mi? Seçimler özgür ve eşit ortamlarda mı yapılıyor? Siyasi partiler ve seçim kanunları demokratik eşitlikçi ve özgürlükçü mü? Millet denen öğeyi oluşturan çeşitli etnik, dinsel, mezhepsel ve sınıfsal kesimler kendilerini örgütlenme ve ifade etmede özgür müdürler? vb... Bu soruların cevaplarını tarihsel süreç itibarıyla arayıp bulmak bu günü anlamak açısından yararlı olacaktır.

Daha ilk meclisten itibaren...

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazından sonra Kurtuluş Savaşı verilerek kuruldu. İlk meclisin kuruluşu olağanüstü şartlarda bir kurucu meclis niteliğiyle kurulduğu ve milli iradeyi temsil ettiği iddia edilir. Daha Osmanlı Meclis-i Mebusan döneminde Edirne Milletvekili Şerif Bey bir oturumda şunu söylüyor, "Biz Türkler ve Müslümanlar esasen demokrat bir milletiz. Hiçbir zaman aşağıda kalmış bir toplum kesimini ezme bir Türk'ün aklından geçmemiştir."¹

Bu içi boş anlayışın bugün bile hâlâ yaşam bulduğu ve devam ettiği kuşkusuzdur. Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra ilk kurucu meclisin Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip şekilde toplanmasına karar verilir. Seçim şekli: her liva bir seçim bölgesi kabul edilir. (Liva: Osmanlı'da il ile ilçe arası oluşan bir yönetim bölümü –Mutasamfık) Her livadan 5 kişi seçilir. Liva, İlçe, Belediye Meclis Üyeleri, Genel Meclis Üyeleri ve Müdafai Hukuk Cemiyetinin Heyeti İdare Üyeleri il ve livalarda toplanarak aynı günde Ankara'ya gönderecekleri milletvekillerini seçecekler. Gayrimüslimlerin seçime katılmayacakları beyan edilir ve seçimlerin 15 günde yapılması kararlaştırılır. I. BMM seçilen milletvekili sayıları tarih-

çilerce değişik sayılar verilir. 23 Nisan 1923'teki ilk toplantıya toplam 110-127 arası milletvekili katılmıştır.² BMM'nin 20 Ocak 1921 tarihli toplantısında kabul edilen 85 sayılı "Teşkilatı Esasiye Yasası" 1. maddesi şöyledir: "Hakimiyet kayıtsız şartsız millettir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi temeline dayanmaktadır."³ İlk mecliste Tesanüd (dayanışma), İstiklal, İslahat, Halk Zümresi (solcular) ve Müdafai Hukuk grupları bulunuyordu. Ayrıca çok sayıda Kürt kimliğini öne çıkaran Kürt milletvekilleri de vardı. Birinci meclis döneminde çeşitli sol akımlar varlıklarını sürdürmek istemişler ancak hepsi de şu veya böyle şekilde bertaraf edilmişlerdir. Bunlar kısaca; Halk Zümresi Yeşil Ordu ve Resmi Komünist Partisi, Türkiye Halk İşçileri Fırkası (Gizli-TKP), Mustafa Suphi TKP'si ve bu partinin legal kolu olarak kabul edilen ve Dr. Şefik Hüsnü liderliğindeki Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası vb... Mustafa Suphi Türkiye'ye davet edilir, ardından Trabzon'dan tekrar Sovyetlere dönmek zorunda bırakılır ve 14 arkadaşıyla birlikte Karadeniz'de boğdururlar. THİF başkanı Tokat Milletvekili Nazım Bey 15 yıl kürek çekme cezasına mahkûm edilir, partisinin yayın organı *Yeni Dünya* kapatılır ve yetkilileri tutuklanır. Muhalefeti korutmak, sindirmek ve gerektiğinde yok etmek daha I. meclis döneminde bir gelenek haline getirildi. Lozan görüşmeleri esnasında mecliste M. Kemal ve arkadaşlarına karşı muhalefetin önde gelen isimlerinden Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, Musul sorununda fazla taviz verildiği eleştirisini getirdi. Mecliste Kürt Milletvekilleri de bu konuda sert tartışmalara katıldılar ve Misak-ı Milli'nin korunmasını savundular. Bu tartışmalardan sonra Ali Şükrü Bey dört gün kayboldu ve sonuçta boş bir tarlada ölü bulundu. Bu meclis İhanet-i Vatanîye ve İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nu da çıkararak büyük haksızlıklara zemin oluşturdu. Mecliste ciddi bir muhalefetin olması, yaşanan komplolar ve güvensizlikler nedeniyle kendisini 16 Nisan 1923'te fesh etmek ve yeni bir seçime gitmek zorunda bıraktı. İkinci mecliste hiçbir muhalif milletvekiline yer verilmedi. Muhalefeti bertaraf eden M. Kemal 1923'te Halk Fırkası'nı kurdu. (sonra CHP olur) Halkı şöyle tanıf eder: "İmtiyazsız, sınıfsız bir kütle..." İkinci mecliste yeni oluşan muhalefete baskılar devam eder, muhalif basın baskı altına alınır ve İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanırlar (İleri, Tannin, Tevhid-i Efkâr, Vatan, Tok Söz ve İkdâm gazeteleri). İkinci mecliste M. Kemal'e karşı oluşan muhalefet, Terakîperver Cumhuriyet Fırkası adıyla vücut buldu. (17 Kasım

1924, Başk. Kazım Karabekir Paşa) Musul'un Misak-ı Milli'nin içine alınmaması ve Lozan'da Kürtlere M. Kemal'ce vaat edilenlerin verilmemesi Kürtlerin isyanlar gelişmesine neden olmuştur. Şubat 1924'te Şeyh Sait İsyanına karşı Fethi Bey hükümeti yumuşak davrandı diye düşürüldü. Yerine sertlik yanlısı İsmet Paşa Hükümeti kuruldu. Ve Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. İkinci İstiklal Mahkemeleri tekrar kuruldu ve tüm Kürt coğrafyasında sıkıyönetim ilan edildi. Şiddetli bastırmalar, idamlar ve sindirmeler başladı. 11 adet dergi ve gazete kapatıldı. Baskılara gösterilen gerekçe; muhalefetin ve basının Cumhuriyet'e karşı bir tertip içerisinde olduklarıydı. 4 Haziran 1925'te Terakîperver Cumhuriyet Fırkası da kapatıldı. İzmir'de M. Kemal'e karşı bir suikast düzenleneceği gerekçesiyle muhaliflerden ve İttihat Terakîcilerden 14 kişi 13-14 Temmuz 1926'da idam edildiler. Bunlardan altısı milletvekili idi. Bu baskı solcular ve dinci Müslümanlar ve Kürtler üzerinde de sürdürüldü. Muhalefeti etkisizleştirmek ve denetime almak için bizzat M. Kemal tarafından muhalif olmak üzere Serbest Fırka kuruldu. Daha sonra amaca hizmet etmediği için o da kapatıldı. Adı geçen baskı, sindirme ve göçertme politikaları Ağrı ve Dersim (Tunceli) isyanlarında da devam etti. Milli Şef İsmet İnönü döneminde de bu uygulamalar ve tek parti hakimiyeti devam etti. Açlık, sefalet, baskılar son haddine kadar zorlandı. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Türkiye'de çok partili sisteme geçildikten sonra CHP ye muhalif olarak kurulan DP 1950-1960'a kadar iktidar oldu. DP anti-komünist demekleri ve Milliyetçi Demekler kurdurttu. ABD işbirliğiyle Türk-İş' kurdurttular. Kürtlere ve sola karşı amansız bir baskı uyguladılar. CHP'ye karşı baskılar arttı. 1950-58 yılları arasında 811 gazeteci hüküm giydi. Kısacası ülkenin gidişatı iyi değildi.

1960 sonrası...

27 Mayıs 1960'da askeri darbe yapıldı. Gerekçe; ülke- de kardeş kavgasını önlemek olarak gösterildi. Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanı idam edildi. Milletvekilleri tutuklandılar. Ardından 1961 Anayasası yapıldı. Bu anayasa nispeten kimi özgürlükleri içeriyordu. Basında, sendikacılıkta, hukukta, örgütlenme vb. kimi reformlar yapıldı. 13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi, ardından 13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu. İşçi Partisi 1965 seçiminde 15 milletvekiliyle mecliste yer aldı. Bu parti Türk-Kürt solunu içinde barındıran bir parti idi. Yetmişli yıllara kadar Kürtler ve Türk solu açısından gelişme yılları oldu. 1965-69 seçimlerinde AP önde gitti ve sağ cephe iktidarı kuruldu. Sola ve Kürtlere amansız baskılar yapıldı. Her şeye rağmen demokratik Kürt hareketi ve sol muhalefet gelişti. Dev-Genç, DDKO gibi gençlik hareketleri kuruldu. 16-17 Haziran işçi hareketi yaşandı. Kısacası iktidar yönetemez bir hale geldi ve ardından 12 Mart 1971 darbesi yapıldı. Gerekçesi: aşırı özgürlükler, sol partilerin kurulması, sendikal ve basın özgürlükleri sonucu ülkede kaos yaşanması olarak gösterildi.

Darbe sonunda Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edildi. Örgütlenme ve özgürlükler kısıtlandı, tutuklamalar ve baskılar ayyuka çıkarıldı. Devlet partilerinin önü açıldı. Sağçılık ve dincilik, milliyetçilik geliştirildi. Buna rağmen toplumsal muhalefetin önü kesilemedi.

Egemenlik kayıtsız şartsız oligarşinindir!

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi yapıldı. Siyasi partiler kapatıldı. Sol ve Kürtler üzerinden silindir geçirilmiş gibi yapıldı. On binlerce tutuklama, idamlar, basına sansür, sendikaların kapatılması; velhasıl egemenlerce sakıncalı olan her şeyin önü kesildi. Halkın üstüne ölü toprağı serpildi. Korku egemen kılındı. Milliyetçilik ve dincilik devlet eliyle geliştirildi. Devlet partileri tekrar iş başı yaptılar. Sola ve Kürtlere 1990'a kadar her şey yasaklandı. Yaşanan iç çatışmaları nedeniyle faili meçhul cinayetler, köy boşaltmalar, işsizlik, yolsuzluk, çeteleşmeler, kapkaç, eğitimsizlik, açlık, sefalet, yani muazzam bir kaos ortamı yaratıldı. Susan, yargılamayan, sorgulamayan bir nesil ve toplum geliştirildi. Sadece devlet büyüklerini dinleyen uysal bir toplum... her şeye rağmen büyük çabalarla demokratik Kürt muhalefeti 1991 seçimlerinde meclise 22 milletvekili ile girmeyi başardıysa da, komplolar, tutuklamalar ve baskılar sonucu bertaraf edildiler (Leyla Zana, Hatip Dicle, Selim Sadak, Orhan Doğan ve arkadaşları). Cezaevi koşullarının kötülüğü neticesi sağlığı bozulan Orhan Doğan kalp krizi sonucu demokrasi şehitleri kervanına katıldı. Leyla Zana'nın sağlığı iyi değil. Bunlar sadece küçük birer örnektirler. Bunun gibi binlercesi... Ardından Kürtlerin ve solun- emekçilerin önünü kesmek için yüzde 10 barajını getirdiler. Seçimlerde her türlü baskı ve hile uygulandı. Kazanılan birçok yer hileyle geri alındı. Seçilmiş milletvekilleri öldürüldü, yaralandı (Mehmet Sincar, Nizamettin Toğuş). Demokratik basın mensupları, aydınlar ve sendikacılar öldürüldü. Hukuk her zaman oligarşik sistemin çizdiği çerçevede hareket etti... Bu çizilen kısa çerçeveye bakıp da Türkiye'de burjuva demokrasisi vardır ve kurallarıyla işliyor demek mümkün mü? Milli irade özgür ve eşit koşullarda tecelli ediyor demek doğru mu? Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir denebilir mi? Hayır denemez. "Egemenlik kayıtsız şartsız oligarşinindir" demek daha doğru olur. Kürtler ve emekçiler eli bağlı 48 kilo bir boksör. Burjuva partileri de kollan açık ağır- siklet bir boksör, hakem de devlet, ringe çıkarılıyorlar. Sizce kim kazanır? Oligarşik düzenin adaleti, eşitlik anlayışı bu... Her şeye rağmen ezilenler, emekçiler demokrasi ve özgür gelecektekine yana olanlar koşulları lehlerine çevirmek için çok çalışmak zorundadırlar. Başka çare de yoktur.

Hasanozgunes@hotmail.com

1 Tefvik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, s. 198, İmge Yay., 2004.

2 Age., s. 209-210.

3 Age., s. 212.

'Millî irade'

nasıl şekilleniyor, nasıl işliyor?

ALİ YAŞAR

Millî irade, günlük yaşamımızda, özellikle de seçim ortamlarında, ulusal sorunların gündeme geldiği zamanlarda sıkça dillendirilen bir kavram... Sözlükler millî iradeyi "ulusça kullanılan ve hiçbir gücün etkileyemeyeceği kuvvet" olarak tanımlıyor. Millet iradesini doğrudan kullanamayacağı için de iradesini seçimler yoluyla seçtiği bir meclisin "yetkilendirdiği" siyasi partiler ve oradan çıkan hükümetler aracılığı ile kullanıyor. Buradan da anlaşılacağı gibi bu kullanımın ilk durağı demokrasi kuralları yoluyla yapılan seçimler oluyor. Parlamenter demokrasilerde ulus, seçimler yoluyla iradesini ortaya koyuyor ve millî irade, örneğin A partisinin çoğunluğu alması yönünde "tecelli" ediyor. Böylece millî irade seçimlerin belirlediği iktidarda ete kemiğe bürünmüş oluyor. Bugünkü temsili parlamenter sistemin genel kural olarak işleyişi böyle oluyor ve bunun üzerinde millî irade şekilleniyor.

Ama her yapılan seçimin, her kurulan hükümetin millî iradeyi temsil ettiği gibi bir yanılgıya da düşmemek gerekiyor. Örneğin bağımlı ve işgal altında yaşayan uluslar için, ulusun egemenliği üzerinde yükselen bir millî iradeden bahsedilemeyeceği gibi, bağımsız, egemen bir ülkeden de söz edilemez. Demek ki millî iradenin "tecelli etmesi" için öncelikle ulusal egemenlik gerekiyor ve ulus eğer egemense kendi özgür iradesi ile geleceğini belirtebiliyor. Buna az yukarıda vurgulandığı gibi demokrasiye uygun seçim sistemi ve yapılan seçimleri de eklemek gerekiyor.

Askerci, IMF'ci, ABD'ci 'millî irade'

Bu açıdan bakıldığında ülkede genel olarak millî iradenin "tecellisi" açısından durum nedir sorusuna kısaca şöyle bir yanıt verilebilir; Cumhuriyet tarihinin, en azından "serbest seçimler" başladığı tarihten itibaren bölünmüş "millî iradeyi" ayaklar altına alma tarihi olarak da -daha önceki dönemin serbest seçimler ve demokrasi yoluyla millî iradeyi egemen kılma diye bir sorunu yoktur. Millî irade tek parti tarafından temsil edilir ve ülke yönetilir-tarif edebiliriz. Temsili demokrasiye geçilmesinden itibaren -1950- askeri darbeler ve muhtıralar, seçilmiş hükümetleri pek çok kez alaşağı etti ve "millî irade" darbeci generaller tarafından esir alındı. Darbeler, muhtıralar ve olağanüstü hallerle geçirilen zaman diliminin, "normal yönetim" zamanından daha fazla olduğunu hatırlatırsak durum sanırım açıklığa kavuşur.

Bu durumun örneklerini hatırlamak için çok gerilere gitmek gerekmiyor. 28 Şubat sürecini ve 27 Nisan sürecini hatırlamak pek çok şeyin anlaşılmasına yeterlidir. Erbakan-Çiller Hükümeti'nin 28 Şubat süreciyle defteri dü-rüldü ve ABD'nin de işin içine girmesi ve Öcalan'ın teslim edilmesiyle milliyetçi, ulusalcı partilerin önü açıldı. Böylece "millî irade" ulusalcı, milliyetçi partiler yönünde "oluşturuldu" ve DSP, MHP gibi milliyetçi partilerin yanına ANAP'ın da eklenmesiyle yeni hükümet kuruldu. Bu örnekte "millî irade" askeri irade tarafından oluşturulmuştur ve aslında millî irade üzerinde kimin egemenlik kurduğunun belirgin örneğidir bu. Yani millî iradenin üzerinde "derin bir iradenin" bulunduğu kanıtıdır bu durum.

Sürece dönecek olursak, seçimlerin ardından bir süre sonra patlayan ekonomik krizler -2000, 2001- IMF ve bağımlılık gerçeğini ülkenin önüne bir kez daha getirdi. Ülkede millî irade ulusalcı-milliyetçi partiler tarafından temsil ediliyordu, ama Meclis Genel Kurul Salonu'nun tepesinde yazılan "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" şian, şimdi başka türlü işliyordu. IMF yasama organının önüne 15 günde 15 yasa direktifini koyuyor ve "millî iradeyi" bir kez daha ve hem de "milliyetçilikte" mangalda kül bırakmayan partiler eliyle ayaklar altına alıyordu. O dönemin işçi ve emekçi eylemlerinin temel sloganı olan "IMF emreder, hükümet yapar" sloganı, millî iradenin gayri-millî şekillenmesini açık seçik ortaya koyuyordu. Bu örnekte de millî iradenin üzerinde var olan bir iradenin varlığını açık seçik görüyoruz. Bu irade emperyalizmin, özellikle de ABD emperyalizminin iradesidir, tüm ülke ve ulus bu üst iradeye kayıtsız şartsız bağlanmaktadır.

Halk ulusalcı, şovenizm dalgasının kabarması sonucu 28 Şubat sürecinin ardından yapılan seçimlerde yanılığında milliyetçi partilere çoğunluğu vermiş, "millî iradeyi" o yönde "teşekkül" ettirdiğini sanmıştı. Ama uluslararası emperyalist finans kurumu IMF, Kemal Derviş adındaki memurunu elinde sopası ile hükümetin başına müfettiş olarak dikmişti. Artık söz konusu olan milletin iradesi değil, büyük emperyalist devletlerin egemenliği ve iradesi idi. Gerçi egemenliğin yeni kaybedildiği söylenemezdi ama, ulusalcı, milliyetçi partiler eliyle bir kez daha ve açıkça ayaklar altına alınması ile tüm ülkeyi utanç içinde bırakan beterin beteri bir durum ortaya çıkmıştı.

Demek ki ne işbirlikçi sermaye partilerinin gücü, ne de gerektiğinde onları "içtimaya" çağırarak "askerlerin" gücü

yukarıya doğru, emperyalizm ve bağımlılık ilişkilerine karşı işlemedi. Çünkü milli irade için egemenlik gerekiyordu ve bu egemenlik ise emperyalizme teslim edilmiş durumdaydı. İşbirlikçi egemen sınıfların egemenliği kurmaya gücü yetmezdi ama "milli iradeyi" egemen kılmak için dışlerine göre bir düşmanı her zaman bulabilirlerdi ve nitekim sonraki süreçte bunu daha önce defalarca buldukları gibi yeniden bulacaklardı. 28 Şubat'ın kurduğu "laikçi" partiler 2002 seçimlerinde utanç verici bir biçimde çöplüğe atılmışlar, halk tarafından tasfiye edilmişlerdi. Yani generallerin balans ayan uzun sürmemişti. Seçimlerin galibi AKP olmuş, "milli irade" o yönde oluşmuştu. Az çok sükunet geçen bir dönemin ardından "şeriat tehlikesi" hortlatılmış, halk dinciler ve laikler olarak bölünmüş, modern yaşamın tehlikede olduğu pompalanmaya başlamış, halkın bir bölümü korkuya sürüklenmiş, "Cumhuriyet mitingleri" aracılığı ile objektif olarak başını generallerin çektiği cepheye yedeklenmişti. Bu tartışma ve gerginlikler içinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı ve dinci bir cumhurbaşkanı seçtirmemek gerekçesi ile askerlerin 27 Nisan muhtırasını vermeleri ile sürecin o bölümü bilinen biçimiyle noktalandı.

Böylece seçimler, bu seçimlerin ardından oluşan "milli irade", meclis iradesi bir anda rafa kaldırılmış, Anayasa Mahkemesi süngü tehdidi altında aslında 12 Eylül Anayasası'nın ruhuna uygun olmayan, bilinen garip kararını vermişti. Bu durum karşısında hükümet tek çıkış yolu gördü—generallerle üstü örtülü süren tepişmeyi, açık bir kapişmaya dönüştürmek bu hükümetin yapamayacağı bir şeydi—ve zaten kapıya gelmiş olan seçim kararını aldı. Hükümetin umudu seçimlerden galip çıkmak ve herkesin "milli iradeye" saygı göstermesini beklemek. Ama önce saygı göstermeyen neden sonradan saygı gösterebilir sorusu boşlukta sallanıyor ve bu sorunun yanıtı şimdilik yok. İşbirlikçi sermaye partileri seçim barajına güvenerek sandığa gidiyorlar, ancak başta AKP olmak üzere ellerinde asker barajını aşacak herhangi bir çözüm de bulunmuyor. Ayrıca ilk kez bir seçim yapıldı yapılmayacağı konusunda ciddi kaygı ve endişeler bulunuyor.

Kürtler 'milli' olmadı!

Ama süreç burada bırakılmazdı ve bırakılmadı. Muhtırayı verenler sağlamcı davranıyorlar ve "şeriat tehlikesi"nin yanına "terörizmle mücadele" adına Kürt halkının talep ve özlemlerini hedef tahtasına koymuş durumdadır. Bu kez "milli irade"nin Kürtlerin hak yoksunluğunun üzerinden yeniden teşekkül etmesini, dağılan cephelerinin bu yolla yeniden toparlanmasını, yani "milli iradenin" böyle şekillenmesini istiyorlar. "Kürtçü bölücülük" milli iradenin ne yönde oluşacağına karar verenlerin elinde—başarıp, başaramama bir yana—her zaman joker olarak duruyordu. Şimdilerde Türk milliyetçiliği alabildiğine körükleniyor ve emperyalizme ve bağımlılık ilişkilerinde boynunu kıldan

ince olan milli irade ve egemenlik, mazlum Kürt halkının karşısına cellat olarak dikiliyor, Kürtlerin başı üzerinden yeniden şekillendirilmek isteniyor.

İşbirlikçi egemen sınıfların tarihine ve geleneğine baktığımızda bunda şaşılacak bir şey elbette bulunmuyordu. Çünkü Türk milliyetçiliği, imparatorluk kalıntıları üzerinde yükselmışti ve en karakteristik özelliklerinden birisi, kendisinden ayrılan ve ayrılma potansiyeli taşıyan uluslara düşmanlıktı. Yunanlılara, Ermenilere, Kürtlere düşmanlık, ulusalcılığın ve milliyetçiliğin gerici bir zemin üzerinde şekillenmesini beraberinde getirmişti. Ulusalcılar örneğin, anti-Amerikancıydı, ama ABD ile Kürtlerin fedası üzerinden yapılacak bir anlaşmaya her zaman yatacak durumdaydılar ve bu durumda "milli iradenin" ve "ulusal egemenliğin" ABD emperyalizmi tarafından ayaklar altına alınmasına hiçbir ciddi itirazları bulunmuyordu. Onlar için "çözüm" "biz iyi uşaklık yaparız" formülünde gizliydi ve bunun kabul edilmesi durumunda, İran dahil, her türlü la-netli işe balıklama atlanabilirdi.

Açıkça görülüyor ki, irade, iradeden üstün ve askeri bir hiyerarşi gibi sıralanan bu iradelerin en tepesinde de emperyalizmin iradesi bulunuyor. Bu durumda milli irade âdeta bir pramit gibi yukarıdan aşağıya doğru işliyor, bir altta bulunana, milli egemenlik ve irade dayatılıyordu. Çünkü "milli egemenlik" bu koşullar içinde milletindi, emperyalizme bağımlılık değişmez veriydi. Ama bu "millet" içerisinde Kürtler bulunmuyordu! "Siz Türksünüz" demenin de çözüm olmadığı görülmüştü. Çözüm değildi, çünkü neredeyse 80 yıldır kendi vatandaşını sürekli öldüren ve bu sorunda arpa boyu yol alamayan bir devletin, dünyada bir eşi daha bulunmuyordu.

Şoven, bağımlı ve anti-demokratik...

Bütün bunları dikkate aldığımızda "milli irade" bakımından ortada nasıl bir durum bulunuyor? Şimdi kısaca yanıtlanması gereken soru bu.

İlk olarak görülüyor ki milli irade emperyalizme karşı işlemiyor. Bir yandan ABD'ye sövülüp sayılıyor, ABD'nin Türkiye'yi parçalayacağından dem vurularak ABD'ye karşı değil, ezilen Kürt halkına karşı milli egemenlik ve irade şahlandırılıyor. Bu milli egemenlik ve iradenin savunulmasının en gerici biçimidir ve diğer bir ulusun iradesinin ayaklar altına alınması temelinde yükseliyor. Burada söz konusu olan uç noktalarına varmış tekeli, gerici bir ulusalcılık, milliyetçilik üzerinde yükselen büyük ulus şovenizmidir ve bu şovenizm, milliyetçiliğin en gerici biçimde şekillenmesinden beslenmektedir. Yeni seçimlerde "milli iradenin" bu yönde şekillenmesi güvenceye alınmak istenmektedir.

Bunun için kullanılan temel argüman "terörizm" karşı mücadele bayrağı altında Irak Kürtlerine, onların yöneticilerine düşmanlıktır. Böylece ulusal egemenlik üzerinde yükselmesi gereken "milli irade" ulusal sınırlar dışına ta-

şınmakta, başka halkların ve ulusların –ülke içinde ve dışında– kendi kaderini tayin etme hakkının inkân temelinde, saldırganlık ve yayılmacılık üzerinden yeniden oluşturulmak istenmektedir. Bunun ulusal egemenlikle, milli irade ile bir ilgisinin olmadığı, eğer bir ilgi kurulacaksa bu ilginin, yayılmacılık yoluyla güç kazanma politikası arasında kurulması gerektiği açıktır. Ama bu "milliliğin" tosladığı bir duvar vardır ve bu duvarda, kendisinin de bağımlı olduğu, uşaklık ettiği emperyalizm, öncelikle de ABD emperyalizmidir. Dizginler ABD'nin elindedir ve bırakılması için bir neden de bulunmamaktadır. Bir süre havlanılacak, sonra göstermelik "önlemlerle" tatmin olunup oturulacaktır.

İkinci olarak, serbest seçimlerle –barajları ve seçim yasasının anti-demokratikliğini bir yana bırakıyoruz– oluşturulan parlamento ve bu parlamento içinden çıkan hükümetlerin "milli iradeyi" temsil ettikleri söylene de, bu "milli irade" çoğu zaman darbe ve muhtıralarla ayaklar altına alınıyor ve parlamento dağıtılıyor, çalışması engelleniyor. Bu zaten gerici olan politik yaşamın daha da gericileştirilmesi ve faşistleştirilmesi anlamına geliyor ve bu darbe ve muhtıraların gerisinde çoğu durumda ABD emperyalizmi bulunuyor. Görülüyor ki, "milli iradenin" üzerinde daha güçlü başka bir irade bulunuyor ve bu irade kendisini ulusun ve ülkenin tek sahibi olarak görüyor. Hangi te-

mel politikaların uygulanacağına, kimlerin cumhurbaşkanı seçilebileceğine karar veriyor ve bunu dayatıyor.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki, milli egemenlik ve bu temel üzerinde yükselmesi gereken milli irade, demokrasi içinde ve ulusun sağlıklı bir biçimde ilerlemesi yönünde değil, başka uluslara ve halklara düşmanlık temelinde yükseliyor. Bu durumda "başka ulusları ezen bir ulus özgür olamaz" kuralı devreye giriyor ve "milli irade" ikide bir ayaklar altına alınıyor, ulus ve halk aşağılanıp, horlanıyor. Bağımlılık ilişkileri "milli iradeye" gayri-millî bir özellik kazandırırken, parlamento ve politik yaşama sürekli müdahale, onu bütünüyle ortadan kaldırıyor, yerini, ulus adına her şeye karar verme yetkisini kendisinde gören "derin bir irade" alıyor. Yani "milli irade" bir değil, iki kez tecavüze uğruyor. Bu tecavüzlerden doğan gayrimişru çocuklar da, sağda solda çeteleşme için kullandıkları cephaneliklerle yakalanıyorlar.

Bütün bu gerici yapı ve ilişkiler halk tarafından tarihin çöplüğüne atılmadan, bağımsızlık, demokrasi, barış ve hak eşitliği temelinde halkın egemenliğine dayanan bir yapı kurulamayacaktır. Halkın bunları başarması durumunda da egemen olacak olan "milli irade" değil, halkın iradesi olacaktır ve bu durumda egemenlik ilişkileri yeniden tanımlanacaktır.

Baskı ve zorun diğer adı

FEHİM IŞIK*

Ne zaman okuduğumu hatırlamıyorum. Ama makalelerinin birinde Selahattin Duman, milli iradeyi, "tavuğun su içme sendromu"na benzetmişti. O zaman, yazarını çok tutmasam da bu benzetmeyi tutmuştum.

Bilirsiniz, tavuk su içerken önce gagasını suya daldırır ve ardından başını yukarı çıkararak gagasına aldığı suyu yutkunur. Milli iradeden söz eden de genelde bir 'devletlü' müzdür; o da 'yüce nutkuyla' tüm milleti sembolize ettiğinden olsa gerek, konuştuğunda önce bir göğsünü gerer ve ardından kafasını yukarı dikerek yutkunur gibi ağır azim konuşmaya başlar.

Doğrusu böyle bir giriş yapmadan önce denilebilecek başka şeyler de var. Örneğin, 'milli irade'nin en sembolize kişiliğine, Mustafa Kemal'in günümüzdeki "kullanımına" bakalım:

Mustafa Kemal'in her söylevi, 'milli irade'nin tecellisi olarak değerlendirilir, herkes tarafından. Bu durum yasalarla da pekiştirilmiştir. Aksi iddia edilemez. Ama öyle bir hale geldi ki, laikçisi de, İslamcısı da, hatta günümüzde 'solcusu' ve 'komünisti' bile kendini 'milli irade'nin tek temsilcisi olarak görürken, Mustafa Kemal'i temsil ettiği

iddiasını pekiştirmek için de söylemini onun bir sözü veya eylemi ile destekler. En azından onun adına konuştuğunun, onun idollerinin devamı olduğunun altını çizer.

İşte 'milli irade' dedikleri...

Ömekleri çoğaltmak mümkün.

Hiç kuşkusuz bu anekdotları, aslında 'milli irade' diye bir şey olmadığını ifade etmek için belirtmek gereği duydum. Daha ötesi ise bugünkü anlamıyla 'milli irade' denilen şey, onu çiğneyenin ağzındaki sakızdır. Onu çiğneyen de egemenler olduğuna göre, egemenlerin baskı ve zorunun diğer adı olmaktan öte bir şey değil.

Bu görüşlerimi pekiştirmek ve güncel olan ile yoğurtmak için, *Siyasi Partiler Yasası*'na bir göz atmakta yarar var. Yasa'nın 81. maddesinde şöyle deniliyor:

"Siyasi partiler:

a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürle-

* Kültür ve Araştırma Vakfı Genel Sekreteri

ri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyetle bulunamazlar.

c) Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçeden başka dil kullanamazlar; Türkçeden başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyanmeler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalmazlar. Ancak, tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür."

İşte 'milli irade' tam da budur. 'Milli irade'yi yasa maddesindeki şıklar biçiminde özetlersek de şu sonuçlara varırız:

a) Türkiye'de yalnız Türk vardır.

b) Türkiye'de yalnız Türkçe vardır.

c) Türkiye'de Türk ve Türkçe dışında hiçbir şey yoktur. Ancak kanunla yasaklanmamış bazı dil ve milliyetler var ki onlar da Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde değiller. BM üyesi diğer egemen devletlerin bir kısmıdır.

Haleti ruhiye bu iken, irade 'milli' olsa ne olur, 'derin' olsa ne olur? 'Derin' denen şey, sadece milli yazımların yetmediği durumlarda uygulanacak şiddet ve zoru gayrikanuni olarak uygulamak değil mi?

Özel Harp Dairelerinden, Susurluk'a, oradan Şemdinli'ye, Hrant Dink'in katledilmesine kadar uzanan da, 'milli'nin 'derin' olanlarının yaptıkları değil mi?

27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül'ler hep 'milli irade'nin tecellisi değil mi?

Şimdi yaşanan ise günümüz gelişkinliğine daha uygun olanı, yani e-muhtıra biçiminde tecelli eden 'milli irade' değil mi?

Tüm bunların olduğu yerde, gerçek demokrasiden söz etmek olası mı?

Milli 'ama...'ya karşı...

Bir ara anekdottan sonra devam etmek istiyorum: Sanırım 1984 yerel seçimleri idi, Iraklı bir tüccar Diyarbakır'a gelmişti. Kendisi ile çat pat Türkçe-Kürtçe konuşarak anlaşıyorduk. Kendi seçimlerimizi, bir önceki seçimdeki vetoları, 12 Eylül paşalarını anlattıktan sonra sormuştum ona, "siz seçimleri nasıl yapıyorsunuz", diye. O da, "Valla biz sandığa ne atarsak atalım, sandıktan Saddam çıkıyor," sözleriyle yanıtlamıştı.

Biz de yıllardır sandığa ne atarsak atalım, sonuçta kendi irademizin tecelli ettiğini hiç gördük mü? O sandıklardan bizim irademize rağmen hep başkaları çıkmadı mı?

Sandığı bırakın, yaşamın hangi zerrisinde irademiz tecelli ediyor ki?

Her şeyin kılıfı da uydurulmuş. "Herkes önceden izin almaksızın siyasi parti (ve diğerlerini, yani vakıfları, demokle-

ri vs.) kurabilir... Ama..." denir ve arkası gelir... O 'ama'lar-
dır, 'milli irade'.

Bu yazılanların tümü durum tespittir. Belki de şikâyetimizdir. Bu nedenle kendi 'ama'larımızın da olması gerektiğine inanıyoruz.

Birileri irademize ipotek koymak isteyebilir ve koyuyor da. Bunun karşısında kendi irademizin, yani özgürlükten, baştan ve demokrasiden yana olanların iradesinin yaşama geçmesi için çabalamalı, güçlerimizi birleştirmeliyiz.

Bizleri 'öteki' görenleri, bir diğer deyimle kendilerini irademizin yerine koyup bizi temsil ettiklerini iddia edenleri yenmenin, yani 'milli' olanın değil de halkın gerçek iradesinin tecellisi için bir arada durması gerekenlerin, hiçbir ön yargıya mahal vermeden cidden bir arada durması gerekir...

Gerekli olan halkın iradesidir

Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı, elbet siyasi bir kurum değil. Bu nedenle kendini siyasetin dışında ama tarafı olan bir sivil toplum kurumu olarak görür ve 'doğrularını da' bu anlamıyla yaşama geçirmek için çabalar. Bunu da gücü yettiğince yapar, yapmaya çalışır.

Siyasi partilerin 22 Temmuz seçim beyannameleri yayınlandıktan hemen sonra başlattığımız 'Seçime Kürdi Bakış' kampanyası da buna delalettir.

Buradaki 'Kürtü Bakış'ın farklı değerlendirilmesini istemiyoruz. Bu kampanyamızla yalnız Kürtlerin sorununa değil, ama Kürt kimlikli bir kurum olarak Kürtlerden yola çıkıp benzer durumdaki tüm halkların sorunlarına dikkat çekmek istiyoruz.

Bu kampanyamız, bir anlamda 'milli irade' denen ve ne menem bir şey olduğu belli olmayan yaklaşıma da karşı koyuştur.

Biz Kürt kimlikli bir sivil toplum kurumu olarak, Kürt halkının seçimleri kendi ana diliyle yapmasından oy pusulalarında Kürtçenin kullanılmasına, Kürt ismiyle partiler kurulmasından siyasi partilerin Kürtçe propaganda yapabilmesine, adayların özgürce Kürtçe konuşmasına kadar tüm haklarını kullanmalarını istiyoruz.

Kürt-Kav'ın kampanyasında öne çıkan haklar başta olmak üzere daha onlarca ulusal ve demokratik hakkın kullanımı, Türkiye'de yaşayan herkesin sorunu olarak orta yerde duruyor. Bunu çözecek olan siyasettir. Biz bu konuda ancak kamuoyu oluşturma konusunda sorumluluklarımızı yerine getirebiliriz. Kampanyadaki amacımız da kamuoyu oluşturmaya hizmet etmektir.

Evet, şurası bir gerçek ki, Türkiye'de 'milli irade' denen şey, egemenlerin baskı çarkının dişlilerinden ötesi değil.

Onlar, emekçinin, aydının, köylünün, ezilenin iradesine ipotek koymayı, 'milli irade' olarak algılıyorlar. Önümüzde çıkardıkları tüm engeller de bunun göstergesidir.

Onların 'milli irade'sine karşı, artık halkın iradesini yaşama geçirmenin zamanı gelmiş, diye düşünüyoruz.

Meclis’in ezberini bozmak...

HANDAN ÇAĞLAYAN

Baskın Oran’ın seçim çalışmalarında kullandığı “ezber bozmak” kavramı, hoş bir mecaz olmanın ötesinde anlam taşıyor aslında. Yüzde 10 seçim barajını başka türlü aşmaları mümkün olmayan “Bin Umut Adayları”nın seçimlere bağımsız girmeleri, Meclis’in, bugünlerde paramiliter güçlerin marifetiyle pekiştirilmeye çalışılan ezberlerini bozmasa bile, esaslı bir şekilde sarsabilir. Yasalarda yer alan başka engellerin yanı sıra özellikle baraj engeli, Meclis’in kapılarını sadece ezbercilerle açık tutuyor. Ezberciler korosunun repertuarında ise besteleri değişse de güfteleri hep aynı kalan şarkılar olageldi: “Sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz”, “Asker milletiz”, “Kürt sorunu yok terör sorunu var”, “Aile toplumun temelidir. Kadının yeri evidir”, vs...

Meclis’in kapıları bu ezberin dışına çıkanlara sıkı sıkıya kapalı. Ama görünen o ki, Meclis’in kalın duvarlarında bu kez bir gedik açılacak. Bin Umut Adayları böylesi bir misyonla çıktı.

Yakın tarihimizde, SHP listelerinden Meclis’e giren DEP milletvekilleri de benzer bir misyonu yerine getirmişlerdi. DEP’lilerin Meclis’e girmeleri dahi ezber bozmanın ta kendisi idi. Çünkü ilk kez, ezberde yer almayan bir kimlikle, “Kürt kimlikleri” ile Meclis’e girmişlerdi. Üstelik, yemin töreninde de, ezberlerin tanımadığı, kodlayamadığı “anlaşılmaz bir dil” kullanmışlardı. Bu bile fazla gelmiş olmalıydı ki, DEP’li milletvekilleri ağır bedeller ödediler. Mehmet Sincar katledildi. Tutuklandılar. Kimileri on yılı aşkın süre cezaevinde kalırken bir kısmı da sürgüne gitmek zorunda kaldılar.

Ama eğer ezber bozmaktan söz ediyorsak, hiç kuşku yok ki, bunun miladı 1965 yılında 15 TİP’inin Meclis’e girmesidir. Ezber bozmaktan söz edilen 22 Temmuz seçimleri vesilesiyle, bu ilk ve önemli deneyimi yeniden anımsayalım.

Meclis’in ezberini bozan ilk parti: TİP

Türkiye İşçi Partisi/TİP 1961 yılında on iki sendikacı tarafından kuruldu. Hedeflediği açılımları yapabilmek ve işçi sınıfıyla aydınları buluşturabilmek amacıyla 1962 yılında kapılarını sosyalist aydınlar açtı. Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar TİP’in Genel Başkanı oldu; Adnan Cemgil, Behice Boran, Nazife Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Fethi Naci gibi aydınlar da partiye üye oldular. TİP örgütlenme koşulunu yerine getiremediği için kurulduğu yıl yapılan seçimlere katılamamıştı. Bununla birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden (CKMP) bir senatörün 1963 yılında TİP’e katılması, partinin sesini parlamentoda duyurmasını

sağladı. Bu gelişme TİP’e anti-demokratik yasa ve uygulamalara karşı Meclis’te ve Anayasa Mahkemesi nezdinde girişimlerde bulunma olanağını da sunmuştu. Partinin Anayasa Mahkemesi’nde açtığı davada Türk Ceza Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, İş Kanunu ve Köy Kanunu’nda yer alan 78 madde ve hükmün Anayasa’ya aykırı olduğu öne sürüldü. Bu maddelerin arasında TCK’nın meşhur 141 ve 142. maddeleri de yer alıyordu. TİP’in siyasal sahneye girişiyse birlikte sol hareket, ilk kez kendisine ulusal ölçekte bir kürsü edinmiş oluyordu.

TİP’in 1964 yılındaki kısmi Senato seçimlerine katılması, asgari örgütlenme koşulunu yerine getiremediği gerekçesiyle, YSK tarafından engellendi. Bunun üzerine örgütlenme çalışmalarına ağırlık verildi. Yaygın örgütlenme çalışmalarının başlamasıyla, karşı saldırıların da başlaması eşlik etmişti. Özellikle 1965 seçimleri öncesinde TİP toplantılarına kanlı baskınlar yapıldı. Ama bu saldırılar, kendilerini sosyalist olarak tanımlayan insanların Meclis’e girmelerine engel olamadı. 54 ilde yüzde 3 oy alan TİP’in 15 milletvekili seçildi². 1966 Senato kısmi seçimlerinde de bir senatörlük (Fatma Hikmet İşmen) kazanılarak sayılanı on altıya yükselttiler.

TİP ilk olarak, Türkiye siyasal yaşamının temel ezberi durumundaki “sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz” ezberini bozdu. Çünkü açıkça sınıflardan söz etmekle kalmamış, kendisinin de işçi ve köylü, emekçi sınıfların çıkarlarının temsilcisi olduğunu ilan etmişti. Bu çok önemliydi ama TİP’in –ileride partinin kapatılmasına da neden olacak olan– en radikal ezber bozma edimi, hiç kuşku yok ki Kürtlerin varlığına ve Kürt sorununa ilişkin tutumu olmuştu. TİP’in 1970 yılındaki kongresinde Kürtlerden sadece siyasal sisteme eklenen ağalar tarafından sömürülen yoksul sosyo-ekonomik bir kategori olarak değil, aynı zamanda yurttaşlık haklarından eşitçe yararlanması gereken etnik bir topluluk olarak söz edilmişti. Tüm bunların Kürt sözcüğünün bile suç sayıldığı bir dönemde gerçekleştiği düşünülürse TİP’in tutumunun ne denli radikal bir ezber bozma olduğu tahmin edilebilir. Bu denli radikal bir ezber bozmanın bedeli de ağır oldu. Nitekim TİP’in kapatılma davası bu kongrede Kürtlere ilişkin alınan kararlara dayanırdı.

TİP’liler açık hava toplantılarında, mitinglerde “işçiler, köylüler, marabalar, azaplar” şeklinde sesleniyor, böylece muhataplarının esas olarak yoksul işçi ve köylüler olduğu-

nu açıkça beyan ediyorlardı. Böylece siyaset, ilk kez TİP sayesinde sıradan mülksüz insanların yer alabileceği toplumsal bir etkinlik alanı haline dönüşüyordu. TİP'in bu niteliği özellikle yoksul Kürtlerin politikleşmelerinde önemli bir rol oynadı.

Em Birçî ne, Tî ne, Bêkes û Bêxwedî ne!³

TİP'in Siverek'teki *Doğu Mitinginde*⁴ taşınan bir pankartta yer alan yukarıdaki ifade, bu partinin bölgedeki tabanı hakkında etkileyici bir örnektir. Mülksüz, aşiretsiz ve dolayısıyla ekonomik olduğu kadar siyasal güçten de yoksun durumdaki yoksul Kürtler, ilk kez TİP ile birlikte örgütlenme ve kendi güçlerini görme deneyimi kazandılar. O zamana kadar siyaset sıradan yoksul insanların uğraşı değildi. Yoksul köylülük, her ne kadar 1919'dan 1940 başlarına kadar devam eden Kürt isyanlarında yer almış olsa da, isyanların esas öznesi olmamıştı. Söz konusu dönem boyunca Kürtlerin talepleri, Kürt egemen sınıflarınca dillendirilmişti. Kürtlerin siyasal yaşamını belirleyen bu tablo, Türkiye'de kapitalizmin gelişimiyle değişti. Ayaklanmaların bastırılmasının ardından yaşanan sessizlik sürecinde, kapitalist üretim ilişkilerinin kırsal alana yayılmasıyla, Kürtlerin toplumsal örgütlenmesinde, siyasal yaşamlarını da etkileyecek ölçüde, derin dönüşümler yaşandı.

Siyasal rejim, 1950'li yıllarda geliştirdiği ittifak ve patronaj ilişkisi ile aşirete dayalı geleneksel Kürt seçkinlerini sisteme entegre etmeyi başarmıştı (entegre olmayanlar da tasfiye edilmişlerdi zaten). Bu bütünleşme, geleneksel Kürt egemenlerin ekonomik ve politik güçlerini de pekiştirmişti. Öte yandan tarımda kapitalistleşme, Kürtlerin tecrübe ettiği toplumsal yapıyı etkilemiş; yeni sınıflar ortaya çıkmasını sağlamıştı. Aşiret bağlarından çözülen yoksul köylülük kentlerin yeni emekçilerini oluşturmaya başlamıştı. Geleneksel sınıflar ve komprador ticaret burjuvazisinin koalisyonuna dayanan Demokrat Parti iktidarı döneminde, aşiret reisleri ve toprak ağaları ile bu kesimlerin ekonomik ve politik gücünü pekiştiren bir ilişki daha da güçlendi. Kırsal egemenlerini güçlendiren bu ilişki, sosyo-ekonomik gelişmeyi engellemekle kalmadı, ağır bir yoksulluğu kalıcılaştırdı ve toplumun geleneksel yapıya hap solmasına da neden oldu. 1960'lı yıllarda tartışılmaya başlanan "Doğu Sorunu" nun merkezinde bu olgu bulunmaktaydı. Geçmişte Kürt ayaklanmalarına öncülük etmiş olan geleneksel Kürt egemenleri bu şekilde sisteme entegre edilip, bir kısmı doğrudan parlamentoya taşınırken, kırsalda sınıflaşma ve kırsal yoksulların ezilmesi derinleşti. Toprak mülkiyetinin adaletsiz dağılımı nedeniyle çoğu ortakçı, yarı yoksul köylüler, tarımda makineleşme sonucunda proleterleşme sürecine girdiler.

Bu değişim, Kürt isyanlarına öncülük etmiş olan gele-

neksel Kürt seçkinlerin muhalif siyaset sahnesinden çekilmesini sağlarken, yeni dönemin öncülerini oluşturacak siyasal güçler, aşiret bağlarından çözümlenerek proleterleşen yeni toplumsal kesimlerin içinde mayalanmaya başladı. TİP'in sol argümanlarla Kürtler arasında örgütlenmeye başlaması bu mayanın tutmasını sağlamıştı.

Kuşkusuz Kürtler arasında etkide bulunan tek politik güç TİP değildi. İsyanlar bastırıldıktan sonra geçen sessizlik döneminde de muhalif damar varlığını sürdürmüştü. Sürgün Kürt aydın ve siyasetçilerinin diasporadaki entelektüel faaliyetleri gizlice Kürt gençlerine ulaşıyordu. Nuri Dersim'in elden ele gizlice dolaştırılan anıları ya da Bedirhanlı metinleri, gençlere duygusallıkla yüklü bir Kürtlük bilinci aşıyordu. Bu bilinç, 1958 yılında Irak'taki rejim değişikliğinin ardından KDP'nin artan etkisi ve 49'lar *Tevkifatı*⁵ ile politik bir mahiyet kazanmıştı. Bunlara rağmen sıradan yoksul Kürtlerin politikleşmelerinde en yaygın etkiyi TİP'in yaptığını belirtmek yanlış olmayacaktır. TİP (ve sonra da Dev-Genç), Kürtlerin hızla politize oldukları ve Kürtlüğe dayalı politik taleplerin sol bir çerçeve içinde yeniden şekilleneceği platformlar oldu.

TİP'in Kürtler arasında ilgi görmesinin iki temel nedeni vardı. Bunlardan birisi yoksulluğa vurgu yapan sol söylemi; ötekisi de Kürtlerin inkârına karşı çıkan tutumu idi. Mehmet Ali Aybar'ın 12 Mayıs 1963 yılında Antep'te yaptığı konuşma, TİP'in Kürt sorununa ilişkin yaklaşımının ne olduğunu ilk kez ortaya koyuyordu. Aybar'ın Antep uzun konuşmasında aşağıdaki saptamalara yer verilmişti:

"Bir büyük meselemiz daha var; Doğu ve Güneydoğu illerimizde daha çok Kürtçe ve Arapça konuşan ve Alevi mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Ulusal menfaatlerimize en uygun, en insanca çözüm yollarını bulmak, ihmal edilmeyecek bir yurt vazifesidir./ (...) Bu yurttaşlarımız bugüne kadar, genel olarak devlete vergisini ödemiş, yurt savunmasında kanını akıtmış ve emeğini esirgememiştir. Ama buna karşılık hak ettikleri yurttaşlık nimetlerinden gerektiği kadar yararlandırlanmamışlardır. Bu gerçekleri olduğu gibi kabul etmek meselenin yurt yaranna çözümü için, yurttaş yaranna çözümü için ilk şarttır./ (...) Bir kere bu yurttaşlarımıza eşit yurttaş muamelesi yapılmalıdır. Anayasa'da herkese tanınan hak ve hüriyetler tastamam bu yurttaşlarımıza da tanınmalıdır. Daha doğrusu tanınmış olan bu hak ve hüriyetlerden yararlanmaları sağlanmalıdır. (...)"⁶

TİP'in Kürtlere ilişkin ilk kez dile getirilen bu saptamaları, Kürtler arasında derin bir yankı uyandırdı. Kürtlerin TİP deneyimi, ağalık, beylik şeyhlik gibi hiçbir geleneksel güce ve statüye sahip olmayan sıradan insanlara da parti organlarında ve yerel örgütlerde örgütlenerek güç olma olanağı sunuyordu⁷. Böylece Kürtlüğe dayalı düşünceler, dar bir entelektüel grubun sınırını aşip, halk arasında yay-

gınlaşma olanağı buldu. Siyasetin toplumsal tabana yayılması ve sol düşünceler, o zamana kadar elitlerin uğraşısı olan siyaset, yoksul kesimler arasında yayılarak onları harekete geçirci bir etki yaptı. Söz konusu atmosfer ve örgütlenme, geleneksel Kürt elitlerinin yürüttüğü siyasal çalışmadan farklı olarak, toplumun alt tabakalarına kendi güçlerini görme olanağı sunan *Doğu Mitingleri*'ni ortaya çıkardı⁸. "*Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmışlığını protesto mitingleri*" adıyla düzenlenen Doğu Mitingleri, 1967 yılının Eylül-Kasım aylarında Diyarbakır, Silvan, Sive-rek, Batman, Tunceli, Ağrı ve en son olarak da Ankara'da gerçekleştirildi. Bu mitingler bölgenin sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlarına dikkat çekmek açısından olduğu kadar, yoksul Kürtlerde hak isteme bilincinin gelişimi açısından da önemli bir etki uyandırdı.

Tüm bunlar, Türkiye'nin pek çok yerinde çalışmaların baskınlarla engellenen TİP'in Kürtler arasında gördüğü yoğun ilginin nedenlerini de anlaşılır kılıyor. Çeşitli kentlerde ve kasabalarda dün düşmanlığı ile suçlanarak örgütlenmesi engellenen TİP'in bölgedeki örgütlenmesi böylesi bir engelle karşılaşmamış, aksine Diyarbakır'ın Silvan ilçesindeki gibi kimi yerlerde TİP'in yerel örgütlerini genç din görevlileri oluşturmuştu. Kürtlerden aldığı bu destek TİP'in 1965 yılında Meclis'e girmesindeki en önemli etkenlerden birisi oldu. Behice Boran'ın aşiret ve tarikat örgütlenmesinin en güçlü olduğu yerlerden biri durumundaki Urfa'dan milletvekili seçilmesi ise, bu açıdan son derece anlamlıydı.

Boran, Zana, Bin Umut...

Behice Boran Urfa'dan Meclis'e gönderen halk, birden fazla ezberi bozmuş oluyordu. 1965 yılına kadar Urfa'dan (ve tabii ki bölgenin diğer bütün illerinden) Meclis'e gidenler, mevcut toprak mülkiyetini, aşiretsel ve dinsel gücünü milletvekilliğine tahvil eden; bunun karşılığında da, bölge halkının yoksulluğunun derinleşmesine ve kimliklerinin inkârına katkıda bulunanlardı. Yerel güç sahipleri ile (ki, tümünün de aynı zamanda erkek olduklarını belirtmeye gerek yok) rejim arasındaki bu patronaj ilişkisinde ve kârlı alışverişte, "halk" yok sayılıyordu. 1965 yılında sosyalist Behice Boran'ı Meclis'e gönderenler, işte bu patronaj ilişkisinde yok sayılanlardı. Toprak mülkiyetleri, aşiret ya da tarikat güçleri olmayan yoksul insanlar, TİP sayesinde maddi güce dönüştürdükleri siyasal iradeleri ile Meclis'in ezberini bozmakla kalmamış, kendi varoluşlarını da ispat etmişlerdi. Üstelik tümüyle ataerkil yapıdaki ağalık ve tarikat ağlarının en güçlü olduğu Urfa'dan, bir kadını, hem de sosyalist bir kadını Meclis'e göndermişlerdi.

Ataerkinin bu denli güçlü olup siyasal rejim tarafından korunup desteklendiği bölgede, kadınların seçilmesi, ancak böylesi bir bağlamda mümkün olabilirdi. Nitekim bu

kural sonraki yıllarda da değişmedi. 1990'lı yıllarda Leyla Zana'yı Diyarbakır'dan Meclis'e taşıyan şey de, tıpkı öncekinde olduğu gibi, siyasal rejim ile yereldeki iktidar odaklarının işbirliğine karşı, yoksul halkın siyasal iradesini ortaya çıkarmayı başaran ve onun öncülüğünü yapan güçtü. Sonraki yıllarda DEP'in ardılı durumundaki HADEP ve DEHAP da listelerinde kadın adaylara yer verdiler. 2002 seçimlerine barajı aşma iddiasıyla giren DEHAP'ın çoğu ilk üç sırada olmak üzere yüzün üzerinde kadın adayı bulunuyordu. 3 Kasım seçimlerinde DEHAP yüzde 10 ülke barajını geçebilmiş olsaydı, Diyarbakır, Batman, Mardin, Van gibi bölge illerinin yanı sıra, Urfa'dan da geçmişteki-ne benzer bir dinamizmin ürünü olarak kadınlar seçilecekti. Doğrusu, 3 Kasım seçimlerinde Urfa birinci sıra adayı olarak beni en çok heyecanlandıran şey, Behice Boran'ın ardılı olma düşüncesiydi. 2007 de Bölgenin çeşitli illerinden seçime giren *'Bin Umut Kadın Adayları*'nın tümü için de bu düşüncenin geçerli olduğuna kuşku yok. Baraj engelini aşmak için seçimlere bağımsız giren *'Bin Umut Adayları*'nın arasında Diyarbakır'da, Batman'da, Van'da, Mardin'de, Şırnak'ta kadınlar bulunuyor. Behice Boran sadece bölgeden seçilmiş olması ile değil, yaşamı ve mücadelesi ile de günümüze ışık tutmayı, örnek olmayı sürdürüyor.

1 Bu sendikacılar, Şaban Yıldız, Kemal Sülker, Kemal Türker, İbrahim Güzelce, Rıza Kuas, İbrahim Denizcier, Adnan Ardan, Avni Erakalim, Kemal Nebioğlu, Hüseyin Uslubaş, Ahmet Muslu ve Salih Özkarabay idi.

2 Bunlar; Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, Muzaffer Karan, Tank Ziya Ekinci, Sadun Aren, Yahya Kanbolat, Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel, Behice Boran, Yunus Koçak, Şaban Erik, Yusuf Ziya Bahadınlı, Ali Karıcı, Kemal Nebioğlu, Çetin Altan.

3 Açız, susuz, kimsesiz ve sapsiz.

4 1967 yılında gerçekleştirilen Doğu Mitinglerinden birisi de Sive-rek'te yapılmıştı.

5 49'lar Tevkifatı, 1958 yılında Irak'taki rejim değişikliğinin ardından Kerkük'te Türkmenlerin öldürülmesi üzerine, CHP milletvekili Asım Eren'in parlamentoda Türkiye'deki Kürtlere "bilmukabele" yapılıp yapılmayacağını sormasına Kürt gençlerin protesto gösterileri ile karşılık vermesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Aralardan daha sonra etkili siyasetçiler ve entelektüeller çıkan 49 kişinin yargılandığı 49'lar Davası, özellikle Sait Elçi'nin yaptığı siyasi savunma ile Kürtler arasında politik bilincin gelişmesine yol açmıştır.

6 Sosyal Adalet dergisi, 14 Mayıs 1963 yıl 1, sayı 9, ss:9'dan aktaran Tank Ziya Ekinci, İkinci Bilim ve Siyaset dergisi, yıl: 1, sayı:1, ss.:94-95

7 Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için bkz.: McDowall', A Modern History of the Kurds, I. B Tauris, London, NewYork 1997, ss.:406

8 Bkz.: İsmail Beşikçi, Doğu Mitinglerinin Analizi, 1967

Milli 'irade', 'milli' iradeye karşı!

SİBEL ÖZBUDUN

"Zaman büyük bir öğretmendir; ne yazık ki bütün öğrencilerini öldürür."¹

Söze Hikmet Çetinkaya'dan bir aktarmayla başlayalım:

"Paşaların paşası Kenan Paşa ve arkadaşlarının kurduğu 'Atatürk Yüksek Kurulu' 20 Haziran 1986'da da Turgut Özal'ın desteğiyle bir toplantı yapmıştı. Toplantıyı Cumhurbaşkanı Kenan Evren yönetmişti. İşte o toplantıda oybirliğiyle kabul edilen rapor: 'Türk-İslam Sentezi'ni temel alan bir kültürün tüm ulusa kabul ettirilmesine karar verilmiştir..."²

"Tüm ulusa kabul ettirilmesine..." Başka hiçbir dört kelime, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kültür kavrayışının özünü bu denli iyi özetleyemez.

Bir de T.C. Devleti'nin "kültür"den, daha doğrusu "milli kültür politikaları"ndan ne anladığına, bizzat Kültür Bakanlığı'nin sözcüklerinden bakalım mı?

"Milli kültür politikası, 'psikolojik, sosyolojik ve psiko-sosyal sahadaki milli hedeflere ve dolayısıyla **milli güvenlik politikasının diğer unsurlarına yardımcı olacak şekilde ulaşmayı gözetten** (abç) etkisiyle Atatürk Türkiye-si'nin yurtiçinde ve yurtdışında devlet çapında bu alanda tanıtılmasını sağlayacak, **topluma mal edici girişimlerin** (abç) tümüdür."³

Rousseau'nun 'Toplum Sözleşmesi' ve Türkiye

Bunlar nereden mi aklıma geldi?

Doğrusunu isterseniz, son bir-iki aydır T.C. Devleti'nin "sahabesinin" "*toplum mühendisliği*" (ya da "*milli irade imalatı*") politikaları üzerine (yeniden) düşünmemizi tetikleyecek bir dizi gelişme yaşıyoruz. Süreç, hatırlanacağı üzere AKP'nin Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde, Meclis'teki koltuk sayısına güvenip, kendisinin oturma odasına zoraki buyur edilmiş taşralı uzak bir akraba konumunda olduğunu unutarak evin bütününe göz diktiğini belli etmesiyle başlamıştı. Bu hamle, "Ev" in sahiplerinin zihinsel kodlarında "hükümet" ile "devlet", "demokrasi" ile "rejim" arasında kritik ve aşılması güç bir yank olduğunu gösteren bir reaksiyonlar serisini tetikledi.

Genelkurmay Başkanlığı'nın "*gece yarısı e-muhtralan*" dizisinin (şimdilik) sonuncusu olan, yurttaşlara terör karşısında kitlesel tepki gösterme çağrısı üzerine harekete geçeceği anlaşılan "*milli irade şahlanması*", bu sürecin son halkasını oluşturuyor.

Türkiye'de "milli irade", Jean Jacques Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*"ne temel oluşturan "volonté gene-

ral"ının tahrif edilerek özgülleştirilip bağlamsallaştırılmış bir versiyonu, deyim yerindeyse bir "volonté general simülakr"ıdır. Hatırlayalım, Rousseau'nun volonté general'i (genel irade) toplumun her bir bireyinin tek tek kendi iradesinden vazgeçerek yetkeyi herkesin iradesinden oluşan bir genel iradeye devretmesidir. Böylelikle, hem her bir bireyin iradesi genel iradede temsil edilecek, dolayısıyla kimse "*toplum sözleşmesi*"nden önce sahip olduğu "*doğal özgürlük*"ten feragat etmiş olmayacak, hem de sınırlarını genel iradenin çizdiği bir egemen(lik), toplu yaşamın yol açabileceği kargaşaya (rekabet, çatışma, bencillik, çıkarıcılık vb.) bir "düzen" getirecektir. Uygulanabilirlik tartışması bir yana, Rousseau'nun muradı açıktır, genel irade her bir yurttaşın tekel iradelerinin toplamından oluşmaktadır, dolayısıyla "genel" (ya da dilerse "kamu") ile çelişmesi, bir başka deyişle "*halka rağmen*" olması/işlemesi kuramsal olarak mümkün değildir.

Türkiye'de ise "milli irade" denildiğinde, yurttaşların tekel iradelerini gönüllü olarak devrettikleri bir "genel irade"den çok daha farklı bir "şey" anlaşılıyor. Daha doğrusu "iki şey": (Çoğunluk oyuyla iş başına gelmiş) hükümetin anladığı ile, kendisini hükümetten tefrik eden ve T.C.'nin "ruhunu" temsil ettiği konusunda kuşkuya yer bırakmayan bir kesinlik duygusuna sahip olan "Devlet" in (ki günümüzde Cumhurbaşkanlığı makamı, TSK, Anayasa Mahkemesi, YÖK gibi kurumlarda ve Devlet-kurucusu CHP'nin misyonunda somutlanmakta) anladığı. Bu iki kavrayış geleneksel olarak büyük ölçüde örtüşse de, Türkiye "demokrasi"sinde merkezkaç güçlerin artan ölçüde etkinlik kazanması sonucu son dönemlerde aralarındaki açının büyüdüğü gözlemlenmekte.

(Seçilmiş) hükümet(ler) "milli irade"den, karşılığı kliyentalist "*kıyaklar*"la (duble yollar, her ile bir üniversite, belediye yapma, bol keseden dağıtılan "*hamil-i kart yak-nim olup...*" kartvizitleri, bakanlık kadroları, yeşil kartlar, vb.) ödenmek üzere, kendilerini oylarıyla iş başına getirenlerden beş yıllık süre boyunca koşulsuz ve denetimsiz olarak devraldıklarını düşündükleri yetkiyi anlıyorlar.

Devletin sinir ucuna dokununca...

Hükümetler bu yetkiyi "devlet hassasiyetleri"ne halel getirmeyecek tarzda kullandığı sürece "ev sahipleri"nin bir diyeceği yok. "*Komünizm tehlikesi*" gündemden düşeli beri "devlet hassasiyetleri"nin ne olduğu malûm: üniter yapı ve laiklik; ama en çok da, bu "hassasiyetler" in kollayıcı-

larının konumlarının sorgulanır olmaması. Bir başka deyişle, "ulusal egemenlik" üzerindeki vesayet rejiminin görünür (dolayısıyla da tartışılır) hâle gelmemesi.

Dünyada esen neo-liberal rüzgârın da arkasına alarak kendini merkeze yerleştirmeye hevesli muhafazakâr bir taşra burjuvazisi hareketi olarak AKP hükümetinin son dönemde tartışmaya açılmasına vesile olduğu, tam da bu vesayet rejimidir. AKP'nin, iktidarı boyunca Devlet'in bedenlendiği kurumlarla (önce sivil olanlar: Cumhurbaşkanlığı, YÖK ve Anayasa Mahkemesi; ardından, Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın Genelkurmay başkanı olması ile birlikte TSK) sık sık çatışmaya girmesinin nedeni budur. AKP hükümeti, bu çatışmada en güçlü dayanağının, "şimdiye dek rejim tarafından dışlanan, itilip kakılan, namazında-niyazındaki maneviyatçı-muhafazakâr çoğunluğun" desteği olduğu kanısındadır. Gerçi hükümet bu "maneviyatçı-muhafazakâr" çoğunluğa vaatlerinin çoğundan (sekiz yıllık eğitimle İHL'lerde yapılan düzenlemenin geri alınması, türbanın kamusal alanda serbestleştirilmesi...) geri adım atıp, "Devlet"le gerilimini kontrollü bir düzeyde tutmaya özen göstermiştir; ancak yaptığı, yapabildiği kadıyla "Devlet"in sahiplerinin sinir uçlarına dokunduğu belli oluyor.

AB ile müzakerelerin çıkmaza girdiği ve Irak'ın kuzeyinde ABD'nin de desteğiyle fiili bir Kürt devletinin oluştuğu bir dış konjonktürde, "ilan edilmemiş Anayasası"nı TSK'nın MASK'ında (Milli Askeri Stratejik Konsept) kayıtlı Milli Güvenlik Stratejisi'nde bulan "Devlet", AKP'nin kendini (ve tabii temsilcisi olduğu sınıfsal kesimleri) merkeze yerleştirme hamlelerini kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır (Cumhuriyet gazetesinin aylar boyu "Tehlikenin farkında mısınız?" sürmanşetiyle yayınlandığı anımsanmalı). Devletin algıladığı haliyle "tehdit/tehlike", hem laiklik, hem de üniter devlete yönelik olmak üzere iki yönlüdür üstelik.

Sahnedeki iki 'milli irade'!

Bu konjonktürde, "Devlet", "hükümet"in "milli iradesi" karşısında, kendi "milli iradesi"ni oluşturma işine girişti. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Ankara, İstanbul, İzmir vb.'ni bir "bayrak denizi"ne çeviren mitingler, evlere bayrak asma çağrıları ve nihayet Genelkurmay'ın, top-

lumu "PKK terörü" karşısında (son yıllarda tırmanışa geçen milliyetçilik ortamında "linç psikozu"nu daha da kıskırtmasından kaygı duyulan) harekete geçmeye daveti.

Aslında bu girişimler pek de yeni sayılmaz. Bir örneğini, Susurluk olayının ardından geniş halk katılımıyla gerçekleştirilen "Karanlığa Karşı Aydınlık" eylemini, TSK'nın başarılı bir "Halkla İlişkiler" manipülasyonu sonucu Erbakan'lı hükümetin görevden uzaklaştırılması sürecine dönüştüren hamlesinde yaşamıştık. Bunu, her ulusal bayram ya da 10 Kasım vesilesiyle Anıtkabir'e yığınsal ziyaretler izledi. Kentli orta sınıf, Devlet'in üniter ve laik "hassasiyeti"ne taban oluşturma görevine davet edilmiş, ve bu görevi seve seve yazılmıştı.

Şimdi Türkiye'de birbiriyle çatışma içerisinde iki "milli irade" biçimlenmiş gözüküyor. Gözünü merkeze dikmiş bir taşra burjuvazisinin motorunu oluşturduğu muhafazakâr (Sünni) yığınların "milli iradesi" ile, büyük kentli, seküler orta sınıfların (Cumhuriyet'in "en güvenilen" kurumu olduğu sık sık tekrarlanan) TSK tarafından biçimlendirilmiş "milli iradesi".

Her ikisinin de örtülü bir çatışmayı yedeklemek üzere manipülasyonlarla biçimlendirildiği açık. İkisinin de bu topraklar üzerinde yaşayan, dindar, seküler ya da dinsiz, Sünni, Alevi ya da Hıristiyan, kadın ve erkek, Türk, Kürt, Laz, (ve kaldığı kadıyla) Ermeni, Rum emekçilerin onurlu, eşit, özgür ve kardeşçe bir yaşam sürdürme özlem ve iradesine denk düşmediği de öyle.

Teskereye karşı direniş, Irak savaşını lanetleme, I Mayıs, Ahbarik Hrant'ın cenazesi, özelleştirme karşıtı eylemler, Newroz şenlikleri gibi vesilelerle dışı vuran ve ülkemizdeki yapay, ama bir o kadar da tehlikeli olan "milli irade" kutuplaşmasını izole edebilecek tek potansiyel güç olan bu "irade" ise, kendisini kitlesel bir siyasallığa dönüştürecek temsilcilerini/sözcülerini bekliyor hâlâ...

1 Curt Goetz

2 Hikmet Çetinkaya, "Yeni Senaryolar...", Cumhuriyet, 6 Mart 2007, s. 5.

3 <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?>

Çözumsuzlüğe endekslenmiş 'temsil' kurgusu

SELAHATTİN DEMİRTAŞ

(Bin Umut Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Adayı)

Temsili parlamenter demokrasi, toplumun bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzaktır. Demokrasi, ilk uygulandığı Roma şehir devletlerinde doğrudan demokrasi modeli olarak ortaya çıktı. Halk toplanıyor, arada temsilciler olmadan kararlarını kendisi veriyordu. O dönemde gerçek ve doğrudan demokrasi toplumsal sorunların çözümünde önemli bir işlev yükleniyordu. Nüfusun artması, büyük devletlerin oluşması doğrudan demokrasiyi imkânsız hale getirdi. Bu noktada temsili demokrasi bir çıkış modeli olarak gündeme oturdu. Fakat şu anda temsili demokrasinin halk açısından sorunların çözümüne cevap olamayacağı da ortaya çıkınca katılımcı demokrasi modeli tartışılmaya başlandı. Belki gelecekte katılımcı demokrasi bile halkın ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelecek ama bugün Türkiye'de uygulanan model temsili parlamenter sistem.

550 tek tip kimi temsil ediyor?

Hâlihazırda 26 farklı etnik köken, dil, din ve ırktan insanların oluşturduğu 73 milyonluk Türkiye toplumunu 550 tane neredeyse tek tip adam temsil etmeye çalışıyor. Bu nedenle milli irade denilen şey gerçek anlamda bir kandırmacadan ibarettir. Türkiye'deki bırakın Kürtleri, Ermenileri, Lazları, Çerkezleri; Türklerin bile iradesi Meclis'te temsil edilmiyor. Sadece halkın inanması gerektiği gibi bir rol biçilmiş Meclis'e. Toplum bu rolünü yerine getiriyor ve işleyen sistem ise toplumun gazını almak, toplumu tatmin etmek gibi bir işlev görüyor.

Hiçbir seçimde halkın istediği adaylar partiler tarafından aday gösterilmiyor. Aday gösterilse bile anti-demokratik seçim sistemi nedeniyle seçilemiyor. Devlet partileri dediğimiz partiler kendi aday profiline belirlerken; ya doğudaki gibi ağa, şeyh ve aşiret ilişkilerine dayanıyor, ya da batıda olduğu gibi ekonomik gücü kuvvetli sosyal sınıf olması itibarıyla burjuva kesimden adaylar seçiliyor. Hükümeti oluşturacak kişiler bile seçimden önce tespit ediyor. Kimler bakan olacak, kimler yürütmede yer alacak. Bunlar da aristokrat kesimden seçiliyor. Bu kurgu yapılrken halka danışılmıyor. Şöyle bir Meclis profili çıkıyor: Hükümet dediğimiz devleti yönetecek aygıt seçimden önce belirlenmiş isimler üzerinden, biraz daha işi bilen, niteliği

biraz daha yüksek kesimlerden; Meclis'in geri kalan kısmı ise yasama yürütme işlerinden anlamayan, demokrasinin ve parlamenter sistemin ne olduğunu bilmeyen, asil dertleri kendi çıkarlarını, servetlerini gözetmek amacıyla aday olanlardan oluşuyor. Bu haliyle gerçekten halkın iradesini, milli denilen iradeyi temsil ediyorlar demek, kendimizi kandırmak olur.

Meclis toplumsal sorunları çözmekten, toplumu temsil etmekten çok uzak. Toplumdan bu kadar uzak bir irade Meclis'te temsil edilirken, bu toplumdan uzak iradenin de kendi içinde bir derini var. Toplumdan bu kadar uzak bir iradede bile çekinildiği için bu Meclis'in ne yapacağı belli olmaz denilerek Meclis içinde bir de derin irade oluşturuluyor. Bunlar da "devlet adamı" dediğimiz kişilerdir. Her dönem, her partiden hükümete gelen belli simalar oluyor. Mesela şu anda Abdülkadir Aksu, Cemil Çiçek gibileri her zaman "bakan"dır ve bunlar "milli" ve derin "iradeyi" temsil ederler. Her daim bu adamlar vardır. Bu adamlar devletin ali menfaatlerini gözetmekle sorumludurlar. Yani orda milli iradeyi tecelli ettirmekten öte devletin çıkarlarını hükümette ve Meclis'te temsil etmekle görevlidirler. Bu tür, iradenin derin kısmını oluşturuyor. Dolayısıyla Türkiye'de çok tuhaf bir yapı var. Meclis bu yüzden çözüm üretmiyor. Halkı temsil etmiyor, halkın içinden çıkmamış. Kaldı ki halk içinden çıksa bile bunların önüne set çeken bir derin kesim var. Bu nedenle çözümsüzlüğe endekslenmiş kilitlemiş bir temsil yapısıyla karşı karşıyayız...

Örneğin zaman zaman asker ile karşı karşıya gelen ve mücadele ediyor gibi görünen AKP bile askerin isteğine bağlı olarak grubundaki rahatsız edici isimleri temizledi. İnsan hakları ile ilgilenen, duyarlı davranan birkaç isim vardı. Mehmet Elkatmış, Cavit Torun, Faruk Ünsal gibi isimler insan hakları komisyonunda çalışmış, Kürt sorunu ve Öcalan üzerindeki tecrit ile ilgili bazı şeyler söylemiş, Kulp'taki toplu mezarlar ile ilgili çalışmalar yapmış adamlardı. Hepsi tasfiye edildi...

Devlet Partisi'nin çok partililiği!

İlk TBMM'nde Kürtler, Kürdistan vekilleri olarak kendi ulusal kıyafetleri ve dilleri ile yer alıyorlardı. Bu Meclis kı-

sa sürdü tabii. Oluşan yeni Meclis'te derhal tek tipleştirme başladı. Zaten tek parti dönemi idi. Önce Mustafa Kemal'in, sonra da İnönü'nün oluşturduğu listeler, adaylar seçiliyordu. Daha doğrusu seçilmiyordu da halka onaylatılıyordu. En nihayetinde 1950'lerde dünyada demokratik gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de demokrasinin gelişmesi gerektiğine inanıldığı için çok partili sisteme geçildi. Aslında çok partili sistem de devlet partisinin kendi içinde ikiye bölünmesinden oluştu. Demokrat Parti ve CHP. Bu nedenle ilk demokrasi denemeleri devlet eliyle ve ikisi de devlet partisi olan partiler aracılığıyla yapılmaya çalışıldı. Bu da başarısız oldu. Devlet partileri giderek kendi içlerinde bölünmeye başladı. Bugün ortaya çıkmış çok sayıda devlet partisi var.

Alternatif oluşturmamız engelleniyor

Bunun dışında kalmış halkı temsil etmeye çalışan sol sosyalist, muhalif kesimlerin tamamı örgütlenme ve propaganda zorlukları, yasaklar nedeniyle bir türlü gelişip büyüyemedi. Gerek Kürtler gerek sosyalistler olsun bir tür-

lü Meclis'te kendini ifade edememiştir. Bunun sonucudur ki ezilen kesimlerin sorunları da Meclis'te çözüm bulamamış. Bu nedenle ezilen kesimlerin hiçbiri Meclis'i kendi meclisi gibi hissedememiş, çözümünü hep başka yerde aramışlar. Biz şimdi bunu kırmaya çalışıyoruz. Meclis'i ezilenlerin, ötekilerin sesinin çınladığı, yankılandığı bir ortam haline getirmeye çalışıyoruz ki çözüm başka yerlerde aranmasın. Dağda, şiddette, savaşta aranmasın...

Bir alternatif oluşturmaya çalışıyoruz. Ama görünen o ki devlet buna açık değil. Ezilen kesimler buna açık, bunu istiyor fakat devlet buna açık değil. Devlet partileri bunu engellemeye çalışıyor. 400'ü aşkın milletvekili birleşik oy pusulasını çıkardı, çok sayıda bağımsız(!) aday başvurusu yaptırdılar, şimdi de bağımsız adayların çalışmalarını engelleniyor. Kürtçe müzik çaldı diye gözaltına alınıyor, oy vermeyin diye tehditler savruluyor vs. Dolayısıyla ezilenlerin, emekçilerin, Kürtlerin sesi Meclis'te çıkmasın diye, ısrarla Meclis bize kapatılmak isteniyor. Biz barıştan, demokrasiden, emekten yana olan kesimleri temsil etmek için bu kanalı kullanmak konusunda ısrarımızı sürdürüyoruz.

Diyarname

Malpera nûçe çand û hunerê
Kültür, sanat ve haber sitesi
Web site for news culture and art

Hay ji diyarê xwe hebin, nûçeyên xwe ji Diyarnameyê bixwînin

www.diyarname.com

Kadınlar, politik temsiliyet ve demokrasi

BIŞENG ÖZDİNÇ

Türkiye'de nüfusun yansını oluşturan kadınların parlamentoda çok az bir temsiliyet alıyor olmaları (yerel yönetimlerde bu oran çok daha düşüktür), neyin göstergesidir? Bu durum, en başta kadınların eşit katılımını engelleyen bariyerler olduğunu gösterir.

Kadınlar neden dışlandılar temsil süreçlerinden?

Kadınlar özel alanın tamamlayıcıları olarak görülüyorlardı: Hem pratik yaşamda çocukların ve ev işlerinin yegâne bakıcıları olarak hem de kavramsal olarak kadınların sadece bir eş ve anne olarak gören anlayış. Kadınlar özel alanla birleştirilirken, erkekler politikanın ve işin kamusal dünyasında temsiliyet buldular ve bu ayrımla kadınların tam ve eşit yurttaşlar olarak toplumda yerlerini almalarını engelledi. Oy kullanmak hiçbir zaman gerçek bir eşitliği sağlamadı. Kadınlar ve erkekler eşit olarak çalışma hayatında olmalıydı, iş gücünü oluşturmaları ve politik yaşamın içinde olmalıydı. Bu, kadınları politik yaşamdan dışlayan nedenlerden sadece biriydi. Diğer nokta ise, kadınlar politik yaşamdan çok fazla dışlanmadılar ama kadınların asıl sorunu onların politikadaki etkinliklerinin politik olarak tanımlanmamasıydı ve bu da önemli bir dışlanma mekanizmasıydı. Politika çok dar anlamıyla eril olarak algılandı sadece. Kadınların politik etkinlikleri sistemli olarak apolitik olarak görülmeye devam edildi. Anne Phillips bu durumu çok net açıklar: "*Politik olmak herhangi bir sol gruba üye olmak demektir, bir bilinç yükseltme grubuna dahil olmak değil; politik olmak hükümete karşı kampanyalarda rol almaktır ama kürtaj hakkını savunmak değil; politik olmak kendi bulunduğu sendikaların toplantılarına katılmaktır ama bu toplantılarda kullanılan cinsiyetçi dile karşı çıkmak değildir!*"¹

Peki, politik yaşamdan dışlanan kadınlar bu süreçlere nasıl dâhil edilebilir? Yıllarca, dünyadaki feminist örgütler kuzey ülkelerini örnek gösterdiler; İsveç, Danimarka, Norveç ve Finlandiya... Kuzey ülkelerinde kadınların parlamentoda ve yerel yönetimlerde, özellikle 1970'lerden itibaren, çok yüksek temsile erişmesinin kilit bir nedeni vardı². Nasıl buna eriştiler? Kuzey deneyimi neyi gösteriyordu? Drude Dahlerup bu soruya şöyle yanıt veriyor: "*Kuzey araştırmacıları olarak, biz bu soruya ülkenizdeki yapısal değişikliklere dokunarak cevap verebiliriz; örneğin sosyal demokrat partilerin gücü ve refah devletinin gelişmesi; 1960'larda kadınların büyük oranda işgücünü oluşturmaları, eğitimde kadınların yer alması, seçim sistemi ve diğer birçok faktör. Stratejik faktörler ayrıca önemli görülüyor, özellikle kuzey ülkelerinde birçok kadın örgütü tarafından kadınların politik temsiliyetinin yükseltilmesi için kul-*

*lanılan stratejiler. Fakat ben İskandinav deneyiminin artık bir model olarak düşünülmemesi gerektiğini savunuyorum, çünkü buna erişmek 80 yılı aşkın bir zaman aldı. Bugün dünya kadınları bu kadar beklemeye istekli değiller."*³

Anne Phillips de demokrasi ve farklılık arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, nötr olması gerektiğini ileri sürdüğü bu tartışmayı bir temsiliyet meselesi üzerinde durarak devam ettirir... Phillips bir yandan da demokratik katılım olanakları üzerinde durur ve kimliklerin politik temsiliyeti üzerinde durarak farklılıkların korunmasına önem verir.

Farklılıklar ve 'temsiliyet' meselesi

Anne Phillips farklılık tartışmalarına öncelikle bütün bireylerin aynı haklardan yararlanmasını ya da bütün grupların aynı anayasal düzenlemelere uyumlu olmasını bekleyen yurttaşlığın evrensel modellerini ve liberalizmin eşitlik anlayışını sorgulayarak başlamaktadır...

Her ne kadar liberal demokrasilerde oy vermek insanların en temel olan ihtiyaçlarının ve çıkarlarının bir ifadesi olarak görülse de, tek başına dönüşüm ya da değişim için alan yaratmaz. Anne Phillips ise insanların çıkarlarını ya da ihtiyaçlarını düşünürken bağlı oldukları dilin onları erkekler gibi olmak ya da onlardan doğal olarak farklı olmak ikiliklerine geri çektiğini belirtmektedir. Bunun da toplumsal cinsiyetten anılmış bir eşitlik yanılması yarattığını ifade etmektedir. Bundan ötürü oy kullanmak tek başına eşitlik sorununu çözemez. Phillips'e göre politik eşitlik özellikle bu şekilde kısıtlandığında anlamsız bir hale gelmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki politik eşitlik aynı zamanda ev içi alandaki özlü değişiklikleri içermelidir: İş saatlerinin eşitlenmesi, kadınların ev işi ve çocuklar konusunda yüklenmiş sorumlulukların paylaşılması, erkeklerle kadınları ev içindeki ve dışındaki iş arasında bu kadar eşitsiz bir şekilde bölen modellerin kalkması (Phillips, 1995). Kadınların kendilerine ait zamanlarının olmaması ve yaşamlarını nasıl idame ettireceklerine dair kararları kendileri dışındakiler tarafından verilmesi eşitliğin ve demokrasinin sağlanmasında ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Temsiliyet ve kimlik politikaları

Temsil farklılıkların korunurken, bu farklılıklar içinde ortaklıklar kurabilmeyi gerektirmektedir. Phillips (1995), politikada daha fazla temsili eşitlik talebinin üç şekilde ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Bir kısmı temel bir adalet nosyonuna dayanarak her yerde cinsiyet ayrımlarına karşı çıkan tezler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun dışında ileri sürülen iddialar kadınların politikaya kadın kimliklerini

den ötürü farklı deneyimler ve değerler getireceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Kadınların var oluşlarının katacağı katılım, politik yaşamı zenginleştireceği gibi politik yaşamın içeriğinin değişeceğine de işaret etmektedir. Belirgin bir şekilde karar mekanizmalarında baş gösteren cinsiyet orantısızlığı, herhangi bir toplumsal kategorinin sürekli olarak yetersiz temsil edilmesinin yolunu açmıştır. Bu somut durum ise önemli bir soruna işaret etmektedir. Çünkü yetersiz temsil içinde sürekli olarak kadınların seslerini dışlayan bir temsil sistemi salt adaletsiz olarak tanımlanamaz; bu aslında temsil değildir. Çünkü farklı deneyimler farklı değerler, öncelikler, çıkarlar yaratır. Phillips'e göre farklı çıkarların ve farklı deneyimlerin olduğu yerde, bir grubun hepimiz adına konuşabileceğini söylemek ya safdilliktir ya da namussuzluktur.

Kadın politikası ihtiyaçlar ve çıkarlar çerçevesinde yeniden doldurulabilir. Yalnız ne var ki, kadınlar aktif bir şekilde ve etkili olabilecekleri sayılarda var olmadıkça, hareket etmeye bile başlayamazlar. Böyle bir durumda ihtiyaçları tepede tanımlanabilir ve kendi ihtiyaçlarını kendileri araştırırlar. Bundan ötürü, kadınlar seçilmiş meclislerde erkeklerle eşit bir şekilde var olmalıdırlar. Yalnız bunun için verilen mücadele, kadınların kadınları temsil etmesi ya da özellikle kadınlara ait olan bir bakış açısını ifade etmesi anlayışına bağlandığı zaman zayıflayabilir. İnsanların yalnızca grup kimlikleriyle var oldukları düşünülseydi demokrasi yalnızca bir grup temsili meselesi haline gelirdi ve temel sorular bu grupların her birini nasıl tanımlamak ve temsil etmek gerektiği olurdu (Phillips, 1995). Bu noktada Phillips'e göre, sorun yalnızca belirli fikirler ve çıkarlar yelpazesini temsil etmekse, temsil işini kimin yaptığı önemli değildir... Demokrasi yalnızca bireyin var olan tercihlerini ve görüşlerini kaydetmek demek değildir. Özellikle kadınlar için bir kimlik yaratma, çıkarlarını inşa etme ve kendi politik görüşlerini biçimlendirme gibi daha öncelikli ve sürekli bir süreç söz konusudur. Kimlik politikalarında farklılığın yeni bir kavranışının getirilebileceği siyasal çözüm önerilerine ilişkin Anne Phillips'in düşündüğü mekanizmaların başında seçilmiş meclislerde cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere kota sistemi gelmektedir. Çünkü kadınların yetersiz temsili bir sorun olarak ele alınmalıdır...

Demokratik mücadele uğrağı olarak temsiliyet

Phillips, asıl itibarıyla kadınlar ya da erkekler olarak değil, insanlar olarak muamele göreceğimiz bir zaman tahayyülünde bulunmakta ama geleceğe yönelik bu istemin şu anda farklılıkların olmadığını varsaymak anlamına gelmediğini belirtmektedir. Son derece yüksek bir cinsel, ırksal ve sınıfsal ayrışma sergileyen çağdaş toplumlarda demokrasiden söz edebilmek için temsilcilerin toplumun bütünündeki cinsel, ırksal ve önemli olduğu yerde ulusal bileşimi yansıtmaları gerekmektedir. Phillips (1995) buna

ulaşmanın mekanizmalarının olmasını bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir.

Cinsiyet, din, ırk ya da politik görüşler bağlamında, Phillips'e göre, bize özgü olan şeylerden geriye çekilebilmeli ve kendimizi başka birinin yerine koyup düşünmeyi deneyebilmeliyiz. Phillips, politikanın cinsiyetin üzerinde yer alması gerektiği düşüncesine karşı olarak toplumsal cinsiyeti ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini belirttik bir şekilde tanıyan ve böylelikle politik kararların alındığı alanlarda cinsiyetler arasında yeni bir orantılılık sağlayacak temsil mekanizmalarını geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. Önemli olan kadınlar, etnik köken ya da ırksal azınlıklardan olan insanlar için politik temsiliyetin eşitliği için ileri sürülen iddiaların geniş olarak ses getirmesidir (Phillips, 1992)...

Sonuç...

Demokrasi sorunu kimlik politikalarının üzerinde yükseldiği zemini oluşturmaktadır. Demokrasinin yokluğu kimlik politikalarının var olmasına ve bu sorunun gündeme gelmesine neden olmaktadır. Anne Phillips'te sorunun odağını katılım oluşturmaktadır. Katılımın başlı başına bir değer olarak nitelendirildiği gösterilmektedir. Katılım insanların kendilerini ve dolayısıyla istemlerini dile getirebilecekleri bir tarzda örgütlenmektedir. Demokrasi böylece kendi başına toplumsal alanda farklı istemlerin dile getirilmesine neden olabilecek bir platforma dönüşecek ve bu platformun kendi istemleri ile birlikte ortak bir alanda dile getirilmesi söz konusu olacaktır. Grup kimliği demokrasi sorununda dile getirilme olanakları bulunduğu için kimlik politikaları hedefine ulaşmış bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Phillips, A. (1992), "Democracy and Difference: Some Problems for Feminist Theory", *Political Quarterly*, vol:63, n.1, p.79 (12).
- Phillips, A. (1992), "Universal Pretensions in Political Thought", *Destabilizing Theory* içinde, der: A. Phillips, M. Barret, Stanford University Press, California.
- Phillips, A. (1994), "Feministler Liberal Demokrasiden Vazgeçmeli mi?", çev: Nil Özkan, *Mürekkep*, yaz sayısı.
- Phillips, A. (1995), *Demokrasinin Cinsiyeti*, çev: Alev Türker, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul.
- Phillips, A. (1999), "Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?", *Demokrasi ve Farklılık* içinde, der: Seyla Benhabib, Çev: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, WALD, İstanbul.

- 1 Phillips, A., *Feminist Politics: Facing the Future*
- 2 İsveç 45% (2002), Danimarka 38% (2001), Norveç 36% (2001), Finlandiya 37% (1999)
- 3 Dalerup, D. *The Third Baltic Sea Women's Conference on WoMen and Democracy*, 13-14 February 2003, Tallinn

Doğru seçim niçin önemli?

ERDOĞAN AYDIN

Türkiye 12 Eylül rejiminin yasalarıyla yeni bir seçime gidiyor.

Bizi 12 Eylül'le disipline etmeye çalışanlar, kendi planlamalarıyla yarattıkları Türkiye tablosu karşısında "şeriat geldi", "Sevr geldi", "darbe geldi" diye çılgık atıyorlar. Ancak buna rağmen elbirliğiyle gerçek bir demokrasiyi, gerçek bir laikliği, gerçek bir sosyal hukuk devletini engellemeye de devam ediyorlar. Bizi hakkını aramayı düşüneyecek, örgütlenme özgüveni duyamayacak, siyasal tercihlerini kendi hakları ve ülkenin çıkarları doğrultusunda yapamayacak şekilde çürütmeye devam ediyorlar.

Devlet, din, milliyetçilik ve sermaye karşısında yurttaş hiçleştirilen politika kurmuşlaştıkça kurumlaşıyor. Kışla ve cami üzerinden siyaset yapanlar, bizi egemenliklerinin askeri olmaya zorluyorlar. Aynı adaletsizlik ve baskı rejiminin parçaları olduklarını görüp kendimiz olmamızı istemiyorlar. Büyüyen bir Türkiye'de yoksulluğumuza ve örgütsüzlüğe razı olmaya devam etmemizi istiyorlar. Temsilde adalet olmasın, yüzde 10 barajı aynen sürsün istiyorlar. Kürdün Türkleşmesini, Alevinin Sünnileşmesini, gayrimüslimlerin Türkiye'yi terk etmesini dayatıyorlar. Zorunlu din dersleri ve "ne mutlu Türküm demeyen hain" politikasıyla bizi tek tipleştirmeyi sürdürüyorlar. İnsanların hak ve özgürlükleriyle birer yurttaş değil, boyun eğmiş tebaalar olarak yaşamaya devam etmesini istiyorlar. Yaşam kalitesi sıralamasında dünyanın 92. sırasında yaşamayı kader olarak kabullenmemizi istiyorlar. Ha bire dolar milyarderi yetiştiren hortumculuğu, ülke birikimlerini talan eden özelleştirmeleri ve Amerikancılığı sorgulamayalım istiyorlar. Hak ve özgürlük ihlalleriyle onur kırıcı sadakalar karşılığında oyunu satar insanlar haline gelmesi arasındaki bağı görmeyelim istiyorlar. Güvenliğin, halkın hakları ve kimlikleriyle özgürce yaşama güvenliği değil, rejimin güvenliği olarak kalmasını istiyorlar.

Bizden farklı herkesi düşman gören bir anlayışla Türkün de Türkiye'nin de çıkarlarının savunulamayacağı gerçeğini anlamayalım diye, ruhlanımıza daha çok milliyetçilik enjekte ediyorlar. Bu yolla çağdaş kimliğimizi, evrensel kimliğimizi, sınıfsal kimliğimizi, insan kimliğimizi kaybettikçe toplum olarak çürüyor, Türkiye olarak daha kolay kuşatılıyor.

Halen geldiğimiz nokta, onların yöntemleriyle, onların partileriyle, onların medyasıyla, onların güvenlik anlayışıyla, onların bayrağı ve ezanı daha çok istismar etmesiyle Türkiye'nin hiçbir sorununun çözülemediği, aksine her geçen günün bir öncesinden daha kötü olduğunu göster-

iyor. Yoksulluğun, çaresizliğin, adaletsizliğin, yolsuzluğun, hukuksuzluğun, çeteleşmenin, mafyalaşmanın atbaşı yükseldiğini görüyoruz. Eğitim ve sağlık sistemimizin gündünden özel çıkarlara alet edilmesi ve artık paramız kadar sağlık ve eğitim alabildiğimiz bir Türkiye'ye mahkûm edilmiş bulunmaktayız.

Devleti kutsayıp yurttaş hiçleyen siyasetin iflasıdır bu. Sağı güçlendirip solu köttürümleştiren siyasetin iflasıdır.

Kendi yurttaşına insanca yaşama standardını çok gören, çalışanları örgütsüzleştiren, Aleviyi, Kürdü asimile eden politikanın iflasıdır.

Bu iflas karşısında kötülerin iyisini seçerek çözüm üretmeyiz.

Sosyoloji biliminin abecesine karşıt, adalete karşıt, emeğe karşıt, hukuka karşıt, insana karşıt politikalara layık olmadığımız açıktır.

Tüm Türkiye çapında olmasa bile, bu seçimler özgünde artık seçeneksiz değiliz. Programlarında, geçmiş pratiklerinde, aday tercihlerinde haklarımızı dikkate alan partilere mahkûm değiliz.

Artık Baskın Oran'larımız, Ufuk Uras'larımız, Levent Tüzel'lerimiz, Şükrü Erbaş'larımız, Orhan Miroğlu'larımız, Akın Birdal'larımız var.

Bazı yaklaşımları kafamıza yatmayabilir. Durdukları yerle birebir örtüşmeyebiliriz. Ama açık olan bir şey var ki onlar bizi savunuyorlar. Çocuklarımızın özgürce büyüyebileceği bir ülkenin çığılığı oluyorlar. Onlar mevcut sahtesinden ayrımla, laikliğin gerçekten kurulmasını, mevcut sahtesinden ayrımla demokrasinin gerçekten kurulmasını, sosyal hukuk devletinin gerçekten kurulmasını temsil ediyorlar. Bir tek bu eksenle kurulacak kardeşleşmemizi ve uluslararası saygınlık elde etmemizi temsil ediyorlar.

Onlar toplumumuzu çürüten, bizi çağdaş insan kimliğine ve gerçek yurtseverliğe yabancılaştıran, sadakaya muhtaç bırakan, kullandıran, tebaalaştıran bir Türkiye'ye "artık yeter!" diyen bir vicdanı temsil ediyorlar.

O halde onları Parlamente'ye gönderme başarısını göstermeliyiz.

Hiç kuşkusuz onları seçmekle sorunlarımızı çözmüş olmayacağız; ancak sorunlarımızın çözümü, dillendirilmesi, takip edilmesi için çok büyük, ama çok büyük bir araç, çok önemli ama çok önemli bir moral dayanak edinmiş olacağız. Unutulmamalıdır ki, onların göğüslerini gere gere dolaşacakları Parlamente'de işler artık eskisi gibi bir kayıç dövuşü olarak süremeyecektir.

Lorîn S. Dogan:

Civat hînî pênuşa jinê nebûye

HEVPEYVÎN: FATMA SAVCI

Lorîn S. Dogan ku em vê ji berê de, bi nivîs û çîrokên wê yên di kovar û rojnameyên kurdî de nas dikin bi pirtûkek bi navê "Kirasê Teng" derket pêşberî hezkiriyên wêjeya kurdî. Pirtûka Lorîn S. Dogan ji Weşanxaneya Avestayê, di beşa Şahmeranê de derket. Me bi Lorîn S. Dogan re hem li ser nivîskarî û pirtûka wê, hem ji li ser rewşa jinan kurtehevpeyvînek çêkir.

Lorîn S. Dogan, di sala 1975'an de, li Gundikê Şikro ku girêdayî Nisêbînê hatiye dinê. Wê, dibistana seretayî, navîn û lise li Nisêbînê xwendîye û dûre li zanîngeha Dicleyê, beşa Biyolojî qedandîye. Bi navê Lorîn Stran nivîsên wê di kovarên wekî Jiyana Rewşen, Tiroj, Nûdem û rojnameya Azadiya Welat de hatine weşandin.

"Kirasê Teng" yekem kitêba wê ye. Dogan, li Diyarbekirê dijî.

Fatma Savci: Berî her tiştî ez te piroz dikim ji bo ku te "Kirasê Teng" zêde kir li wêjeya kurdan. Wek jineki spasdard im ku te çend kul wergirtin ji dilên wêran û kél dan çend birînên bêdeng. Hêvîdarim afirîna te ya berheman her bidome û çîrokên me yên kêmxwedî bela xwe ji te venekin.

Lorîn S. Dogan: Spas.

Pirseke klasîk Lorîn, çîrok bo te çi ye?

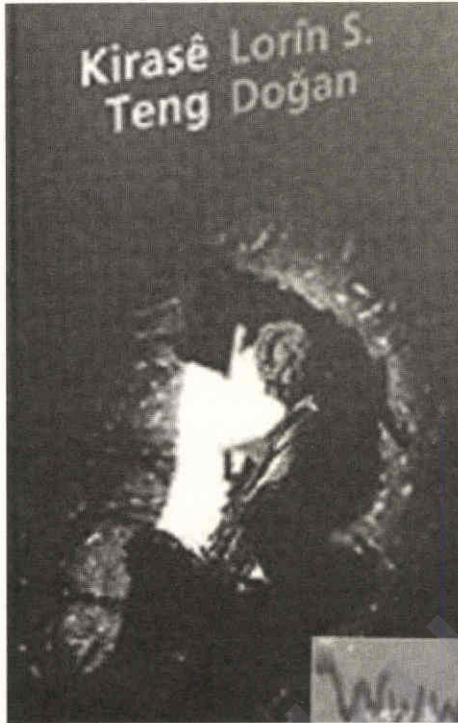
Çîrok ji bo min kêliyeke jiyane ya herî dijwar e, ku ez lê dihizirim, pê diêşim, pê ditirsim, pê vediciniqim û bi pênuşa xwe wê kêliyê wêne saz dikim. Kêliyeke jiyane ye ku kêferatekê, kefteleftekê bi rihê min dixê û heta ku ez bi pênuşa xwe pê venereşim, bela xwe ji min venake... Çîrok, jibermayînen kêliyên jiyane yên herî xedar, yên herî biguneh û yên herî bêguneh in bo min. Çîrok awireke min a jiyane ye ku ez pê helwesta xwe ya li hemberî jiyane, kêferata bi xwe re, bi civatê re, bi zagonan re dixwazim bi nav bikim. Awireke ku ez dixwazim hin gotin, hin bûyer û hin reng di nav civatê de bibin xwedî gotin. Dibe ku ji ber van hemû sedeman min çîrok nêzî rihê xwe dit... Ez

bawerim kesên ku kêferatek di rihê wan de hebe, hin tişt ji bo wan dibin mehne. Çîrok ji bo parvekirina hin girêkên rihê min û hişê min, bû mehneyek. Bo hedinandina rihê min bû mehneyek... Çîrok an jî nivîs, têhna min dişikine... Û gelek caran tişteke bi tena serê xwe nabe sedema hîlbijartinên hin tercîhên jiyane. Zaroktiya mirov, rengê axa rihê mirov, kêferate rih, bajar û mirovên ku rengê xwe didin rihê me û hişê me, jibermayînen kêliyên jiyane û gelek tiştên din mirov ber bi qonaxekê ve dibin. Ew qonaxên ku êdî em li xwe dihizirin... Ew qonaxên ku em dixwazin hebin... Ew qonaxên ku afirînerî dest pê dike... Çîrok ji bo min qonaxeke jiyane ye...

Lehengên çîrokên te piraniya wan jin in û bi nêrînek femînen hatine nivîsin. Ji bo vê nêrîn û rastiya wan, tu heya niha rastî reaksiyonên neyînî hati geloye?

Ez rastî reaksiyonên pir neyînî nehatim. Helbet hin mijarên ku ji berhema min re bûne çîrok li xweşiya civatê naçin û civat pê aciz dibe. Ji ber ku piştî berhem derket ez bêhtir pê hisiyam ku civat hîna, hînî pênuşa jineke nebûye... Nexwasim pênuşeke ku

Kirasê Lorîn S. Teng Doğan

dest dabe birinên jinê... Lê ez bawerim bi demê re, wê civat hînî pênûsa femînen ji bibe. Ji ber ku ez bala xwe didimê hino hino, gelek çirokên beşa "kul" bala civatê dikşinin. Heke di warê hunerê de, awirên jinan ên bi zanabûn pir bibin, civat ji gelek aliyan ve wê sist bibe. Gelek zagonên civatê yên li hemberî jinê wê sist bibin... Lê li aliyê din jî di nav jiyane de gelek çirokên diwartir tên serê jinan. Tiştêkî pir dijwar e ku jinek, hîna di civatekê de bê ricimkirin, bê tacizkirin, bê kuştin. Bobelateke civatê ye ku jin ji ber astengî û êşên ku dijî agir

berdide bedena xwe û xwe bişewitîne. Wexta ku ez bûyereke bi vî hawî dibihîzim, an jî dibînim rihê min pir belawela dibe û ez pê pir diêşim. Mesela di demeke nêz de, jinek ji kurdên êzdi hate ricimkirin. Di internetê de, di malperêkê de nîşan dida ku, hûn karin li dîmenên keçikê wexta hatiye ricim kirin meyze bikin. Lê min nikaribû li wan wêneyan meyze bikim, rihê min nikaribû êşa wan dîmenan hilgire. Afireneriya jinê hîna li hemberî van dîmenan pir bêdenge mixabin.

Di kitêba te de gelek jinên cihê, ji çirokên te re bûne mijar. Çi bû sedem ku tu piranî pirsîgîrêkên jinê di nav çirokên xwe de bihûnî?

Belê gelek mijarên cihê ku di nav jiyane de jin dijîn, di beşa "kul" de cî girtin. Em nîfşek in ku di her warê jiyane de gelek çirokên cihê dijîn, an jî dibînin. Hem ji aliyê rewşa civakî, hem ji aliyê jinantî ve... Gelek caran aliyên me yê rojhilatî û rojavayî kêferatekê bi hev re dikin. Û bi vî yekê re gelek caran di kêliyên me yên jiyane de kaos pêk tînin... Xirecîrek bi rihê me dikeve... Lê heke mirov vî yekê karibe ji bo hunerê bikarbine, gelek çirok li derekê digihîjin hevdu, an jî wê bigihîjin hevdu... Ez bawerim di nuqteyeke wilo de, fêmdariya me ya li hemberî hin tiştan jî wê hesantir bibe. Di beşa "kul" de çiroka jineke ku li kolanan radizê û rastî tecawizê tê jî heye, ya jineke ku zanîngeh xwendiyê û rastî hin tiştên ku ne li bendê ne tî jî heye, ya keçeke ku nû dikeve cila lê ji ber hin za-

gonên civatê psikolojiya ku dijî jî heye... Di dema nivîsîna çirokên beşa "kêl" de, çirokên beşa "kul" bela xwe ji min venekirin. Ez li wan pir negeriyam. Ev birîna civatê di rihê min de weke çirok, xwe bi yek carê re avakirin. Ez bawerim ji ber ku ez jin im jî, min rihê wan çirokan bi derbêkê re wergirt nav pênûsa xwe. Di dema ku min ew çirok dinivîsandin, min ev hevok gelek caran ji xwe re got, "Divê pênûsa min jî gunehan re vekiribe." Û wexta ku min bala xwe da wan gunehan di nav wan de, piranî çirokên ku civatê kirine malê jinê hebûn. Ez pê hisiyam ku di

her qada jiyane de, an jî di her tebeqeyên civatê de jin rastî neheqîyan tî. Bûyer dibe ku neşibin hevdu, lê hemû li derekê digihîştin hevdu... Û em bivên neven gunehên ku li civatê diqewimin, hinekî gunehên me hemûyanin jî... Wexta ku jinek li civatekê bê kuştin, an jî bê tacizkirin, êdî ew tenê ne çiroka wê jinê ye, çiroka wê civatê hemû ye. Û weke jineke nivîskar ew çiroka min e jî... Divê pênûs hinekî bela xwe bi gunehên civakê bide û bikare civakê aciz bike... Di dema amadekirina dosyayê de, ez pê hisiyam ku, çirokên beşa "kul", ji çirokên beşa "kêl" weke hejmar zêdetir in. Wî wextî min ev hevok ji xwe re got, "kulên min, bi ser kêlên min ketin." Ez bawerim ev kula civatê, her wê di nav hevokên min de xwe bide der. Û ez bawerim gelek kêferat, di rihê gelek jinan de digere. Lê çima em ji çirokên xwe, ji birinên xwe, ji hestên xwe, ji daxwazên xwe dest bi meselê nekin, dest bi jiyane nekin?

Tu projeyên te yên nuh hene Lorîn?

Niha hin tişt di hişê min de, di rihê min de digerin, lê ez bawerim bi demê re wê ew tişt zelal bibin. Piştî kitêbê derket, bêhtir min bala xwe da jiyane, da civatê û da xwe. Min civat bêhtir nas kir. Min axa rihê bêhtir nas kir. Ez dizanim ku hibra pênûsê tevî rihê min bûye û tevî dijwariya wê jî, wê pênûs bela xwe ji min veneke, an jî ez bela xwe jê venakim. Huner an jî pênûs, bo min sêhreke ku ez dixwazim li pey wê sêhêrê herim... ✨

Unutulması mümkün olmayandır

5 Nolu...

FEHİM IŞIK

Diyarbakır 5 Nolu ile ilk ciddi tanışıklığım 1984 yılının başlarıdır. 1981 yılının ortalarında terk ettiğim Diyarbakır'a 1983'ün son günlerinde dönmüş-tüm. 5 Nolu'da ağır işkencelerin hüküm sürdüğünü biliyor; kısmen de olsa tutsakların ailelerinden bilgiler alabiliyorduk. Ancak eli kolu bağlı bir şekilde, izleyici olmaktan bir adım öteye gidemiyorduk.

1984'ün Ocak ayında, kadınların yürüyüş yapacağını, Kolordu Komutanlığı'na yürüyeceğini 'fısıltı gazetesi' aracılığı ile işittik. İlk yürüyüş, 80-100 kişilik bir kadın grubunun katılımıyla, Melikahmet'teki Siverek garajından Urfakapı semtine kadar yapıldı. Polisin müdahalesi ile gözaltına alınan, tartaklanan kadınlar vardı. Biz bir grup arkadaş da, ilk yürüyen gruptan epeyce uzaktaki 5 Nolu'nun önündeki bir kahveye tünemiş, neler olacağını izlemeye çalışıyoruz.

Dört bir yandan gelen kadınlar öbek öbek cezaevinin önünde yığılmaya başladı. Bu arada cezaevinden yükselen yoğun dumanlar arasında tutsakların sloganları duyuluyordu. Ortada, kadınların dışında tepki gösteren tek kimse yok. Kadınların arasından yolun karşısına geçmeye çalışan erkekler bile gözaltına alınıyor; sayıları bini aşkın ve tümünün de anne olduğu her hallerinden belli kadınlara müdahale edil(e)miyor; onlara müdahale edememenin hıncı ise civardaki erkeklerden alınıyordu. Halinden şüphe duyulan, duruşuyla, tavrıyla eyleme destek verdiği hissedilen tüm erkekler ya tartaklanıyor, ya da gözaltı aracına bindiriliyordu.

Kadınlarımız, analarımız o yiğit endamları ile Kolordu Komutanlığı'na doğru yürümeye başladılar. Tüm caddeyi kaplamış, düzensiz bağırışlarla ilerleyen kadınlar, yanlara dizilmiş ve onları izleyen er-

keklerin arasından geçiyorlar.

İçi kan ağlayan izleyici erkeklerden biri de benim. Gözlerimden yaşlar süzülüyor.

Bir yandan içerde bedenini ölüme yatırmış 'yüreklere' in sloganları; bir yandan analarımızın canhıraş haykırışı...

Ama bir o kadar da çaresizlik...

Yanımızdan geçen Siverek çarşafı bir kadın tam karşımızda durarak bağı yanık bir sesle, "Ne oldu Kürt erkeğine, hani yiğitliğiniz?" diye bağırdı. Kimse tepki ver(e)meyince de ağzına doldurduğu tüm tükürüğü suratımıza boşalttı.

Hiç unutmam o günü; 19 Ocak 1984'ü...

O gün, Yılmaz Demir yoldaşımın da kendini asarak baskıları protesto ettiği günmüş.

O gün, 5 Nolu'nun tarihine geçen bir günmüş.

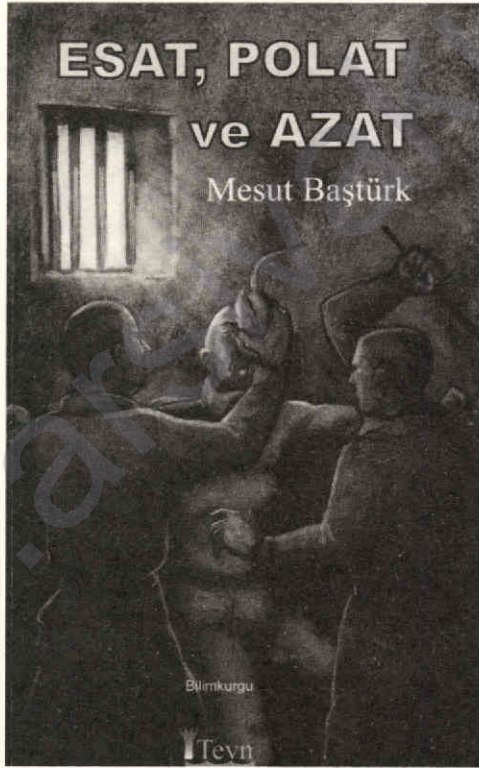
O gün, 1984 Ocak direnişinin, 5 Nolu tarihinin en şanlı direnişinin ilk günleri imiş.

Ve bunu aradan geçen birkaç yıl sonra, kitabını yurtdışında F. Welat mahlas ismiyle yayınlayan Bayram Bozyel'in anlatımlarından öğrenmiştim. Bozyel'in 1987 yılında basılan kitabını ise ancak 1989 yılında okuyabildim.

F. Welat'ın, Bozyel'in kitabı için kullandığı mahlas ismi olduğunu biliyordum. Ve bir o kadar da kendi çocuğuna sahip lenememenin acısını görüyor-

dum, Bozyel'de.

Bozyel, kitabına sahip çıkamıyor; "Bunları biz yaşadık, yaşananları yazan da benim," diyemiyordu. Bozyel, 20 yıl sonra da olsa 'Diyarbakır 5 Nolu'yu kendi adıyla yayınladı. Daha genç bir üniversiteli iken kaleme aldığı 'vahşet günleri'ni aradan geçen 20 yıldan sonra olgun bir siyasetçi iken okurlara kendi ismiyle ulaştırabildi ancak.

Bayram Bozyel

DİYARBAKIR 5 NOLU

DENG Yayınları

"Deng Yayınları" arasında Diyarbakır'da yeniden yayınlanan *Diyarbakır 5 Nolu*'yu yazarken, bir diğer kiptan da söz etmemek olmaz. Bu ikincisi, Mesut Baştürk'ün, "Tevn Yayınları" arasında İstanbul'da yayınlanan *Esat, Polat ve Azat* kitabı.

Bilim kurgudan gerçeğe...

Hem Bozyel, hem Baştürk, ikisi de aynı sürecin insanları. Kâh birlikte, kâh ayrı, kâh kavgalı, kâh dost, bir ömrü birlikte yaşamışlar. 15-16'lı yaşlarda başladıkları mücadeleyi, cezaevleri ile, kaçaklıklar ile günümüze kadar getirmişler. Birbirinden farklı üsluplarla da olsa, deneyimlerini, yaşanan akıl almaz vahşeti, bugün söz ederken bile –insan olmanın gereği herhalde– dile getirmekten utandığımız işkenceleri, ayrı kitaplarda, ayrı üsluplarla ama yaklaşık benzer duygularla kaleme almışlar.

Bozyel'in yazdıkları, gözaltı sürecine gidiş ile başlıyor. Askeri kışlada ağır işkencelerle yürütülen soruşturmaları belleğine kazıyan Bozyel, bunları anlatıktan sonra da 5 Nolu'nun tarihe geçen zulüm ve katliamlarını okuyucuyla paylaşıyor. İnanılmaz vahşeti, bir psikolog edasıyla gözler önüne seriyor.

Baştürk, bir başka biçimiyle yaklaşmış yaşananlara. O, Diyarbakır 5 Nolu'da yaşananları, bir bilim kurgu havasında, ışınlanırken yanlışlıkla cezaevinin havalandırmasına düşen Polat Beritan ile anlatmaya başlıyor. Baştürk'ün anlatımında 5 Nolu, cehenneme yanlışlıkla düşen ünlü bir artistin başından geçen inanılmaz olaylardır. Esat, cehennemin Gestapo'sudur. Azat ise yıllar sonra Esat'a suikast düzenleyen 5 Nolu tutsağıdır.

Esat, Polat ve Azat her ne kadar bilim kurgu da olsa, kitabın Polat dışındaki tüm kahramanları, reeldir. Onlar, hiçbir zaman Polat gibi sanal olmadılar. Sanal olan Polatların kahramanlığıdır, Baştürk'ün kitabında...

Cezaevi üzerine, özellikle 5 Nolu üzerine tüm yazılanları okudum. Son yayınlanan kitaplardan biri de Selim Çürükkaya'nın *O Türküyü Söyle* kitabıydı. Çürükkaya,

daha önce kaleme aldığı 2 ciltlik *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı* kitabından farklı olarak, daha özgün bir çalışma ile karşımıza çıkmıştı, bu son kitabında. İki ciltlik ilk kitabında kendi yapısını kahraman, diğerlerini teslimiyetçi ilan eden Çürükkaya, ikinci kitabını örgütsel kaygılardan kurtularak daha gerçekçi bir biçimde kaleme almış.

Aslında hem adını andığım, hem de 5 Nolu üzerine yayınlanmış daha birçok kitap, Mehdi Zana'nın kitabından Mümtaz Kotan'ınki kadar çok sayıda kitap yan yana gelse bile Diyarbakır 5 Nolu'yu tam olarak anlatmak mümkün olmayabilir, diye-

biliriz.

Hatta öyle ki, bir kısmı örgütsel kaygılarla yazılmış olsalar bile, her kitabın içinde 5 Nolu'daki zulüm ve vahşetin bir parçasını bulmak mümkün.

5 Nolu, Saygonların, Evinlerin, Ebu Gariplerin birikiminin, Esat Oktay kasabının temsiliyetinde Diyarbakır'a yansımaysıydı.

Anlatılanlar, yazılanlar, yaşananları tahmin edemeyen, tahmin etmekte zorlananlara abartı gelebilir. Her bir kitap insanların kendilerini kahramanlaştırma öyküsü gibi algılanabilir.

5 Nolu'yu anlattığım bazı kişilerden bu tepkileri duyduğum için yazıyorum, bu sözleri. İlk duyduğunda, "Bu kadar da mümkün değil," diyenleri gördüm, çünkü.

Oysa 5 Nolu, inanılmazın gerçekleştirildiği mekânın ta kendisidir...

Yüzün üstünde tutsağın "ranzadan düşerek" ya da "intihar sonucu" ölüm raporu ile defnedildiği bir tarihtir, Diyarbakır 5 Nolu...

Unutulması mümkün olmayandır 5 Nolu...

Bunun içindir ki bu tarihleri okumak, onlarca kez okumak ve gelecek kuşaklara aktarmak gerekir...

Yalnız okumak da yetmez; resmini, tiyatrosunu, filmini, belgeselini, müziğini ve aklınıza gelecek her şeyini yapmak gerekir 5 Nolu'nun...

Bunlar yapılmalı ki bir daha 5 Nolar yaşanmasın... ❀

'Şeytan müziği'nin şarkıcısı Mizgin Tahir'in bitmeyen düşü:

Mem û Zin operası için her şeyi yaparım...

ALİ RIZA KILINÇ

Yaşadığı topraklarda "şeytan müziği" olarak algılanan operayı Kürtçe yapan ilk kadın sanatçı unvanına sahip olan Mizgin Tahir, Kürtçenin ihtiyaç duyduğu en önemli şeyin akademik eğitim olduğunu söylüyor. Akademiler yaygınlaşırsa, Kürtçe operanın da yaygınlaşacağını ifade eden Tahir'in en büyük düşü, Mem û Zin'i operada seslendirmek.

7. Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali kapsamında düzenlenen "Kürt Kadınının Sesi" konserine katılmak için Diyarbakır'a gelen Mizgin Tahir'le çocuk yaşlarda başladığı müzik serüvenini ve Kürtçe opera yapmanın zorluklarını konuştuk.

Operaya ilginiz nasıl başladı?

Suriye'de, Serikaniya şehrinde doğdum. Ailemin büyük bölümü müzikle uğraşiyor. Dedem dengbêjdi. İki erkek kardeşim "Koma Newroz" isimli müzik grubunda yer alıyorlardı. Dedem benim hep dengbêj olmamı istiyordu; "stran söyle" diyordu. Küçük yaşlarımda "Koma Ronahi" grubunda yer aldım bir süre. Ama bunun yanında operaya olan ilgim hiç bitmedi. Sesimi beğeniyorlardı çevremdekiler. Ben de liseyi bitirir bitirmez opera ile ilgilenmeye başladım. Şam'da konservatuvara gittim. Dört yıl boyunca akademik manada opera eğitimi aldım. İki yıl da bu konuda oldukça usta olan Mamoste Halil isimli hocamdan eğitim aldım. Onun deneyimlerini paylaştım. Çok özel bir sesimin olduğunu söylüyordu. En çok da Mamoste Halil'in önerisi üzerine 1997'de Rusya'ya konservatuvara gittim.

Kürtçe opera yapan ilk kadın sanatçısınız. Kürtçe operaya sizi yönlendiren ne oldu?

Başta Kürtçe opera yapmak isteği. En önemli nedeni ise, Kürtçe dil olarak sözlü bir gelenekten besleniyordu. Ve ses çok önemli Kürtçe açısından. Dolayısıyla dengbêjlerin gırtlığının yaratmış olduğu o ses kültürünün, o ses yapısının opera ile daha da bir güç kazanacağına inanıyordum. Bunun yapılması gerekirdi. Ama nasıl olursa olsun. Bu girişimlerin, başarılı ya da başarısız bir şekilde yapılması gerektiğini

düşünüyordum. Ama biliyordum ki dengbêjlerin sesindeki derinlik, onların dilde yaratmış olduğu kanal birçok şeyi zaten tamamlamış, yolunu açmıştı. Makam olarak da çok zengin formlara sahip olduğu için bunun yapılması gerekirdi.

Rusya'da eğitim almak, bu zorlukları kolaylaştırdı mı?

Kürtçe opera yapmak büyük bir iş ve bir altyapısı olmadığı için de zorluklarının farkındaydım. Konservatuvara gittiğimde, şan eğitimleri aldığımında, "ben bu işi yapabilirim" düşüncesi gelişti bende. Daha sonra Rusya'ya gidip bir süre orada eğitim gördüm. Ki o zaman opera şarkıcılığı anlamında çok şeyler öğrendim. Rusya bana büyük bir katkı sundu. Akademik altyapısı çok iyi üniversiteler var.

Operanın Avrupa'da önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Müzikal ve makamlardaki

formlar açısından Avrupa dilleri içinde Kürtçenin operaya ne derece yakınlığı var?

Evet, Avrupa'da opera gelişmiş. Ama Avrupa dillerinde iki makam üzerinde bu işlerin gerçekleştirildiğini görüyoruz. Operanın Avrupa'da ciddi bir altyapısı var. Ama bu demek değildir ki başka diller müsait değil. Önemli olan bu dili opera formunda kullanmak. Bu gayreti gösterdiğiniz takdirde her dil buna müsaittir. Ama şunu da kabul etmeliyiz ki, bir karşılaştırma dahilinde Kürtçenin müzikal formları, dildeki yapısal dinamikler çok daha güçlü. Hatta belirttiğim gibi dengbêjlikten gelen bir derinliği var. Makam formları açısından çok zengindir. Birçok farklı formda makamlar var. Bunlar Kürtçenin zenginliği diğer diller karşısında... Avrupa'da iki makam var. Ve başarı düzeyleri çok ileri... Bizde ise beş makam var. Birbirinden farklı müzik formları, ses tınılıları var. Ama ortada neredeyse bir şey yok...

Kürtçe opera yapmanın önündeki bu sorunların nedenlerine ilişkin neler söylersiniz?

Bir kere, Kürtçede Ermeni bir opera şarkıcı dışında bu işle profesyonel anlamda uğraş veren kimse

yok. Dolayısıyla Kürtçe opera yapmanın bir altyapısı da olmamış oluyor. Bizim esas sıkıntımız bu ama bunun da nedenlerini biliyoruz hepimiz. Kürt halkı üzerindeki baskılar tabii ki dile de o biçimde yansıyor. Biz yaşadığımız yerde bunun en üst düzeyde baskılarını gördük. Bunun yanında doğuda opera şarkı yapan, Şeytan müziği yapmakla suçlanıyor. En azından bizim bölgelerde bu böyle algılanıyor. Bir de müzik üretmenin ne kadar zor olduğunu da bilmeliyiz. Hele bunun adı opera olunca çok daha zor. Çünkü akademik bir altyapıyı gerektiriyor. Maddi olarak da para harcanması gereken bir alan. Bu iş, diğer müzik disiplinleri içinde daha zahmetlidir yani. Bizim dilimizin ihtiyaç duyduğu en önemli şey, akademidir. Beş makam az değil. Akademiler yaygınlaştırılırsa, Kürtçe operanın önü de açılır. Yoksa şeytan şarkıları olarak algılanmaya ve dışlanmaya devam eder. Ne yapsak da toplumumuzun inancı, eğitimi nedeniyle bundan kaçamayız. Onlar bunun tanrıya karşı söylendiğine inanıyorlar.

Bu sorunlar nasıl aşılr?

Bana kalırsa, iş Kürtçe müzik yapan müzisyenlere düşüyor öncelikle. Bunu tartışınlar kendi aralarında. Yine Kürt aydınları; mademki müzikle, mademki edebiyatla ya da siyasetle uğraşıyorlar, bu halkın öncülüğünü üstleniyorlar, bunun sorumluluğunu önce onlar yerine getirmeli. Hele müzisyenler, gece gündüz durmadan çalışmalarını gerekir. Maddi olanaklardan düşünce bazında tartışmaya kadar, bir dizi etkinlikten, kurumlaşmaya kadar her şeyin öncüleri olmalılar. Kendileri sadece fikir belirtip geri durmamalılar.

Yaptığınız opera Kürt dilinin sözlü geleneginden, Kürt efsane ve folklorundan besleniyor. Kürt halkına mal olmuş Mem û Zin'i operada sahnelemek istemez misiniz?

Mem û Zin'i operada görmek benim en büyük düşüm. Her halkın, her ülkenin operası az çok yayılıyor. Bu benim çok arzuladığım bir şey. Ama biliyorsunuz ki bunu yapmak çok büyük para gerektiriyor. Mem û Zin'in hikâyesini dünyaya tanıtmak, Kürtlerin bu efsanesinin operada ölümsüzleşmesi için her şeyi yapmaya hazırım. Ama bu, birkaç kurumun desteğiyle olacak iş değil. Arkanda devlet olması lazım. Kürtlerin de şu aşamada bunu gerçekleştirecek hiçbir olanağı yok. Kim bize bu konuda yardım etmek ister ki? Suriye'de kendi olanaklarımızla müzik bile yapamıyoruz. Hatta zaman zaman engelleniyor. Operayı mı destekleyecekler? Biz bunun çaresini bulmuş değiliz. Fransız halkı başını dik tutarak "bizim operamız var" diyorlar. Biz de bunu demek istiyoruz. Bizim neden olmasın! ❀

Dilê Beyar

Dilê reben

Evîna xemgîn

Bîranînên kûr

Û zikê birçî

Dilê jar

Awirên vala

Rûpelê spî

Û pênuşa xwîngirtî

Dilê sermest

Ramûsanên bêwext

Lawikê xemdar

Û mezelek bê yar

Dilê kelogirî

Evîna dûr

Bêhnek kûr

Û hewayek sar

Bimre dilo

Bê yar bimîne

Ka hêwiyên te

Ka kenê ser lêwa

De ji min re bêje

Ez im bê yar an tuyî beyar

Metin Özdemir

Di 75 salî de Hawara bêxwedî!

FIRAT CEWERÎ

*Hawar dengê zanîne ye. Zanîn xwenasîn e.
Xwe nasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike.
Her kesê ko xwe nas dike; dikare xwe bide nas kirin.
Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me de
bide nas kirin.
Lewma ko ziman şerta heyîne a pêşîn e.
Hawar hej. 1, 1932*

Kovara HAWAR'ê gelekî bi derengî ket destê min. Ez bawer dikim min ew di sala 1982'yan de bi dest xist. Niha nayê bîra min bê min ew çawan û bi kîjan ri-yê bi dest xist, lê baş tê bîra min ku gava ew ket destê min, mîna ku malê dinyayê bûbe yê min. Min xwend nexwend ez jê têr nebûm. Mîna ku min tişteki xwe winda kiribû û dîsan ew dîtibû. Hawarê ez bi nivisandina kurdî hê bêtir girêdabûm. Şêrîniya zimanê kurdî bi min şêrîntir kiribû; fikra dostanî, xweşbînî û bêhnfirehiyê li ba min bi qîmet kiribû. Ez ber bi cihana kurdîtiyê, ber bi kûrîtiya diroka kurdan ve ajotibûm. Xwendina çîrok, stran, şîret û gotarên di Hawarê de tameke bi lezet dabû min. Bîrbirî û sergiraniya Celadet Bedir-Xan, hêviya peydabûna entelektueliyeke kurdî li ba min xurt kiribû. Hêviya entelektueliyeke kurdî ya xurt, hêviya bi serketinê dabû min. Ew Hawara bi çapeke piçûk û bi aleke kurdî rapêçayî, ji bo min, bersiveke herî di cih de ya li dijî politikayên asimilasyon û înkariyê bû.

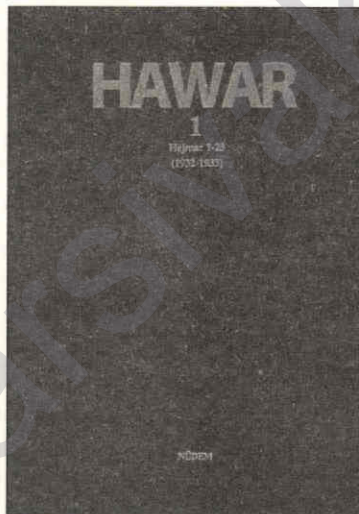
Niha, gava ez rûpelên wê Hawarê di ser hev re diqulipînim, ez têdigihîjim ku Mîrza Hemreş Reşo bi jinûveçapkirina Hawarê zehmetiyeke çawan kişandiye, karekî çiqasî baş û pîroz kiriye. Ez bawer dikim, ger ne ji wê fikir û xebata Hemreş Reşo bûya, wê Hawar bi tenê di arşiv û pirtûkxaneyên hin entelektuelên kurdan de bima û wê nivşek ji xwendina Hawarê bêpar bima. Bêparmayîna wî nivşî, wê di warê zimên de gelek serêşî bi xwe re bianiya. Yanî, Hemreş Reşo bi jinûveçapkirina Hawarê, hem Hawar ji mirin û jibirkirinê parastîye, hem ew gihandiye nifşekî, hem jî rê li ber berberî û nelihevkerinê zimanê kurdî girtiye.

Gava mirov li diroka Hawarê û li rola Hawarê ya îroyîn dinihêre, di salên heftêyan de çapnebûna Hawarê, hem di warê zimên û rola zimên de, hem jî di warê hisên milî û xwenaskirinê de kêmasiyeke mezin e. Di salên heftêyan de, bi taybetî ji 75'an heta 80'yî, li bakurê welêt tevgera xortan ya xurt hebû. Dînamîka salên heftêyî mîna bombeyekê ji teqandinê re amade bû. Lê belê, ev dînamîk, bêtir angajeyî îdeolojiyan bû û loma gelek caran kultur, ziman û edebiyata kurdî biçûk dihate dîtin. Ger ne wîha bûya û ger kovara Hawarê di salên heftêyî de li bakurê Kurdistanê an jî li Tirkiyeyê hatibûya çapkirin, wê li hemberî pêla asimilasyonê bibûya bendek. Lê mixabin, ew nifşê li welêt, ji peydakirin û xwendina kovara Hawarê bê-

par ma; yê ji me ku derketin derveyî welêt, ev kovara ku di diroka edebiyata me de rola wê ne kêmi rola pirtûkeke pîroz e, li biyanistanê bi dest xistin. Dîsa li vê biyanistanê, dostê hêja rehmetyê Mihemed Bekir, bi zewq û bes-teke mezin li derxistina Hawarê bilî bûbû. Wî bi çapeke gelekî bedew, ji hejmara 1'ê heta hejmara 9'an, mîna cildekê derxist. Lê nexweşiya kambax pêxîla wî bîrbirê kurd berneda û hê berî ku ew bigihîje armanca xwe bi cih bîne, wî ji nav me koç kir. Mirov dikare bibêje ku, di pêla dudan ya naskirina kovara Hawarê de, rola rehmetyê Mihemed Bekir gelekî mezin e. Xwedê

wî bi rehma xwe şa bike.

Mîna jinûveçapkirinê Hawarê, destpêka weşana wê jî her li derveyî welêt bûye. Piştî xebatên dîr û dirêj, piştî şikestina serîhildanê Dêrsim û Agiriyê, Celadet Bedir-Xan, bîngê kovara xwe li Şamê datîne. Ew hejmara pêşî di 12'ê rezbar 1932'yan de derdixîne. Celadet Bedir-Xan dixwaze bi derxistina kovara Hawarê di diroka kurdî ya nûjen de rûpelekî nû veke û kurdiya ku bi salan di bin stemkariyê de maye, rizgar bike. Wekî din, ew bi kovara Hawarê kevnesopiyekê ji dişikîne, dev ji nêvî bi tirkî û nêvî bi kurdiyê berdide, an jî bi temamî dev ji zimanê tirkî berdide û di şûna wê de kovara xwe tenê bi kurdî derdixê. Ji ber ku bi derxistina kovara Hawarê armanca wî ne ew e ku ew bi ri-

ya Hawarê îdeolojiya xwe bigihîne girseya xelkê, lê belê ew dixwaze bi riya Hawarê kurdan bi zimanê wan, bi girîngiya zimanê wan, bi gotineke din bi hebûna wan bihesîne. Bi rastî jî gava mirov çavekî li her 57 hejmarên Hawarê digêrîne, mirov dibîne ku Celadet Bedir-Xan vekirî tu îdeoloji nepesinandine, kurd nekirine sinif û tebeqe, sinif û tebeqeyek negirtiye û li dijî sinif û tebeqeyêke din şer nekiriye. Di ferhenga wî de gotina "kurd" tê maneya biratî, hevaltî û dostaniyê. Ew mîr e, lê hevalê şivan û gavanan e; hevalê axa û meleyan e; hevalê zarok û xwendevanan e.

Di welatekî bê dibistan de, bê perwerdeya bi zimanê mader de, wî dixwest bi Hawara xwe dibistaneke milî ava bike; tê de fikir û ramanên milî, tê de dostanî û biratiyê belav bike.

Lê dema wî demeke bédengiyê bû. Demeke şikes-tina kurdan, demeke tirs û sirgûnan bû. Kurdên xwende kêmbûn, yê hebûn jî ne ewçend nêzikî zimanê kurdî bûn. Celadet Bedir-Xan dixwaze bi riya Hawarê hem nivîskaran çêbike, hem jî xwendevanan bigihîne. Ew destê alikariyê dirêjî Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedri Can, Nûredîn Zaza û hinên din dike, wan ber bi cihana nivîskariyê ve dikişîne û bi xêra wê dibistanê ye ku îro navê van kesayetiyan kurdan nemirbûne. Hem ew kesayetiyan kurdan nemirbûne, hem jî bi xêra Hawarê zimanê kurdî yê edebî zindî maye. Ji xwe gava ku Celadet Bedir-Xan destên xwe ji siyasête dikişîne û xwe bi hemû hêza xwe davêje qada ziman û edebiyatê, ew ê li van rojan fikiribe. Li gorî delîlên ku li dû wî mane û li gorî gotinên kevaniya wî Rewşen Bedir-Xan ku ez di sala 1987'an de li Baniyê lê bûbûm mêvan, Celadet Bedir-Xan derwêşekî karê xwe bûye. Wî hemû xebata xwe li ser siberojê ava kiribû. Ji bo me bû, ji bo nivîşekî berî me bû. Nivîşê berî me pê nehesiya û tê re buhurî, lê ev nivîşê me pê hesiyaye û mîna ku li xezîneyekê rast hatibe, bi herdu destan lê xwedî derdikevin. Hebûna û maneya Hawarê îro ne bi tenê ji bo kurdiya nivîskî, lê belê ew mîna otorîte ji li ba kurdên îroyîn hatiye qebûl kirin. Ev bûyera ha jî li ba kurdan tiştêkî nû ye. Kurd zû bi zû hevdu mîna otorîte qebûl nakin. Ez bawer dikim ger îro kovara Hawarê tunebûya, me ê di warê zimanê nivîskî de gelek serêşî ji hev re derxista. Îro, piraniya partî û rêxistinên kurdan, piraniya çapemeniya kurdî li ser riya Hawarê diçin. Ev jî, ji bo rojên pêşê kêfxweşiyekê dide mirov.

Mîna ku min di destpêkê de ji got ku kovara Hawarê cara pêşî di sala 1982'yan de ket destên min, lê hinek hejmarên wê yê eslî, di sala 1987'an de gava ez li Baniyê li Rewşen Xanimê bûbûm mêvan, wê dabû min. Wê jî min daxwaza çapkirina hemû hejmarên Hawarê kiribû. Ji bilî Hawarê jî wê hinek pirtûkên

weşanên Hawarê û xebata Celadet ya li ser zimên "Bingehên Gramera Kurdmancî" dabûn min. Me "Bingehên Gramera Kurdmancî" mîna pirtûk di sala 1993'yan de weşand. Lê herçî jinûveçapkirina Hawarê bû, hem hemû hejmar li ba me peyda nedibûn, hem bi rabûna karekî wiha cesareteke mezin jê re dixwest, hem jî cidiyet û berpirsiyariyêke taybetî jê re diviya. Gava di destpêka salên 90'î de me di bin tesîra Hawarê de dest bi weşandina kovara Nûdemê kir, em hê bêtir li ser derxistina Hawarê fikirin. Hejmarên ku li ba me kêmbûn, me ji ba dostên hêja Mehmed Uzun û Mahmûd Lewendî peyda kirin. Herdu hevalan jî bêtir ku tu keleman ji me re derxin, arşivên xwe ji me re vekirin, ez li vir spasên xwe yê ji dil ji herdu hevalan re pêşkêş dikim. Her wiha, dostê hêja Emîn Narozî bi xebata şev û rojan tipguhêziya her 23 hejmarên pêşî kir; ne ji vê xebata wî bûya em ê ji xwendina wan ya latîni bêpar bimana. Ez li vir gelekî spasî wî jî dikim. Wekî din ez spasî hemû nas û dostan dikim ku wan bi baweriyên xwe ez teşwîqî derxistina kovara Hawarê kirim.

Mîna tê zanîn, her 23 hejmarên pêşî bi herdu alfabeyan; ango bi alfabeya erebî û latîni dihate weşandin. Ji hejmara 24'an heta ya 57'an tenê bi alfabeya latîni hate weşandin. Hem di destpêka kovarê de hem jî di berdewamiya weşana kovarê de ji bilî zaravayê kurmancî, mirov pêrgî zaravayê soranî û zazakî jî tê.

Min di pêşgotina çapa Hawarê ya nû de sernava "Hawar hat Hawara me" nivîsandibû. Lê mixabin, kurd nehatin Hawara Hawarê. Min Hawar mîna du cildan di sala 1989'an de derxistiye. Ji wê salê ve min Hawar li Stockholmê xistiye hundirekî û ez salê li dor 2000 Euroyî kiriyayê wê didim.

Rewşa kurdan ya îro ne wek ya duh e, kurd îro şiyar in û Hawarê jî nas dikin. Li başûrê welêt Kurdistanê aya bûye; bi dibistan û unîversîte ye, bi dem û dezgeh e, lê heta niha libek Hawar ji min nexwestine. Bi salên dirêj e li bakurê welêt bi dehan belediye di destên kurdan de ne, ew dengê bi milyonan kurd in, lê heta niha libek Hawar ji min nexwestine. Bi çendan enstitû, akademi, federasyon û komele hene, lê guh nedane Hawarê. Bi çendan konferans û festival ji bo Hawarê çêdibin, lê bêtir Hawar in.

Mixabin, piştî 75 salan, Hawara Celadet Ali Bedir-Xan di sala nayê xwendin. Her cara ku ez dadikevim lokala ku min Hawar lê parastine û ez çav toza li ser cildên Hawarê dikevim, agir bi dilê min dikeve, ez di hundirê xwe de hêrs û aciz dibim, xwe bera ser qoltixê didim, serê xwe dixim nav kefên destên xwe, mîna pûteki bêtevger dimînim û ziq li Hawaran dinêrim... ❀

VAREAN

Yazımın ana hatlarını belirterek başlamak yerinde olacak. Öncelikle edebiyat ve eleştiri konusunda bazı genel açıklamalar yapıp; yazının yöntemi ve bu yöntemi seçme nedenlerimi belirteceğim. Yazının ana gövdesi olan Deniz

Gündüz'ün romanı ve romancılığı üzerinde ise bu bilgiler ışığında duracağım.

A- Edebiyat eleştirisi ve yöntem

Benim bu deneme dahilinde üzerinde iz süreceğim yöntem Yeni Eleştiri anlayışı kapsamında esere yönelik eleştiri olacaktır. Bu nedenle kısaca yöntem üzerinde açıklamalarda bulunmak durumundayım. Bu açıklamalar ışığında romanın analizine başlayabileceğiz.

Bu akım, sosyoloji, tarih veya psikoloji gibi bilimlere yaslanarak yapılan eleştirinin, sanat yönünü bir yana bırakarak edebiyattan uzaklaşılmasına bir tepki olarak doğmuştur. Bu anlayış Freud'un yaptığı edebiyat analizlerini edebiyat alanında değil psikoloji alanında sayarken, Marx'ın Shakespeare analizlerini sosyoloji alanında sayar. Buna karşı öne çıkardıkları edebiyat bilimi anlayışıdır. Edebiyatın kendi nesnesini kendi yöntemi ile belirlediğini savunur. Bu anlamda eserin kendisinden yola çıkılarak yapılacak çözümlemenin öncelikli olduğunu savunurlar.

B- Yere düşürülmüş beden: İrade

Deniz Gündüz romanıyla kendi toplumuna, içinde yaşamak zorunda kaldığı devlete karşı iradesini konuşturmuştur. Bu; geciktirildiğini düşündüğü bir özeleştiri. Vedat Perçin 1 Temmuz 2000 tarihli Yeni Gündem gazetesinde yaptığı söyleşide, romanın bir özeleştiri romanı olduğunu belirtmektedir. Romanın ortaya çıkışındaki itkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

"Yaşlıların katliamlarla ilgili anlattıklarının yanı sıra kıyım sahne olan yerlerden biri olan Bitlis'te yol kenarında toprak kayması sonucunda toplu mezarlar ortaya çıkmıştı. Çocuklar insanların kafataslarıyla top oynuyorlardı... İşte bu kıyım son kuşağa kadar geldi." (Y. Gündem: 2000)

Tarihini yaratmaya çabalayan bir halk olarak Kürtlerin yazınında tarih oluşturma kaygısıyla yakın tarihin işlenmekte olduğunu görmekteyiz. Birinci Dünya Paylaşımı içinde Osmanlı Devleti'nin yok etmek üzere kur-

duğu tarihin yaprakları arasında Kürtler de kendilerinin yüzüne sıçrayan kanı temizleme gayreti içine girmişlerdir. Gündüz; bu zaman dilimine bakarken böylesi bir el yıkama içine girdi diye düşünüyorum. Romanın adında gizlenen efsane de bu gerçeği—yazarın da açıkladığı üzere—belirginleştiriyor. Acaba yere düşen ya da düşürülen bedene el uzatarak onu anlatarak kendi iradesini ayağa dikme gayreti başarı olmuş mu?

Yakın tarih sadece Deniz Gündüz'ün değil Mehmet Uzun, Jan Dost gibi önemli Kürt yazarların da çıkış aradıkları bir alan durumundadır. Bu, edebiyatın bir anlamda tarih yaratma gayreti olarak da adlandırılabilir. Bilim olarak tarihin de bir yeniden yazım olması—bir tür kurgusalılık içermesi—bunu hatırlatıyor gibi.

Romanı incelemeye romanın bazı genel geçer kuralları üzerinden yaklaşmak da mümkün. Ama görülen o ki romanın kuralları bulunmamaktadır. André Gide'in haklı olarak vurguladığı gibi: "*Romanın kuralları olmadığı her gün daha çok görülmektedir. Romanın, eleştirilerince saptanan kuralları kırmakta tamamen kural dışı olduğu, gün geçtikçe daha çok ortaya çıkmaktadır. Roman edebi bir nevi değildir. Her edebi nevi kitleye hitap eder ve bunun sonucunda bazı kurallara bağlıdır. Roman bireye hitap ettiği için kurallara bağlı değildir ve bir edebi nevi sayılmaz.*" (Aktaran S.K. Yetkin; 1989)

Bu kuralsızlığın içinde Gündüz'ün yaratabildiği kural ne olmuştur? İrade kavramını romanı çözümlerken kullanmak yazarın yaratmaya çalıştığı kuralları bulma olanağı yaratabilir sanırım.

İrade; yapabilme ve hakim olma gücü olarak ele alındığında romana yaklaşımımız netlik kazanmaktadır. Yazar neyi yapmayı başarmıştır? Olayların yaratılmasında kimlerin iradesi rol oynamaktadır?

Bu sorulardan önce beden ile olan ilişkisini nasıl kurduğumu belirtmem gerek; romanda sürekli ölümün kol gezdiğini; bunun da yere düşen bedenlerle ifade edildiğini belirtmek gerek. Bu vurulup düşme romanın muhtelif sayfalarında karşımıza çıkmaktadır. İşte onlardan biri:

Düşen bir Ermeni gelinin kalkma çabası ve ardından gelen düşüşe bakın; "*Veyva cad kerd ke zaniyané xo ser ra roşiyo ro. Mam hama dest eş şaşadiri, veré veyvike de bi tik. Ê ü veyve hebe amay têrû. Rüyé vayve de hebe ters kiş nibiyene. Mami ke veyve a hal de idye, cira tersa. Desté xo lerzay 3u şaşadiri kile gurete. Veyve péyser çime xo yakerdi devndiye vare ser. Mezgé veyvé der-dormi de pijikiya vare ser.*"

Aşağıdaki bölümlerde; bu düşüşün incelemesi amaçlanmaktadır. Bu bedenlerin düşüşü gibi algılanmamalı. Bu düşüş iradenin tek tek bireylerin ve toplumda bir halkın iradesinin düşüklüğüdür. Belki aşağıda yazacağım eksikler genel halk durumumuzu tespit edebildiği, hissettirebildiği için aynı zamanda başarı nedeni olarak da alınabilir. Alınmalıdır.

B- 1. Yazarın iradesi:

Roman yazarın bakış açısının hakimiyeti altında yazılıyor. Onun doğaya bakışı okuyanın kendi gözleme olanağını kısıtlamaktadır. Okuyucu; doğa betimlenirken, mekân anlatılırken ya da olaylara tanık olurken yazarın hemen yanı başımızda sayfaya hakim olduğunu görebilmektedir.

Fakat bu hakimiyet yazarın birebir şahitliği üzerinden geliştirdiği bir dil olmaktan çok aktarıma dayanmaktadır. Romanın yazımında tarihe tanıklık etmiş insanlardan duyduklarına dayandığını belirtmektedir. Roman yazımından önceki araştırma kısmının bu sözel anlatımlara dayanması yazar tarafından aşılması gereken bir engel olarak görülmemiş sanırım. Bu anlatılanların farklı bir kurgu doğuracağı inancıyla roman kaleme alınmış.

Şöyle ki, aynı olay farklı bakış açılarıyla dile getirilmek istenmiş. Bu, romanın kendine has bir kurgusu olmasını sağlayabilecekken daha çok birbiri üzerine yığılan iddialar halini almış.

Yazarın iradesi bu anlamda duydukları altında zorlanmış. Bu olaylar kendi başına buyruk hareket ettikçe anlatılana egemen olan kimin iradesi diye sormak gerekiyor. Tekrar etmek gerekirse aynı olayın farklı halk anlatıcıları tarafından farklı yorumları sunulmuştur. Bu gerçekleştirilmiş olsa romanın kendinde bir kurgu sahipliği söz konusu olacaktı. İlk 23 sayfada doğanın betimlenmesi ve sosyal yaşamın bazı izleri aktarılırken bu durum belirginlik kazanmıştır.

"Karé payizi xélé giran o. Veré iniya de heb eno şutene, uja ra ki şono ara de redino. Wayire arey seré ju kotala arda, ju weka heqé xo ceno. Ceniyé dewe tedarike xo yo zimistani vinené."

Bunlar başka birilerinin gözlemiymiş gibi aktarılmaktadır. Böyle yapıldığı duyulmuş da okuyucuya aktarılmaktadır hissi geniş zaman kullanımından da kaynaklanıyor.

Yazarın iradesinin kahraman adaylarına geçtiği roman kesitlerinde de kahramanların kendi başlarına bir şeyler başaracağı hissi zayıflığını garip bir şekilde sürdürmektedir. Fakat olaylar tarafından sürüklenmekten kurtulamıyor kahramanlar.

Yazar kullandığı teknik bakımından destansı bir anlatımı yeğlemiş fakat bu anlatımın bütün eser içinde bir anlatıcının sesini duymamızı sağlayacak kurgusal birli-

ği sağlayamamış. Gündüz; özellikle Yaşar Kemal romanından etkilendiğini belirtmektedir. Beslendikleri anlatı kaynakları bazında ele aldığımızda böylesi bir ortaklıktan bahsetmek mümkün. Fakat bu besleniş romana dökmek aşamasında Deniz Gündüz'ün daha uzun yıllar emek vermesi gerektiği ortada.

Gündüz romanında halk edebiyatı geleneğine dayanmakta, bu anlamda geniş bir folklordan çağdaş edebiyatın nasıl yararlanacağı tartışmasının da içine düşmektedir. Her bir anlatının romana nüksetmesi romanın büyük başarısı olabileceken bu sadece yazara hata yapma şansı vermekle kendini sınırlamıştır. Yazar farklı olayları ve bu olaylarla beraber kişilerini bir ressamın kolaj tekniğini andırırçasına kullanmış. Bu tekniğin gerektiği iç uyum yeterince sağlanmadığından ortaya yorucu bir okuma çıkmıştır.

B- 2. Karakterlerin iradeleri

Kürdistan'ın parçalanmışlığı en iyi şekliyle Kürt romanı ve öyküsü içinde araştırılabilir sanırım. Ülkelerinin parçalanmışlıkları dillerinin ve tabii ki doğrudan bilinçlerinin parçalanmışlığını çağırılmaktadır. Bu parçalı kişiliğin kahraman ya da karakter yarataması pek olağan karşılanabilir.

Deniz Gündüz'ün romanında da öne çıkan bütün Ermeni ve Kürt kahramanların birer kahraman adayları olarak kalması çoğu zaman bir derinlikten yoksun duruşları bu durumu ispatlamaktadır. Şimdi ayrı ayrı bölümlerde öne çıkan bazı karakter adaylarının neden aday olarak kaldıklarını açıklamaya çalışalım.

Zeynel romanın başında anlatılan savaşın çözümleyicisi bir umut olarak görülüyor. Adı geçen savaş Birinci Dünya Paylaşımı ve bu paylaşım sırasında Osmanlı Rus çatışması arasında iki ayrı ikincil gücün birbiriyle çatıştırılmasıdır. Ermeni ve Kürt ulusları bu iki gücün entrikaları sonucu birbirine düşürülmüş durumundadır. Kürtler kendi aralarında da birbirini kıracak nitelikte bölünmüştür. İşte bu bölünmenin İstanbul'da Osmanlı sarayının kontrolü altında Kürt ileri gelenlerinin çocukları arasında nasıl yansıma bulduğu Zeynel'in okuldaki yaşantısı aracılığıyla verilmektedir. Zeynel Alevi Kürt bir kökene sahip olarak ülkesinde meydana gelen iç çatışmalardan habersiz Sünni kökenli Kürt arkadaşlarıyla derin bir dostluk içinde eğitimini sürdürmektedir.

Zeynel'in babasının katilleriyle arkadaşlık kurması ve bunu temel nedenleriyle anlama süreci Kürdistan'dan gelen iki akrabasının getirdiği haberle oluşturulmuş. Zeynel'in Kürtler arasındaki yapay kan düşmanlığı yerine daha onurlu bir tavır geliştirmesi bu anlamdaki dönüşümü askıda kalsa da okuyucuyu umutlandıran bir unsur olmaktadır. Fakat Zeynel sürmekte olan savaşın bir piyonu olmaktan kendini kur-

taramaz. Savaş onu kendi geleneksel doğrularını savunmaya savurur. Bu anlamda tek direnç noktası ve iradi bir eylem olarak onun canını kurtarmak için kendi affını istemek üzere Hamidiye Alayları ile ilişkiye geçmesini gösterebiliriz. Bu da bizi romanın başındaki İstanbul öğrencilik yılları ve bu yılların verdiği bilincin olumlanmasına götürmektedir.

İstanbul'da birlikte okuduğu arkadaşı, babasının yerine geçen Zeynel gibi kendi babasının yerine geçerek Kürdistan'a Osmanlı askeri olarak dönmüştür. Ne kadar bilinçli olursa da ortada bir Kürt iradesi olmadığından her unsur kendi ulusuna hizmet etmek yerine egemen devletlerin çıkarlarına hizmet etmektedirler. Romanın en büyük sancısı da bu olmaktadır. Bu çelişkinin üstesinden gelecek bir irade çıkarılamamıştır. Kürdistan'ın vahim akabeti budur. Birbirini başkalarının askeri olarak yere düşürmek. Ashında her vurulan Kürt her vurulan Ermeni yere kapaklanan bedenlerinde Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın iradesini yıkmaktadırlar.

Levon da Zeynel gibi önemli bir karakter olarak roman içinde belirlemektedir. Ermeni çeteci gruplardan birinin lideri olarak sunulmuştur. Namı Zeynel gibi dürüstlük ve onur ile anılan bir karakterdir. Her iki karakterin öne çıkmasında savaşçılıklarının önemli bir payı olduğunu belirtmek gerekir. İki karakter adayının başından geçenler romanın bütününde eksen alınabilse romandaki dağınık kurgu toparlanabilir hissi okuyucuya bir beklenti olarak saplanıyor. En azından ben de böyle bir intiba oluştu. Her ikisi arasında en önemli fark ve eksiklik olarak bu kişiliklerin arkalarındaki Osmanlı ve Rusya gibi emperyal güçlerle bağlantılarının yeterince açığa çıkarılamayışıdır. Özellikle Levon'u romanın sonuna doğru Rus askeri olarak gördüğümüzde şaşkınlık geçirmiyoruz ama bu ilişkinin öncesi pek işaret verilmeden sağlandığı için bir bağlantısızlık hissinde kapılabilmekteyiz. Bu iki karakter adayı dışında benim romanda önemsemediğim iki figür ise şunlar oldu.

Hem kadın olması hem de romanda ahlaki olarak sağlam bir duruş sergilemesi açısından Harse önemsenmelidir. Roman baskın erkek kişilikleriyle sürerken Harse hem kadını hem de ölmeye yüz tutan ahlaki değerleri ayakta tutacak bir onur abidesi olarak romanda belirginleşiyor. Alevi Kürt çetecilerin Ermeni katline karşı bireysel duruşunu söze dökabilen az sayıda roman kahramanlarındandır. Belki de okuyucu olarak tüm bu vahşete dur diyecek bir insani refleks aradığımız için onu önemsemekteyim. Ya da tutarlı duruşuyla tek derinlik gösterebilecek kişilerden biri olduğu içindir bu.

Baki de geçmişiyile verilebilen romanın iki karakterinden biridir. Zeynel ve Baki'nin geçmişlerine dair bir şeyler bilmemize rağmen diğer karakterler bu anlamda sunulamamışlardır. Çoğunun fiziksel özelliklerle

ri dahi anlatılmamış okuyucu bu anlamda bir boşlukta dolaştırılmıştır. Mimik, jest kıvrımlardan yoksun bir anlatım Kürt yazının bir derdi mi bunu Sorani ve Kurmanci edebiyat ürünlerini de inceledikten sonra söylemek gerek. Fakat Bûbé Eser, Jan Dost ve Helim Üsiv okumalarımın bu konuda erken bir yargıya varmak hatasına düşmek istemiyorum.

Ayrıntılardan söz açılmışken Zeynel'in ve Baki'nin geçmişlerindeki ayrıntılara bir göz atmak gerek.

Zeynel'in eğitimi, daha sonra kaçıışı ardından iç savaşta rolü ayrıntılı verilebiliyor. Savaşın şartlarına göre, yaşamın onu şekillendirdiğini görebilmekteyiz. Baki de çocukluk yaşamı, delilikle kendinden geçmişlik arasında halk arasında tanımlanmasıyla okuyucuya sunuluyor. Sanırım Kürt düşüncesinde ermişlik ile deliliğin güven veren ruhsal durum olarak incelenmesi gerekmektedir. Baki de meleklerle, cinlerle birlikte olmasıyla sunulduktan sonra romanın diğer bir ana gövdesini oluşturan olayları da başlatan kişi olacaktır.

Katliamdan kaçarken şans eseri kurtulan bir Ermeni çocuğa kendi oğluna bakar gibi babalık yaparak bunu gerçekleştirir. Bütün halkı karşısına alarak bunu yapması ve sonuna kadar bu onurlu davranışını sürdürmesi onu karakter adayı olmaktan çıkarıp hatırlanması gereken bir figür haline getirmektedir.

Bin yıldır farklı adlarla ortaya çıkan ayrılıklarımızı kendi dilimizi kible alarak yazıp okuduğumuzda aşacağımız aşikârdır. Ortak dilimiz Sünniyi-Aleviye, Kürdü-Ermeniyeye daha da yaklaştıracaktır.

Bu denememde Deniz Gündüz'ün romancılığı üzerine yazılmış diğer bir makaleyi eksen aldığımı belirtmem gerek. O da J. İhsan Espar'ın Vate dergisinde yayımlanan yazısıdır. ✨

Kaynaklar

1. GÜNDÜZ, Deniz; "Kilama Pepûgi" Vartan Yayınları, Birinci Baskı 2000 Ankara.
2. CİZİRİ, Şerefhan; "Kultur û Raman" Nûdem Yayınları Birinci Baskı 1996 Stockholm.
- 3.-UZUN, Mehmed; "Destpêka Edebiyata Kurdi" Beybûn Yayınları Birinci Baskı 1992 Ankara.
- 4.-KARAALIOĞLU, Seyit Kemal; "Türk Romanları" İnkılap Yayınları İkinci Baskı 1989 İstanbul
- 5.-FINN, P.Robert; "Türk Romanı" Çev: Tomris Uyar, Agora Kitaplığı Üçüncü Basım 2003 İstanbul.
- 6.-ESPAR, J. İhsan; "Romanêko newe: Kilama Pepûgi" Vate dergisi 12. sayı Yaz 2000.
- 7.-PERÇİN Vedat; "Jenoside Zazaca Ağıt" 1 Temmuz 2000 Yenigündem gazetesi.
- 8.-Kültür Servisi "Derheqê Kilama Pepûgi de". 30 Haziran 2000 Roja Teze gazetesi.

Destan û efsane

SERKEFT BOTAN

Her civakek xweşiyên wê sipahiyên wê tahlî û afirineriyên wê hene û pê bi xweş tê. Carna ev candên civakan wê bi ber xer û bereketên nepen ve divê û civakên aram dike û di nava xêr û xenîmetan de dihêle. Civak bi sed salan an bi hezarsalan şikil û remanê xwe hest û derûniyên xwe ji giyaneyên destanên xwe werdigirin. Carinan jî civak lehengên nemir ji xwe re diafirînin û dişa bi sedsalan xwe li dora wan lehengên xwe dikin lek. Rabirdû û çanda wan civakan jî hene. Hewldan, xebat û lebatên van civakan, li gorî giyan, sinc, hest û derûniya xwe, Destan û Efsaneyên xwe afirandine. Efsaneyan di her serdemê de, girîngiya xwe parastine. Ji dana der (yansîta) ya çanda civakan re bûne bersiv. Pirsên ka ez kî me? Ez ê jiyaneke bi çi rengî bi bihurînim? Ji mirovan dikin û kesan dixin nava kelecane pirs û xeyalan.

Lêhûrbûnî û lêgerîna efsaneyên cihanê mirovan, di der heqê çanda gelan de hişyar, zanyar, nerm û canda netewan ku çiqas nez û dişibe hev kesan ronî dike û asoyên kesan bi dofîrehî sinorên jiyana ku tédene derbas dike. Efsaneyên cihanî ji gelek ronakbîran re bûne çavkaniyên afirandinê. Tam û ekla xwe daye wejeyê, peykersaziyê, wênesaziyê û muzîkê. Saziya dîrokê û oldariyê derûniya xwe (piskoloji) ji destanan stendiye. Heman tişt jî bo saziya mirovnasiyê (antropoloji) û şûnwarnasiyê (Arkeoloji) jî mirov kare bifîkire ku sûdwegirtinên xwe ji destanan wergirtine.

Efsane dana derbûnên ku li ser jiyana mirovan ya xwezayî şopên wan heye. Di nava civakan de tirs û pertekên li dijî tirsê ku hatine danîn û tevgerên tirsê yê mîna berbejna û nivîştan an danîna ezîmeyan teva bi têgeha (kavram) tirsê ve girêdayîye û encamên destan û efsaneyê ne. Civakan li gelek heremên xwe qutbên pîroz avakirine û li wan dergehên hevî û daxwazên xwe bi wan ve girêdane û civak di hundurên salê de derin wan ziyaretan û dergahan tewaf dikin, hevî û meqsedên dilên xwe bi qurbanan tesedîqa wan hevîyên xwe didin. Ev hewldanên bi wan rengan dişa encamên mîtolojiyê û teolojiyê ne û bi destan û efsaneyên civakan ve girêdayî ne. Celeb û cureyên destan û efsaneyan pîrbijimar in. Lê yên temen dirêj û ku li ser tevayên bêşên civakê bandorê dihêlin an ku hiştine destan û efsaneyên Afirineriyê (yaratiliş) yê bereketê û lehengiyê ne...

Efsaneyên Afirineriyên, di kok û bingehên xwe yê esasî de rîka hestên civakê ne. Lihimkirina hestên ser û binîyên civakê di xwe de di hewênin û di pelçimînin. Belkî jî tovên etnosantrîzmê di van efsaneyan de razayî ne. Dema mirov guh bide afirineriya Benî-îsraîliya mirov van sembolên etnosantrîzmê bi rehetî kare tê de bibîne. Di destana Gilgamêş de behsa tofanê tê kirin. Afirineriya Benî-îsraîliya destana Gilgamêşî jê re balpiştiyê dike û çavkaniya xwe jî wê destanê wergirtiye. Piştî tofana ku di destana Gilgamêş de bahsa wê tê kirin an ku Enkî ev tovan li serê kesê/i ku bi mirin in rakiriye wekî hawê ku xweda poşman bûye di Tewratê de tê behskirin. Piştî tofanê dişa gelheya (nûfus) mirovan pir dibe û mirov dişa li hevdu zor û zilmê dikin. Li gorî

Tewratê xweda (Yahowa) bi awayekî aştxwazî wê civakan hîdayet bike. Xweda (yahowa) dikeve xewna Biraîm û jê re wiha dibêje. Biraîm tu yê herî Welatê Kenanê li wê derê ezê ewladêkî bidim te û wê ji wî ewladê te kesên bi sinc (ahlak) çêbibin. Civaka ku ji wî ewladê te çêbibin wê civakên baş û bi ehlaq bin. Bi kurtayî Biraîm bi ya Yahowa dike û dere welatê Kenanê (Filistin) û ewladê ku Yahowa jê re pexşandibû welidî. Ew ewlada benî Îshaq e. Ji wê sedemê Benî-îsraîl dibêjin em torinên Biraîmîn ê ku xweda jê re soz daye. Benî-îsraîlî xwe zarokên yahowa dihesibînin û xwe di ser her kesî re dibînin. Li gor Benî-îsraîliyan her tişt lê hertîş jî wan sedir bûye û xwe navenda cihanê, edebiyatê û hunerê dihesibînin. Benî-îsraîlî xwe di navenda her tiştî de hesap dikin û li gor Benî-îsraîliyan her tişt jî wan sedir bûye. Bi rasti jî mêrik ne ne heq in. Mirov dikare bibêje ku zanistiya cihanê dibin destê Benî-îsraîliyan re derbas bûye.

Efsaneyên Bereketê, terkîrîna hestên aramiya aborî û debarê ne. Efsaneyên Lehengiyê, modelên mirova yê xebat, lebat û tevgerê ne.

Têgehîna Efsaneyan

Efsane, çîrokên civakê yê manewiyatê dana der dikin. Ev çîrok, ray û fesala civakan, ya cihanê û jî ber ku bi çanda wan hatine rêstin û honandin, her yek jî wan direwşin jî civakan re. Efsane mijarên xwezayî; bûyerî ne, yan dibe ku mirinê jî jî xwe re bikin mijar; an şayesandina (betimleme) xwedawenda, teybetî, kirin û tevgerên wan hilbijêrin mijara xwe. Dibe ku lehengek jî nava civakê derê û hêjayiyên wî û dîlpakiyên wî, jî civakên re bike direwş û model.

Di mîtolojiyan cihanê de gelek mijar hevpar in. Xwedawendê, erdê yê ezmanê; afirineriya mirovên serete. Di tevayên afirineriya ku xweda, mirovên nûewil, jî av xak, dar, taht an jî heriyê çekiriyê tê vegotin. Xweda bi serên van mirovên ku wê bimrin, tovan an boberatek mezin aniyê. Ku çawa li xwezayê bi piranî dar û ber, teyr û teba ku dimrin û dişa zindî dibin viya jî bo mirovan jî derbesdar bûye.

Lehengên Efsanewî

Leheng, jî bo civakên xwe modelên tevgerê ne. Bi kirinên xwe, jî civakên xwe re dibin alîkar û nav û dengên wan belav dibin li nav civakê wan û li derdor û cihanê. Civak jî li gorî kirin, xebat û lebatê wan şikil digrin. Endamên civakan dixwazin bi dirbên lehengên xwe, ew jî tev bilivin û xwezî û şanaziyên xwe bi lehengên xwe tinin. Lê dişa jî leheng xwedî kêmasiyan in. Ev kêmasiyên wan jî dişa jî civakê wan re dibe tecrube û civak gelek wêneyên ceribandî û nûvedana, jî van kêmasiyên wan derdixin.

Bi piranî leheng mirinê li xwe qebûl nakin. Gilgamêş pir jî mirinê ditirsiya. Ji bo nepeniya mirinê ku fam bike, gelek talûke û boberatek hatine serê wî. Lê taliya talî wî jî mirin pejirandiye. Qîma xwe bi çarenûsa xwe aniyê. ✨

hem rockçı hem ırkçı...

FESÜPHANALLAH!

SENNUR SEZER

Rock müziğinin festivalleri genelde şu türde bildirilerle duyurulur: "Bu festival savaşa, ırkçılığa, küresel iklim felaketine, nükleer santrallere, kısacası yanlış giden her şeye karşı sesimizi haykırmak, şarkılarımızı söylemek, alternatif bir dünyanın mümkün olduğunu göstermek üzere bir araya gelen rock gönüllüleri tarafından düzenlenmektedir."

Bu çağrının içtenliğine genellikle inanırım. Çünkü son yıllarda peyda olan "beyaz ve küçük burjuva" seçkin rockçı bir grup (galiba WASP) dışında ırkçı bir rocktan söz edilemez. Buna benim gibi inananlar da vardır, müzik gruplarının sermayenin oynacağı olduğuna iman edenler de. Her olayın altında sermayeyi arayanlar, müziğin yeni bir silah olarak kullanıldığı inancında olanlar az değildir.

Bunlardan biri Los Angeles'tan New Orleans'a doğru yola çıkmış iki hippinin hikâyesinin anlatıldığı Easy Rider'den ve filme Dennis Hopper'ın yaptığı müziklerden yola çıkarak şu sonuca varır "Aslında sanatçıların insanları etkilemesi hikâyesidir bu. Şirketler çalgıcıları yönlendiriyor. Basıyor parayı onlar da şirket ne derse onu söze getiriyor, altına da müzik yapıyor şöyle havâlsından. Olan bu arada gençlere oluyor, vaatleri ise aynı bayat hikâyeye. Üzülme burda olmamış olabilir öbür tarafta hepsi, her şey seni bekliyor! Sen yeter ki bizim dediğimizi yap. Volümleri aç, renkli ışıkları da, zıpla, küfür et, sık dişlerini, şunu yut, bunu da iç icabında... Aman uyanma böyle takil biz de şu ağır silahları, uyuşturucuları da tabii rahat rahat satalım. İhanet etmeyi, paraya tapmayı, yalan söylemeyi, ölmeyi, öldürmeyi erdem zannetmeni istemiştik bakalım öğrendin mi?"

Rock, punk rock, heavy metal bütün protest türler gibi düzenle uyuşması olanaksız müzik türleridir. Örneğin Punk, İngiltere'deki ekonomik bunalımdan

büyük zarar gören işçi gençleri arasında doğmuştu.

Konuyu iyi bilenler, öteki müzik türlerinde olmayan türden bir protest ruhu, köhne romantizmin yerine yalın ve sert bir realizmi içeren Heavy Metal'in çıkışını da 60'lı yılların sonundaki büyük değişimlerle açıklarlar.

Türkiye'de de rockın ve benzer protest müziklerin geçmişi araştırıldığında baskı ve kriz dönemleriyle karşılaşılır. Yasaklanmış diller/azınlıktaki adadiller de rockta dinlediğimiz dillerdi: Siya Siyabent Kürtçe, Zugaşi Berape Lazca rock yaptılar.

Ama sık sık geçmişteki dikbaşı, isyancı grupların devrimci meşalesini geleceğe taşımak için gönülsüz olduğu kanısına kapılıyoruz. Ya çok gençler ya da acemiler. Çünkü bir zamanların devrimci, asi müziği insanlara arabadan votkaya birtakım şeyler satmak için ticarileşmekte, rock ya da punk felsefesi ise pek çok genç için saçını diken gibi jöleyip renk renk boyamak veya burnuna, kaşına küpe benzeri demirler (piercing) takmaktan fazla bir anlam taşımıyor.

Tam da 'ne varsa eskilerde var' derken...

Bugünün kapitalist dünyasında, tedirgin, asi, toplum karşıtı bir ruh gerçekten canlı kalabilir miydi?

Düne kadar "eskiler korur benliklerini, gençler içi boşaltılan bir rockla ya da heavy metalle yaşıyorlar" diyordum. "Ne varsa eskilerde var. Bak Erkin Koray, felsefesine ihanet etmemek için kızı Damla'yı okula hiç göndermemeyi bile göze aldı. Fesuphanallah'ı seçim şarkısı olarak sattı ama... Belki de o partiyi beğeniyordu..."

Keşke dilimi ısıraysaymışım, o ara bir anı kitabı yayımlandı: *Mezarlık Gülleri*. (Alfa Yayınları)

Kötü bir huyum vardır, okuduğum kitaplarda ta-kıldığım yerleri çizer, işaretlerim. Erkin Koray'ın da kitabımı işaretlemiştim: "(...) Son zamanlarda bizde olan biten her şeye cevap hazır: 'Provokasyon!' Tahrik, kışkırtma anlamına... Malûm...

Türk Bayrağını Türkiye sınırları içinde bir yerde ya-karlar, "provokasyon"; Taksim'in ortasında yırtarlar, "provokasyon"; Trabzon'da ülkesinin onuruna saygı du-yan vatandaş bu bayrakları yırtanları dövmeye kalkar, "provokasyon"; herif Kıbrıs'ta bayrağını taa direğin tepe-sinden çıkar indirir, onun orada nasıl olup da koruna-madığını oturup düşünecek yerde, cevap: "provokasyon"; beş tane adamı hapishanede tutamayışından (bir de üs-telik çatır çatır milletvekili maaşı ödediğinden) utanacak yerde, onların çıkar çıkmaz senin meydanlarında miting yapmalarına tek verebileceğin cevap "provokasyon" öyle mi? Olay bir "tahrik" olup, sen hâlâ yerinde oturuyorsan, bu kadar uğraşmaya tahrik (!) olmayan adama da, baş-ka türlü muamele ederler sonra (!)..." (s. 50-51)

Türkiye'yi MHP kurtaracakmış!

Bunca yıldır sahnede olan bir müzicinin hele bir rockçının kışkırtmayı anlamaması mümkün mü? so-rusu kitabı sürdürmemi engelledi. Sonra gazetelerde fotoğrafımı gördüm. Hay allah öldü mü yoksa... der-ken haberi de okudum: "Anadolu rock müziğinin efsane ismi Erkin Koray 22 Temmuz seçimlerinde MHP'ye oy ve-receğini söyledi. MHP Bodrum İlçe Teşkilatı'nı ziyaret ederek İlçe Başkanı Asım Başaran ile seçim üzerine soh-bet eden Erkin Koray, Türkiye'yi, geçtiği zor dönemden ancak MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin kurtarabi-leceğine inandığını belirtti. Başaran da Koray gibi bir ef-sanevi sanatçının ziyaretinden ve söylediklerinden çok mutlu olduğunu belirterek, ülkeyi peşkeş çekenlerden he-sap soracaklarını söyledi."

Pek ala... Pek güzel... Herkes dilediğini seçer. Ama bir rockçıya yakışır mıydı tutucu bir parti?... Ya milliyetçilik... Gençlerin "baba" diye adlandırdığı Erkin Koray nasıl bu çizgiyi seçmişti?

Oyu MHP'ye, asiliği Kürtlere

Koray'ı anlamak için yeniden okumaya başladım *Mezarlık Gülleri*'ni. Şu bölüm beni öylesine irkiltti ki:

"(...) Esas gözden kaçan, Doğu nüfusunun Batı'ya göre dört beş kat daha fazla artacağı oldu... belki de on... ve Türkiye'nin bu günkü görüntüsü ortaya çıktı.

Bu gün, dansözlerin, doğru dürüst Türkçe konuşama-yan şarkıcıların ve birtakım garip yaratıkların, sanat ca-miasında ve gündemde olmasının tek sebebi budur.

Sürüler halinde İstanbul'a geldiler ve sayıları İstan-bul'lu sayısının (dogal olarak) on katına çıkınca bir kül-tür potansiyeli oluşturdular kendilerine göre...

Kültür de, ne kültür!

Böcekler gibi doğurdular, kimse de çıkıp 'Hop!' demedi.

Bir yandan bıraktınız doğursunlar, bir yandan da insanların isimlerine ambargo koydunuz. Çocuğun adını 'Haco' koymak veya 'w' harfini kullanmak yasakmış. Sanki internete girince üç tanesini birden yazmayacak-sın, istesen de, istemesen de: "www". Uğraşılın işlere ba-kın, esas davayı bırakıp...! Aptalca!" (s. 135)

Bu cümleleri bir kez daha okuyun. "Doğru dürüst Türkçe konuşamayan şarkıcıların ve birtakım garip ya-ratıkların", "böcekler gibi doğuranların" rahatsız ettiği bir müzikçiyle karşı karşıyasınız.

Dikkaaat akrep var!

Kendine benzemeyenlerin kültürünü de kültür saymıyor.

Kültürü yaşamdan çıkan bir sonuç olarak yorum-lamıyor, o zaman kültürünü beğenmeyip neredeyse insan saymadıklarının (birtakım garip yaratıkların) doğurmalarına "hoop" denmesinden yana... Hiç de-gilse vergi koyarak...

Meger gençlerin alanlarda "baba" diye selamla-dıkları Erkin Koray'ı hiç tanıyamamışız. Şiddetten yanaymış... anlamamışız. Bir zamanlar uzun saçlı di-ye dövenlerin yanında destekçi olmak hiç rahatsız et-miyor onu. "Şaşkın"ın müziğinin, "Körolası Çöpçü-ler"ın sözlerinin kendisinin olmaması kadar doğal onun için şiddet. Destek verdiği partinin küçük gaze-telerinin köşelerinde de Türkiye'deki bütün bozuk-lukların Kürtlerden çıktığını yazan "yazarlar!" var. Elbet bu yazarların Erkin Koray'ın MHP'ye teşrifin-den önce nasıl yazdıklarını bilmiyorum. Belki de böyle yazmalarının başlangıcı üstadı dinledikten sonradır!

Ey rock tutkunları, ey benim gibi sanatın her da-lına verilen emeği kutsal görüp emektarlara saygı du-yanlar. Silkinip kendinize gelin. İnsanların hayata karşı duruşlarını da irdeleyin. Örnek mi Erkin Koray sözlerini yazdığı bir aşk şarkısında "Sopa mopa kâr et-miyor taş kafana" demişti. Aşk diye sunulanın altın-daki şiddeti, yokedici öfkeyi anlamamışız. Artık te-tikte olun... Koray'ın "Akrebın Gözleri"ni hatırlayıp kollayın kendinizi.

"Akrebın gözleri her an üstümde sanki./Akrebın göz-leri öyle yaman ki.../ Öylece bakıyor, hiç göz kırpmadan,/Bekliyor beni kıvıldamadan.../Hainlikle dolup boşalan bakışları / Sanki bitmez bir kin, nefret soluyor /Yavaş yavaş yandan yaklaşıları/Belli ki küçük bir fırsat kolluyor... ❀

Li ser dîroka me agahiyên me kê m in

KEMAL TOLAN

Bi dîtina min, pêwîst e ku em kurd dîroka me û dînê (ola) xwe baş nas bikin. Em baş bizanibin ku piraniya çîrok, mesele, ayet, lêkolîn, berhem û hemû dîroka ku alim, zane, nivîskar, partî û rêxistinên dagirkerên Kurdistanê li ser dîroka netewa kurd û bi taybetî jî yên li ser Êzdiyatîyê nivîsandine an jî gotine bi kêr nayên. Di ser vê re jî gelekî xemgînîm ku îro hê jî piştgîrî, zanîn û agahiyên gelek rewşenbîr, nivîskar, berpirsiyarên mal, komel, ol, çand, partî û rêxistinên kurdan der heqê dîroka olên li Kurdistanê û bi taybetî jî li ser ola Êzdiyatîyê û rewşa Êzdiyan a derbas bûyî û ya niha pir kê m û lewaz in.

Vêca, ji bo ku ez bikaribim hinek ji vê valahiyê dagirin û erka ku di vî warî de dikeve ser milê xwe pêk binim, ez ê ji weke hin nivîskar û lêkolînerên kurd û xerîb li gorî Êzdi nasîn, nêrîn, zanîn û imkanên xwe timî li ser wê derya bîr, bawerî, kevniariya dîrok, ziman, wêje û kevneşopên me kurdên resen binivîsinim.

Belê, min heta niha jî bo dewlemendiya arşîva çanda kurdî gelek nêrîn û dokumentên nasandina kevneşopên bingehên ola Êzdiyatîyê (yên weki: ferzên Êzdiyatîyê, baweriya bi Xwedayê bêşîrk, her heft melaiketên qedim, sema, afirandina her heft tebeqên erd û esman, Tawis, Berat, afirandina qalibê Adem, Hewa û Şahîdê bin Cer, melek-horî, cinên bi surên xwe bûne Xwedanê xwezayîyê û ketine kirasê giyander, xas û qelenderan, ne mirina giyan (rih), Êzdi imana xwe ji qewl, ilm, dua û hemû şîretên melek, horî, cin, giyander, xas û qelenderên Xwedê nas dikin, ji bo giyana meriv paqij bive, timî îbadet bike û rojî bigire, piroziya parastina parêşgeh (ziyaret, qub û gelk nişanên xwezayîyê cihê melk, horî, cin, giyander, xas û qelenderên Xwedê nas bike û hwd.) di her du pirtûken xwe de tomar kirine.

Pirtûka min a bi navê "Hebûn û Tûnebûna Êzdiyan Tev Romanên Zindî ne" di sala 2000'î de ji aliyê weşanên DENGÊ ÊZIDIYAN ve li Almaniyayê hate weşandin û hêjmarên ku hatine çapkirin niha ne mane.

Her wiha min xwast di van her du pirtûkên xwe de

bidime xuyanê, hinga ku meriv li dîroka me kurdan û bi taybetî jî dema li ya me Êzdiyan binihêre, merivê bibîne ku bingeha ola kurdan resen û bi taybetî jî babetên rewşa me Êzdiyan gelekî kevn û berfireh in. Disa min xwest ku bidime nasandin ku hin ji dîrokanas,

lêkolînerên kurd, Êzidi û biyanî li ser rewşa jiyan û ola Êzdiyan gelek tişt nivîsandine. Lê piraniya wan nivîskar û lêkolînerên ku li ser dîroka Êzdiyatîyê berhem derxistine û diweşînin, bi xwe ne Êzidi ne, berhemên wan jî aliyên ilmên Êzdiyatîyê ve jî pir qels in. Wan agahiyên xwe jî devê kesên menfietparêz ên ji gelên cînar, kurdên misilman û Êzdiyên sade (normal) bi rişwetê standine. Ez dibînim gelek ji wan pirtûk û lêkolînan ku wan li ser rewşa Êzdiyatîyê nivîsandine weki peymaneke ku di nava du berên li dijî hevdu ku her yek dixwaze hinek armancên xwe bi cih bîne, wisa ev berheman hatine nivîsandin. Şerma

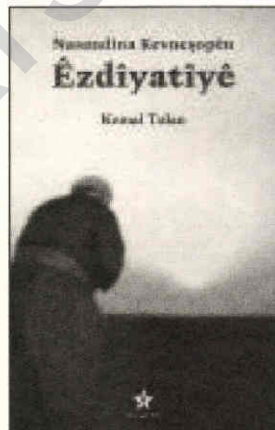
herî mezin, ew e ku heta îro jî hin kesên ji xwe re dibêjin "Ez rewşenbîr û nivîskar im" û bi teybetî di nava tevgera rizgariya gelê Kurdistanê de ne naxwazin ola Êzidi weki oleke serbixwe nas bikin. Ev kesan dîroka Êzdiyatîyê hin jî şêlû didin xuyanê.

Lewma jî min xwast naveroka qewl, ilm û dînê Êzdiyatîyê ku dibêjin, Êzdiyatî bingeha hemû dînan li cihanê û haveyên mirovatîyê ye. Xwedayê me hemû giyander (ins) û cinsên li seranserê cihanê yek e. Navê Xwedê di nava hemû ol û netewên li dinyayê (yên weki Sumerî, Hurrî, Hattî, Hetîta, Gotî, Mitanî, Arî, Lulî, Marî, Kassîtî, Urartî, Medî, Babilî, Keldanî (Asûrî), Kardukî, Kaldahî, Mecûsî, Mazdayî, Sabî, Zerdestî, Mervanî, Manî, Farizî, Yahudî, Xirîstîyan, Misilman, Hinduyan û hwd.) de heye û ew li gorî bawerî, ziman û zaravên herêmi bi gelek navan (Hurmuz, Aton, Marduk, Şamaş,

Bal, El, Hadad, Xuda (xwe dayî), Xwedê, Padişa, Xwedî, Rab, Temuz, Dumuzî, Adonis, Ez da, Ezdan, Yazad, Yezad, Yê ez dayî (Êzid, Yezdi, Yezdi), Xaliq, Tanri, Allah, Gott, Xwudah û hwd.) hatiye bi nav kirin.

Weşanên Pêri. Hebûn û Tûnebûna Êzidiyan

Weşanên Pêri. Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê

Dîsa ez dibêjim, ola Êzdiyan ola kurdan a hierî kevn e û bi dîtina min kevnûna dîroka kurdîtiyê vê gavê hê jî di stran, folklor, ilm û qewlê Êzdiyatîyê de zelal dixuye. Binêrin, ji roja baweriya Êzdiyatîyê di nav Rojhilata Navîn de peyda bûye û heta vê gavê hê jî, jiyana me Êzdiyan ji jiyana gel û olên din pir cûda bûye. Me Êzdiyan ji ber destê zilm, zor û qedexekirina der û hundir, tu carî nikaribûne xwe di nava wela-tê ku em tê de dijiyan azad bidine nasandin û bi der dora xwe re bikevine nava pêwendiyên fireh. Ji xwe di wî çaxê ew 72 du ferman li me kurdên Êzdî rabûne û Êzdî koçber bûne, hingê rojname, radio û telivîziyon tûne bûn. Xwandin û nivisandin ji Êzdiyan re kiribûne guneh. Piraniyan wan bûyer û fermanên ku bi serê kurdên resen ve hatine, tenê bi gotin û stranên dengbêjan û di nava zargotina gel de hatine dîtin.

Divê bidime nişan ku, ji berê ve heta vê gavê hê jî gelek dîroknas û lêkolînerên kurd û biyanî dibêjin, "Êzdî gelekî bi soz, bext, xof, rahm û zê de bi irf û adetên xwe ve girêdayî bûn." Ji xwe bav û bapîrên me ji ber vê baweriya xwe ya paqij nikaribûne tu tahdê û zorê li hin kesên cihê difikirin bikin û malên der û cînarên xwe bixwin. Gelek serpehatiyên me kurdên Êzdî hene, ku hê jî tû kes nizane, ka ev bûyer ji bo çi qewimîne, sedemên van bûyeran çi bûye, gelek caran ew ne bi rastî hatine diyarkirin û şirove kirin. Bi hezaran tiştên me yên baş, di singên dengbêj û kalemêrên me de bin êrd bûne û em hew dikarin iro wan bûyeran derxînin...

Min jî nekarî hemû pirsgirêkên dîrok, netew, çand, ol, ferman, koç û qirkirina me kurdên Êzdî zelal bidim xuyan. Lê ez ê zahf dilxweşbim ku min karîbû bi vî karê xwe bala hinek ji dîroknas û lêkolînerên kurd û xerîb bikişînim ser kevnariya netew û civaka me kurdan û ew bikaribin ji vê xebata min sûtê verbigrin. Her wiha min nekarî bi xebata xwe bibim handanek ji wan re ku ew li ser wan babetên ku destê min nedigehîstiyê, hê agahiyên xwe zêde bikin û pê bizanibin, kom bikin û biweşînin. Dîsa ez ê gelekî dilxweş bibim, gava ku em jî ewqas bûyerên bûyî, wekî çewa V.O.Klyuçewskî gotiye: "Em gereke demên derbasbûyî fêr bibin, ne ji bo wê ku ew îdi derbaz bûne, lê ji bo wê, ku ew dema derbasbûyî nikaribûye paşmayînen xwe bide paqijkirinê." ders bigirin...

Dîsa hêvidarim ku rizgarîxwazên Kurdistanê bikaribin van lewazî û cûdatiyên di nava ol û netewên li Kurdistanê de hene û gelek jê hê jî pirsgirêk in, baş nas bikin û van birînen di nava kurdên êzdî, misilman, mesîhî, cihû, elewî, sabî...û hwd. de hene derman bikin. ☀

KAMCÎ ÇEM NÊRESENO DERYAYÎ

vace delal vace

kamcî awe nêresena çemî?

kamcî çem

nêreseno deryayî?

rayêde derg û bêasayin a,

rojê xelesîna ebe şîyayene.

bice ke;

serê koyê ra vêrena ra na raye

oncîya kê linga însanî ginena piro.

kamcî derd bêderman o,

kamcî hesrete

axûzarîye

têşanîye

veşanîye

ebe heskerdiş nêna birayîş

kamcî birîne,

ebe huyayîş nêxelesîna?

zerreyê xo hebe heskerdiş pîrr ke

raya rindîye

zerreyê to ra bivêrê ra.

tarî, roştîya to de şoro xora.

vace delal vace

emrê însanî zê daradê têna mendî ya

serê gilê koyî ra.

dare çixa derg bena bibo kê

koka xo handayê xurr

şona binê hardî ra.

xo vîra meke delal

fekhuyayîş vînde timî.

Akman Gedik

Laliş Tapınağı'nın Şkestileri*

KAMİL HUDEDA

(ÇEVİREN: FARUK EVRENK)

Önsöz

Yezidi geleneğine göre nefsinin isteklerini Huda için kıran, dünyanın lezzet ve güzelliklerinden uzak tutan, ev kurmaktan, mal toplamaktan kaçınan, aile hayatından uzak tutan ve bütün hayatını Allah'ı tanıma yolunda geçiren kimseye "şkesti" denir.

Eskiden insanlar ihtiyaçlarını karşılamak ve tabiat olaylarından korunmak için dağlara ve mağaralara sığınmak zorunda kalıyorlardı. Buralar, ibadet ve dini merasimlerin yapıldığı mabetler haline de geliyordu. Bu tapınaklara adanarak 'zahit' bir hayat yaşamaya başlayan bazıları ise daha sonra birer dini önder olarak kabul görüyorlardı. Bu dini önder ve dervişler öldüklerinde yine bu tapınaklara gömülüyorlardı. Böylece, dini liderlerin mezarlarının bulunduğu bu tapınaklar halkın sürekli olarak uğradığı mekânlar haline geldi.

Nüfusun artması ve başka yerleşim alanları ihtiyaçlarının doğmasıyla birlikte insanlar yavaş yavaş dağları ve mağaraları bırakıp ovalara inmeye başladılar. Ama dini inançlarını da korudular. Daha önce ibadet ettikleri, dini önderlerinin mezarlarının bulunduğu o kutsal mabetler unutulmadı. Buralar her ne kadar yerleşim yeri olarak kullanılmadıysa da bir ziyaret yeri, dini gün ve bayramların icra edildiği mekânlar olarak kaldı. Bununla birlikte dini önderlerin yolunda giden, kendisini adayan dervişler ve 'şkestiler' buraları mesken olarak ittihaz edip, zahit bir hayat yaşamak için kaldılar.

Bu makaleden kastımız, *Laliş Tapınağı*'nda ikamet eden, çile ve uzlet hayatı yaşayan, buranın hizmetini içtenlikle gören derviş ve şkestileri anmaktır.

Laliş Tapınağı ve dindarlar

Laliş Tapınağı tarihi bir yer olmakla beraber eskiden beri Yezidilerin hac ve ziyaret yeri olarak kullanılageldi. *Zemzem*, *Kaniya Spi* ve *Morkırn Yeri* (Vaftiz Yeri) de buranın sınırları içerisindedir.

Bu kutsal mabede yönelen birçok derviş, şkesti, ibadet ve hizmet ederek, dini bayram ve merasimlerde görevlerini yaparak burada zahit bir hayat geçirdi.

Şüphesiz *Laliş Tapınağı* da eski olup Zerdüştlük ve

Mitraizm dönemlerinden beri kendini Huda'ya adayan ve yolunu tutanların mekânıydı.

Şeyh Adi, Hakkâri yöresine Lübnan'ın Baalbek köyünden gelmiş, söylenilenlere göre, bekâr yaşayan ve keramet sahibi birisiydi. Şeyh Adi'den sonra da birçok derviş ve şkesti Yezidiliğin inanç esaslarını yaşamak üzere Laliş'te yaşadı. Şeyh Hasan bunlardan birisidir. Şeyh Hasan iki yıl boyunca Laliş'in hizmetini görmüş, daha sonra "*El-Cilve li-Ehli'l-Halve*" risalesini yazmıştır. Büyük kavil okuyucusu Şeyh Fağra da böyledir. 5. yüzyılın sonuna kadar fakra ve şkestiler Yezidiliğin inanç esaslarını *Laliş Tapınağı*'nda icra etmişlerdir. Hâlâ burada yaşayan şkesti ve dervişler mevcuttur.

Her bir Yezidi kızı ve erkeği; ister mürit sınıfından olsun ister şeyh isterse de pir sınıfından olsun, ancak Laliş Tapınağı'na yönelip nefsinin arzu ve isteklerini kırdıktan sonra şkesti olabilir. Şkesti, ömrünün sonuna kadar Laliş'te kalır ve oranın hizmetini görür. Bütün hayatını bu uğurda feda eder. Çünkü bu yol kutsaldır ve bu hizmet saygın bir hizmettir. Bundan dolayı eskiden beri Laliş'in hizmetini gören, hayatını bu uğurda feda eden derviş ve şkestiler Yezidilerce saygıdeğerdir. Kız veya erkek Yezidi, şkesti olmak istediğinde öncelikle Laliş Tapınağı'na yönelir. Yezidi Ruhani Meclisi tarafından kabul edildikten sonra erkek kendisini adar ve "*hilmetakar*" olur; kız da kendisini adar ve "*fakra*" olur.

Yezidi Ruhani Meclisi'nde saygın bir yeri olan "*Baba Çavuş*" Allah'ın rahmetine kavuştuğunda erkek şkestilerden biri (hilmetakar) –pir sınıfından olması daha makbuldür– Baba Çavuş olur ve ölen Baba Çavuş'un bütün yetkilerini devralır. Yeni Baba Çavuş, Yezidi Ruhani Meclisi, Yezidi Mir'i ve Baba Şeyh tarafından onaylanır. Aynı şekilde eğer "*Kebani*" Allah'ın rahmetine kavuşursa, kız şkesti (fakra) onun görevini devralıp, Kebani olur.

Kebani ve Baba Çavuş'un makamları kesinlikle boş kalmaz. Baba Çavuş veya Kebani, Huda'nın rahmetine kavuştuğu zaman Laliş Tapınağı'ndaki Ezidinemir (ölmeyen Yezidiler) mezarlığına gömülür. Bu şkestilerin ölümlerinden sonra mezarlarındaki çıkarlar, yapmış oldukları kutsal hizmet amasına yakılır.

* Kamil Hudeda, "Şkestiyân Parestgeha Laliş" Kovara Laliş, 22, 2005, s. 131-141.u

Laliş Tapınağı, eskiden beri Yezidilerin çektiikleri sıkıntıları dile getiren olayları, kaviller şeklinde bağ- rında taşıyan bilginlerin ve kavvalların omuz omuza verip dini, kültürel, folklorik âdetleri icra ettikleri bir tapınak olarak duruyor. Bu kutsal mabette yapılan sema ayininde Baba Çavuş semanın başında bulunur.

Bu gelenek nesilden nesile aktarılacak bugüne gelmiştir. Bu ayinler sadece dini bir ibadet değil, Ye- zidi toplumunun çektiği sıkıntıları da dile getiren kültürel, folklorik unsurları içeren bir ayindir. Kürt milleti bu ayinlere çok önem vermelidir. Çünkü bu ayinler, atlatılan tarihi badireleri de anlatır.

Şkestilerin görevleri

Laliş Tapınağı'nın hizmetini yapmak, Laliş'te bu- lunan kutsal mezarları ve nişanları temizlemek, ibad- et etmek, kutsal çıraları yakmak için zeytinyağı üretmek, hac mevsiminde gelen Yezidi hac adayları- na verilmek üzere kutsal Laliş toprağı ile Kaniya Spi karışımından yapılan misket büyüklüğünde olan ve teberrük olarak kullanılan "Berat"ı yapmak fakra ve hilmekarların vazifesidir.

Kebani ise daha önce denildiği gibi kutsal bir va- zifedir. Bu da çıra için kullanılacak fitil iplerini yap- ma, çarşamba ve cuma günleri Lalişte'ki kutsal ni- şanları adına "Buhur"u yakma ile vazifelidirler.

Baba Çavuş ise bir kavval ile beraber tapınağın kapısında günde üç beyt okur. Bunlar Beyta Cindi, Beyta Spi ve Beyta Hıvari'dir. Baba Çavuş tapınakta icra edilen sema ayinlerine katılır. Semanın başını çeker. Eğer Baba Şeyh tapınakta olmazsa, Baba Çavuş onun yerine geçer ve onun yetkilerini kullanma yet- kisini kazanır. Bununla birlikte 11 Haziran'dan 20 Temmuz'a kadar 40 gün oruç tutarlar (Çıl-i Havini). Kışın da Kanun-i Evvel'in 11'inden başlayıp Kanun- i Sani'nin 20'sine kadar oruç tutarlar (Çıl-i Sıvısta- ne). Bu şekilde oruç tutanlara "Çilker", oruç tuttukları özel mekâna da "Çilhane" denir.

Bazı şkestiler...

Çok sayıda kişi kendisini Laliş Tapınağı'na ada- mış, ancak Yezidi toplumunun uzun süre zulüm ve baskı altında kalması, okuma-yazma oranının az ol- ması, Laliş Tapınağı'nın saldırılara maruz kalması gibi nedenlerle kaydedilmemiş ve tanınmamıştır.

Her ne kadar araştırdıysak da aşağıdaki isimler dışında başkasını bulamadık. Çıralar bunların anısı- na yakılmakta, ve adeta yanan her çıra o şkestinin ha- yat ateşi olarak da devam etmektedir.

Sadece isimleri bilinen Baba Çavuşlar: Mam İlyas,

Hıdır Mürid, Şeyh Nasır, Şeyh Mehmed, Kuci.

Doğum tarihi ve yeri ile birlikte ne zaman Şkesti oldu- ğu bilinenler:

Esiya pirllerinden Pir Cervet: 1890 yılında Ayn sıfne (Şeyhan) kazasında doğdu. 1910 yılında Baba Çavuş oldu. 08.12.1946 yılında Laliş Tapınağı'nda Allah'ın rahmetine kavuştu.

Pirali pirllerinden Pir Kemal: 1920 yılında Sincar 'da (Şingal) doğdu. 1947 yılında Baba Çavuş oldu. 01.11.2001 yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Daye Kutî (kebanî): 1885'te Şeyhan (Ayn sıfne) kazasına bağlı Bristeki köyünde doğdu. 1926'da ke- bani oldu. 1969 yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Pir Derman Alu Bekir Pirllerinden (fakra) Daye Guli Şeker: 1917'de Sina köyünde doğdu. 1935'te Laliş Tapınağı'na yöneldi. 08.06.2000'de Allah'ın rahme- tine kavuştu. 65 yıl Laliş'in hizmetini görmüştür.

Sadece isimleri belli olan kebanî ve fakralar: Daye Spi (kebanî), Daye Cici (kebanî), Daye Guli (kebanî), Daye Rındî (kebanî), Daye Besî (fakra), Daye Befri (fakra), Daye Ayşe (fakra), Daye Şeru (fakra), Daye Heme (fakra).

Şu anda Laliş Tapınağı'nda hizmet eden şkestiler:

Mehmed Rebenî Pirllerinden Pir Şeru Pir Ferman De- nani (Baba Çavuş): 1972'de Kendal Köyü'nde doğdu. 1997'de Laliş Tapınağı'na yöneldi ve şkesti oldu. 21.12.201'de Baba Çavuş oldu.

Daye Kebanî, Sincar yöresinden Şirin Kernus Kasuk Hebabi: 1927'de doğdu. 1954'te şkesti oldu. 1970'te başladığı Kebanilik görevine devam etmektedir.

Hilmekar, Selmaman pirllerinden Pir Seid Piri Avdi: 1977'te Şeyhan kazasına bağlı Beytifar köyünde doğ- du. 08.08.1997'de şkesti oldu.

Sincar yöresinden Muhabbet Hudeda Hebabi (Fak- ra): 1973'te doğdu. 01.08.2001'de şkesti oldu. Bu fakra mürid sınıfındadır.

Son olarak şunu diyorum ki, Allah bu hizmette bulunan bu kişilerin sayılarını arttırsın. Bu şkestiler numüne-i misâl olsunlar ki halk onlara bakıp onlara dahil olsun. Allah'tan dileğim o ki, bu şkestilerin ar- zularını yerine getirsin. Onlara kolaylıklar, muvaffa- kiyetler versin. Onların adlarını kaydettirsin ki kay- bolmasın. ☀

Kaynakça

BAZENİ, Hayri, Şeyh Fağra Adiya, Kavilvan ve İhtiyar, 1999, s. 108
DİVECİ, Said, El-Yezidiyye, Bağdad, 1973, s. 53

FETTAH, Şakir, Bezdiyken ve Yezidi Ayini, Süleymaniye, 1969, s. 11
HABİB, George, Eski Dinin Kalıntıları Yezidiler, Bağdad, 1978, s. 50
HANUN, Nail, Uygur Rafizi Beldelerinde Ölümden Sonra Diriliş İnançları, Bağdad, 1986, s. 251-261

Dilsizlik üşütür

EVİRİM ALATAŞ

Fotoğraf: DİHA

Cizre'yi puslu bir havada yavaşça kendi etrafında dönüp, her an atışa başlayacakmış gibi duran tank ve panzerlerin görüntüsü ile bilirdim. Ardından Newroz görüntüleriyle. Ve tabii caddenin ortasında bacaklarını açıp dizlerini kıran, iki eli ile zafer işareti yapıp gülümseyen, yırtık pantolonlu, bozuk fermuarlı oğlan çocuğunu... Cizre kaldı yerinde, ölülerini toprağa verdiler, o oğlan çocuğu sonradan sorduk, dağa gitmişti. Cizre'de böyle bir çocuk başka ne yapar ki di-

yorsun. Şaşırmıyorsun. Ve *Mem ü Zin*, hemen yanlarında Beko ile öylece uyudu Cizre'de. Yanıbaşlarına sürekli yeni mezarlar kazıldı. Büyüdü mezarlık. Her ölen, Mem ile Zin'in "misafiri" kabul edildi.

Tahmin etmezdim, bir gün olacak ve Cizreliiler yeniden yollara dökülecekler. Bu sefer ben göreceğim onları. İçlerinde olacağım. Yırtık pantolonlu, bozuk fermuarlı erkek çocukları cadde kenarlarını tutacak, ilçeye giren her aracı karşılayıp, hangi yöne

gitmesi gerektiğini söyleyecek...

Orhan Doğan sahnede, Kürtler için bir kez daha konuştuğu, "barışı getiremediğimiz için özür dileriz" dediği anın ardından yıkılmış yere. Cizre durur mu yerinde? Kurgulansa belki, böyle olmayacak. Yani bütün kadınlar ağızlarının üstüne kadar tülbent geçirip, kara çarşaf lar giyinip, öbek öbek toplanmayacak, bir ilçe komple sokaklarda güneşin altında saatlerce beklemeyecek, çocuklar böyle etrafta tertip düzen sağlamayacak... Kurgulansa eğer... Yani kurgu ötesi bir görüntü. Saatlerce... Kadınlar kendi köşelerinde ağıtlar yakıyorlar. Cenazelere çağrılan o özel ağıtçı kadınlar gibi. Kimseler çağırmadan bu sefer... Cad-deler bir uçtan bir uca görevlilerle dolu. Görevliler ağlıyor bazen. Cizre'ye giderken bütün yollarda köylüler öbek öbek. Saatlerce... Her geçen arabadan bir işaret bekliyorlar. Tek işaret aslında. Bir V... O işareti yapmayınca çocuklar kırılıyor mesela. Yüzlerini önlerine düşürüyorlar. Yani Cizre, değişmeden, değiştirilmeden, ölümlerini Mem ile Zin'in yanına taşıyarak öylece beklemiş diyorum içimden.

Sonra konvoy giriyor ilçeye. Orhan Doğan'ı taşıyorlar.

Çiçeklerle... Konvoyun başı göründüğünde, Cizreliler başlıyor yürüyüşe. Konvoyla giren herkes kalabalığı gördüğünde şaşırıyor. Nasıl? Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yani bütün Cizre yürümeye başlıyor Mem ile Zin'in yatağına... Sloganlar Kürtçe hep. Yer yer Türkçe atılıyor. Türkçe olunca Cizrelilerin dili dönmüyor. Arkamda iki genç kız... 14 yaşlarındalar. Slogan üretmeye çalışıyorlar Türkçe. Diyor ki biri, "Orhan Doğan seninle gurur duyuyoruz." Fakat cümleyi slogan kıvamında tamamlayamıyor, "duyuyoruz" kısmını bir türlü yapamıyor. Öteki sözü alıyor, "Na ne wusa ye" diyor, yani "hayır öyle değil", kendisi devam ediyor, o da yapamıyor. Olmuyor işte... Vazgeçiyorlar. Bildikleri en iyi dilde, nasıl geliyorsa gönüllerinden, öyle söylüyorlar: Şehid namirin! Bu dil en fazla cenaze kaldırmaya, ağıt yakmaya alışık değil mi? Bildikleri gibi söylüyorlar...

Dil tam da böyle bir şey değil midir? Yoksa dil,

yoktur. Karşılığı suskunluktur. Yorumlanabilir değil yani. Konuşamadığın zaman, yerini başka bir şeyle dolduramazsın. Açlık gibidir yani, üşümek gibi veya. Çıplak kalırsın konuşamayınca. Donarsın...

Orhan Doğan Mem ile Zin'in yanı başına yerleşti. Beko'nun ve Nuh Peygamber'in... İnsanlık kavmini kurtaran, aşkı ölümsüzleştiren ve ihaneti destanlaştıranların yanına. Ya da dağlardan cansız inenlerin yanına...

Diyarbakır'a dönüyoruz. Diyarbakır'da seçim zamanı... "Bağımsız adaylar ne yapabilir ki?" sorusunu kimse Diyarbakır'da birbirine sormuyor. Suskunluk ile konuşma arasındaki çizgide çünkü Diyarbakır. Üşümemek, aç kalmamak, susmamak için... Katlanılır olanlarla katlanılır olmayanlar arasında bir yerde... Bu nedenle gariptir, "oylar namustur, satılmaz" gibi bir slogan ancak Kürt coğrafyasında atılabiliyor.

Çünkü şimdi bütün mahallelerde okuma yazma bilmez, Türkçe bilmez insanlar, seçim pusulalarında neye göre adaylarını tanıyacaklarının karmaşasını yaşıyor. Yani dil böyle bir şey ki, ezberlemen gerekiyor, "Benim bölgemin adayı, falanca numaralı olandır. Ve o numara böyle yazılır..."

Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş, bu yazının kaleme alınmasından bir gün önce görevini vali yardımcısına devretti. Edemedi aslında. Çünkü vali yardımcısı tenezzül edip bu devir-teslim "törenine" katılmadı. Bu sebepten törenden öte, matemdir kanımca.

Kime nasıl anlatabiliriz, kendi adayına oy verebilmek için bir halk rakam ezberliyor efendiler! Belediyecilikte "çok dillilik" olmazsa bir halk dile dökemediğini içine atar, sonra o da patlar! Kürsülerden birbirinize idam ipleri atıp tutun—ki ip dalaşdır bu—, ölme ve öldürmenin dışında söyleyecek iki satır sözü olmayanlar, atıp tuttuğunuz ipe kan çoktan değdi de elinize, yüzünüze, gözünüze bulaşmadı mı? Ne iyi demiş Orhan Doğan, "Gözyaşının rengi ayırdır elbet, ama kanın rengi birdir, kırmızıdır..."

Kim duyar bu sesi bilmiyorum, dileğim o ki Cizreli çocuklar mustular Orhan Doğan'a: Rojên xweş hatin! ❀

Zebeşên min!

CEMİL OGUZ

Ez zarok bûm, li bajarê kêleka sûran. Bi ser ezmanê me de kevok difiriyan. Hêlîna wan di bin sifingên xaniyên me de bû. Me ji wan hez dikir, ew diparastin û em lê xwedî derdiketin. Hem ji ber delaliya wan, hem jî ji ber ku ew ji me re lazim bûn; ji ber zebeşên me bûn lazimatiya wan... Me zîrçê wan kom dikir, di-bir bera nav erdê xwe dida, bera ber lemên zebeşan dida û zebeşên me mezin dibûn. Tema zebeşên me ji wir dihatin; wê zîrçê dikir ku zebeşên me wisa mezin bibin ku du kes nikaribin yekê rakin.

Tam wê demê de navê zebeşên me derketin. Bi meziniya xwe, bi şêrîni, bi tema xwe... Û êdî ew bi nav û deng bûn. Bajar bi wan dihat nasîn û êdî dema qala bajarê sûran dihat kirin pêşî hema zebeş dihat bira mirovan.

Ez hê zarok bûm û dema ez nû nû mezin dibûm min hê navê wan jî nedizanî. Lê mezinbûna wan gelek bala min dikişand. Di nav du leman de mezin dibûn; Pêşî biçûk bû, dûre di cih de, roj bi roj mezin dibûn û dihatin ji min mezintir dibûn. Wê çaxê diya min got, "Kurê min ev zebeşên me ne. Her sal em diçin, av didin, mezin dibin û ez jê dikim, em hem dixwin,

hem difroşin ji te re pê tiştan dikirin."

Min gelek hez dikir, ez bixwim. Jixwe dema penî-rê badayî û nanê firnê jî li ber heba ji bo min cejn bû. Min dixwar, dixwar û zikê min diwerimî.

Sal bi ser vê yekê re derbas bûn, ez jî mezin dibûm êdî hêdî hêdî. Min êdî fêm dikir rewşa wê. Êdî min jî çal vedidan ji bo çinandinê, min av didan û roj hat êdî min jî ew jêdikir.

Piştî salan rojekê hat kevokên me xeyidîn. Hinan întixar kir, hinan bar kir, yên ku man jî êdî hindik bûn. Êdî me nedikarî zîrçê wan berhev bikin û bixin ber lemên zebeşan. Dewr derbas bûbû, dewran guherîbû. Bi vê yekê re ji bo meziniya zebeşên me jî dewran guherî bû. Êdî zebeşên me ew qas mezin nedibûn.

Heta wê demê zebeş tenê fêkiyeke bû ji bo min, fêkiya ku min jê hez dikir. Lê dema ez mezin bûm, rewş jî guherî; ji ber ku ez bi aliyên dermanwariya wan hesiya bûm. Rojekê ez li nûçeyekê rast hatim, di dema dibistana seretayî de, di rojnameya ku mamosteyê min kirîbû de. Nûçeyeke kurt bû û digot zebeş bi kêrî gelek nexweşiyên tê. Û wê çaxê meraqa min serî hilda, firiya heta ber ezmanê Xwedê. Bi vê meraqê re

ez rojekê rastî dixtorê ciranê me hatim. Kurê wî Mihemed hevalê min bû. Me bi hev re gog dilîst li kuçeyê. Carekê jî ji ber gogê destê Mihemed şikiya bû, digel ku ez pir tirsîyabûm jî dixtor tiştêkî ji min negotibû, bi ser de, "Tiştêk nabe birazî" gotibû, "Ewê baş bibe." Ez ne şaş bim bi ser re mehek borî û destê hevalê min baş bû. Belê, ez dirêj nekim, lê dema min ew xebera li ser zebesî xwend, rojekê ez li ber derî sekinim, min dît dixtorê ciranê me hat. Dema ez dîtîm, destê xwe bi ser serê min de mist da û got:

- Xêr e, tu tenê li vir çî dikî?
- Ez li benda te me.
- Benda min i?!
- Erê. Minê tiştêk bipirsîya.
- Bêje xwarzî, çî bû?
- Na, tiştêk nîn e. Min meraq kir, dibêjin zebesên me wekî derman in, rast e gelo?

Ew pêşî bişirî. Dûre wekî ku bêje ez li ser lingan çawa ji te re qala gelek taybetiyên zebesî bikim li min nêrî, herî dawî got, "Sibê tu û Mihemed werin buroyê, ez ji we re qal bikim."

Dema bû sibe bi meraq hema min hevalê xwe Mihemed girt û em ketin ser rêya buroyê. Em dema digihîştin cihê wî, em dan rûniştandin, ji me re gazozekî xwest. Hat cem me rûnişt. Ji aliyekê ve me gazozê xwe vedixwar, ji aliyê din ve me li wî guhdarî dikir; "Zebeş di germê de hem dilê mirovan hênîk dike, hem nava mirov paqij dike. Yên ku qûm û kevir di gurçikên wan de hebin, zebes dermanê herî rind e ji bo wan."

Kesên ku dev ji cixareyên berdane ji zebes alikarê wan e; ji ber ku zebes nîkotînê û zirarên din ku cixareyê derxistine holê paqij dike."

Ji nişke ve gotina xwe birî. Got; "Bes e yan na?", ne ji min, ne ji Mihemed deng derneket. Got; "Bisekinin ez niha tîm."

Çû, demek bi ser re derbas bû, herhal li nexweşê xwe nêrî û hat. Got; "Binêr xwarzî. Ji xeynî tiştên ku min gotin, tiştên din jî hene: Zebeş, li hemberî hin cureyên şerpençeyê (qanserê) nêzîktêdayînek antioksidan dide. Dîsa fonksiyonên dil, herikîna xwînê saz dike; li hember talûkeya enfarktus mirov diparêze. Temam ez dizanim, di vî temenî de hûn

hê bi van peyvên nizanin, lê tiştêk nabe, dema hûn hinek din mezin bûn, hûnê hinek baştir fêhm bikin."

Wî hê gotina xwe didomand, dibe ku ji me re ew peyv rave bikira, sekretera wî gazî kir. Min ji we re qal nekir, dema em çûn, wê keçîka xweşik pêşî li me pêşwazî kiribû. Belê sekretera wî bû û xweşik bû, lê ji ber ku ne mijara me bû, min ji we re qal nekir. Piştî demek kurt, bavê Mihemed dîsa vegeyriya û got, "Binêrin, zebes mewekeye havînî ye. Hin tiştên din jî hene. Zebeş di heman demê de ji ber ku çavkaniyêke lifê ye, tevgerên rodiyan jî rast dike û pêşî li şerpençeyê rodiyan digire. Dendikên zebesî jî asta lédana xwînê dadixe û fonksiyonên gurçikan saz dike."

Piştî ew qas gotinan gelek kêfa min ji bo zebesî hatibû. Zebeşên ku min her dixwar û min her jê hez dikir, li ber çavê min bûbûn lehengên mezin; ji ber ku wan dê min biparasta. Ez tam wisa difikiriyam, got; "Lê tiştêk wê yê neyînî jî heye. Ew jî ji ber ku zebesî bi şekir e, yê ku şekirê wan zêde ye, divê bi qontrol bixwin. Mesela diya te, temenê wê hinek derbas bûye û şekirê wê heye. Gere ew bi qasî te nexwe. Tu çûyî tuyê jêre bibêji ne?"

Min got, "Erê."

- Hûn gazozêke din dixwazin?

Dilê me dixwest, lê êdî ji ber ku ber bi êvarkî bû û tam dema li kuçeyê listina gogê bû, Mihemed got; "Na bavo, emê herin." Bêşik wî jî ferq kir ku dema listinê ye.

Ez dema hinek din jî mezin bûm min zebesên nû dîtîm. Heta wê çaxê me neajotibûn lê zebesînên ku ji Dêrikê dihatin Amedê, wan diajotin. Wan zebesên spî diajotin. Ew ne spî bûn, ji ber ku qalikê wan spî bû, min ji wan re digot, "Zebeşên Spî."

Qalikê wan wisa spî bû dişibîyan kundiran. Wan ji bo zivistanê ew diajotin. Piştî ku ew "Zebeşên Spî" mezin dibûn, digihîştin, wan jê dikir, dibir mal di binî de tiştêk radixist, ew datanî ser û dihiştin ji bo zivistanê. Dema zivistan dihat, li her derê zebes xelas dibûn, wan ew "Zebeşên Spî" dianîn û dixwar.

Rojekê xaloyekî ji xwediye wan zebesî gazî bavê min kir. Ez ji pê re çûm. Ji wan hinek dan me û me birin malê. Êdî zivistanê jî zebesên min hebûn... ✨

cemilo@diyarname.com

Yaşar Kemal'in yazdıkları, Lütfi Özgünaydın'ın fotoğraflarıyla

Çukurova Bayramlığını Giyerken...

İNAN KIZILKAYA

Gazetecilik ve fotoğrafçılık alanındaki çalışmaları ile tanınan Lütfi Özgünaydın'ın, Yaşar Kemal'in Çukurova betimlemelerinden yola çıkarak hazırladığı "Çukurova Bayramlığını Giyerken" adlı fotoğraf sergisi haziran ayı boyunca İstanbul'da Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde sergilendi.

"Anavarza Kalesi, Kadirli, Kozan, Hemite köyü ile çevrili mekânlardan Yaşar Kemal binlerce sayfa tutan romanlar yazdı. O mekânları okurun önüne getirdim. Doğayı, yaşamı, değerleri, hissettiklerimi fotoğraflarımla anlattım. Bir yazın beslendiği doğayı okuyucu ile buluşturdum" diyor Lütfi Özgünaydın.

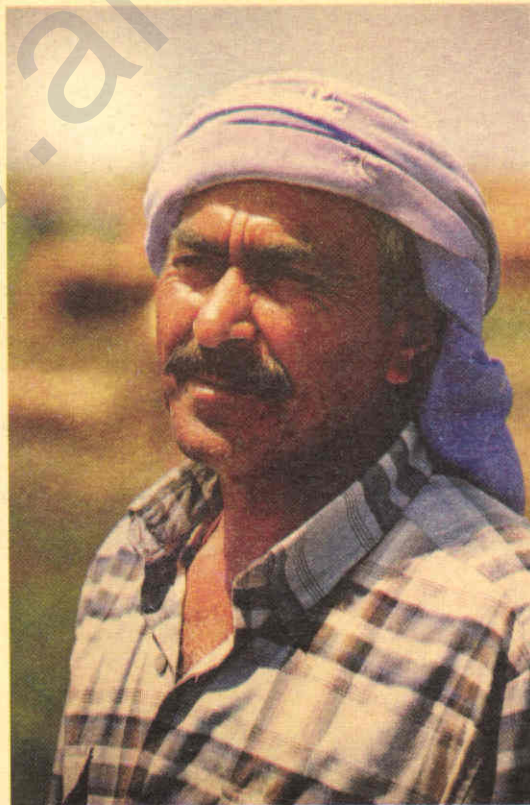
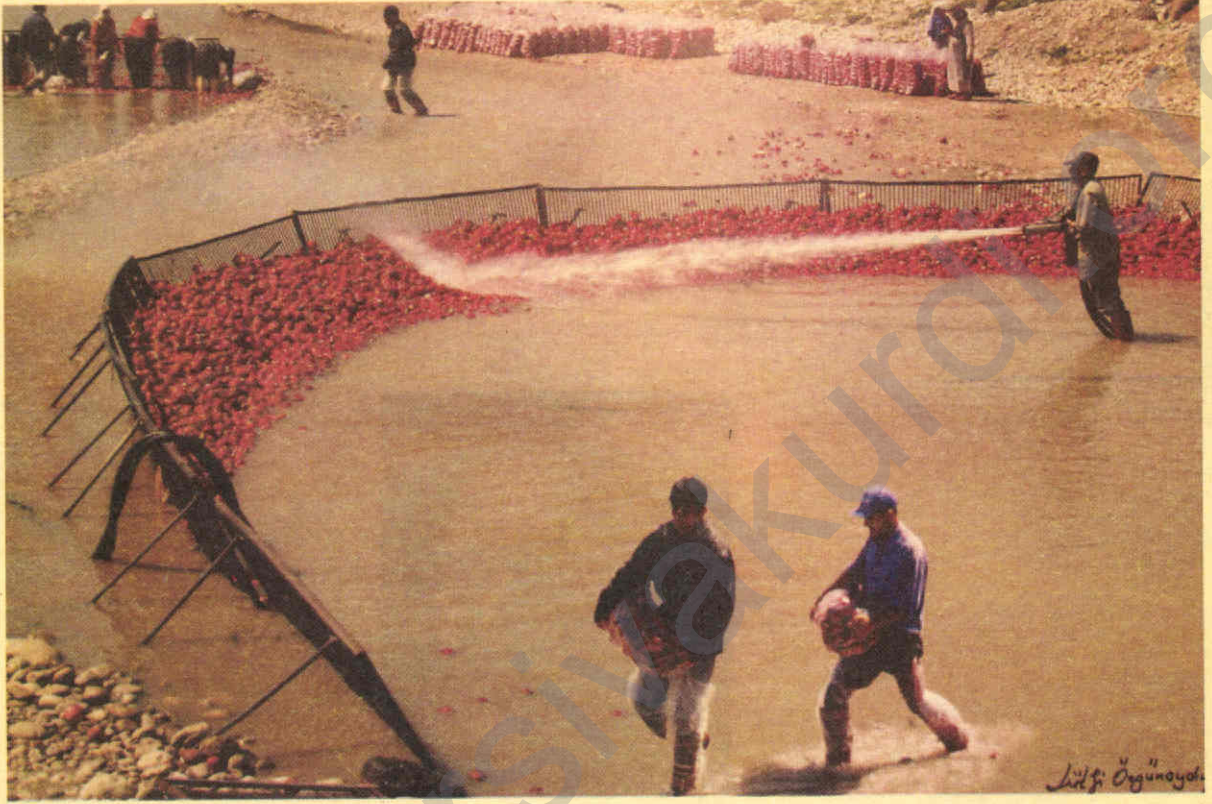
Çukurova fotoğraflarının aynasında sadece bir fotoğraf sanatçısının ustalığıyla değil, aynı zamanda Çukurova'yı anlatan, doğasıyla, insanıyla, orayı edebiyatın, romanın âdeta başkenti yapan Yaşar Kemal anlatımının değeri, edebiyatının yaratıcılığı ve hayal gücünün derinliğiyle de karşılaşıyoruz.

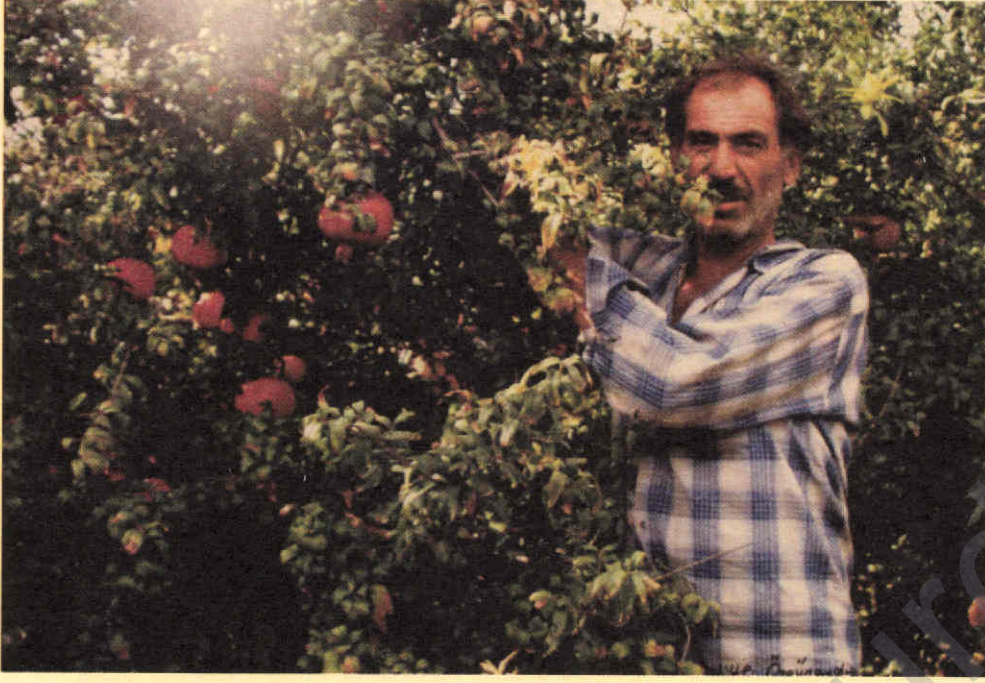
Sarı sığağı, toprağı, sazlıkları, bataklıkları, ormanları, kayalıklarıyla, börtü böceği, yılanları, kartallarıyla, otları, çiçekleri, dikenleriyle Toroslar ve Çukurova'nın doğasını büyük bir romantizm ve lirizmle anlatan Yaşar Kemal romanlarının en çarpıcı, en etkileyici bölümlerine dair iyi bir görsel almanak sunuyor, Özgünaydın'ın fotoğrafları... ✨

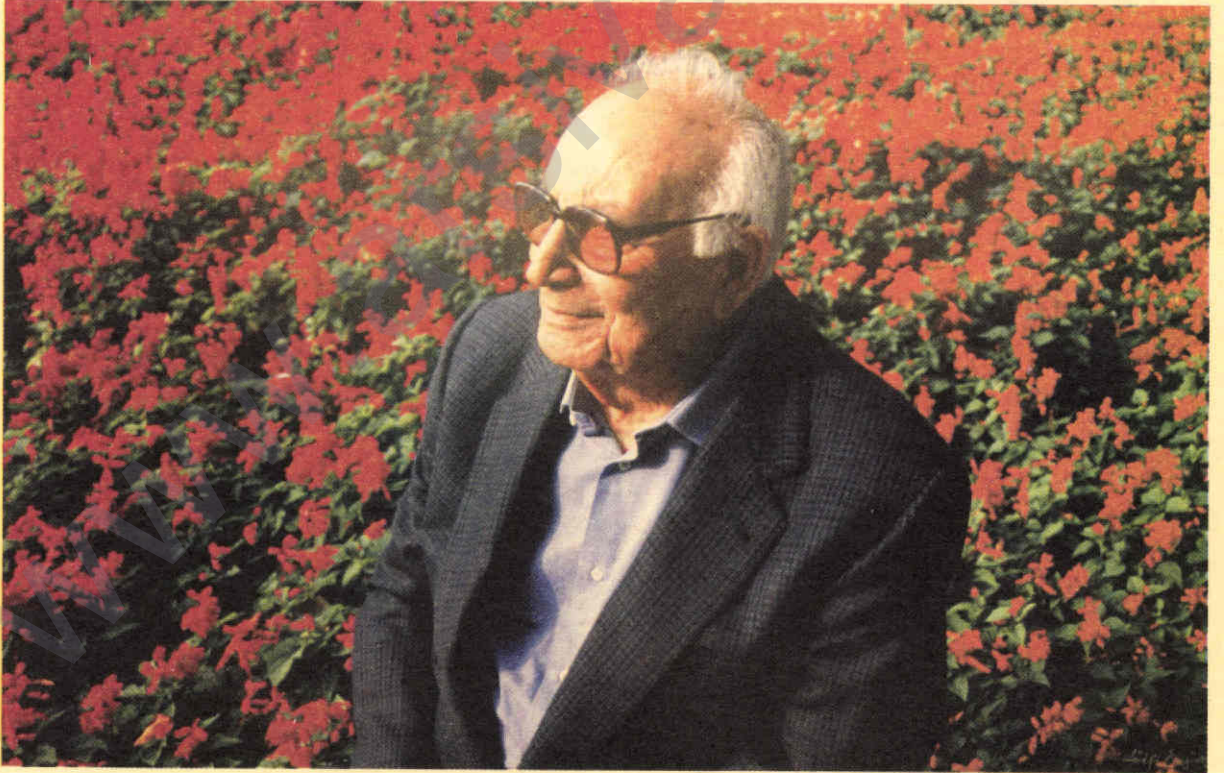
Yüzünü sarmış ve ancak gözleri görünebilen kadın ırgatın elinde çapa küreği; simetrik bir şekilde sıralı bölmelerle uzayıp giden yemyeşil mısır tarlası, doğanın cıvil cıvil diriliğine çekiyor seyredenini.

Turp yıkamanın sıradan bir iş olduğunu sanırsınız, Savrın Suyu'nda Turp Yıkama fotoğrafını görmeden önce. Demirden bir telli bendin içinde kan kırmızı turplara su fişkirtan işçi... Yıkanan turpları taşıyan işçiler... Yikanmış turpları istifleyen kadınlar... Fotoğraf karesine bakarken ilk elden duyumsadığınız soframıza konan turp değil de, bir iş/üretimin imeceliğine dair içten bir hayranlık oluyor. Yaşamı elleriyle yaratanların fotoğrafını, Yaşar Kemal'in romanlarındaki detayları an be an çağrıştıran görsellikle kıyaslamaya başlıyorsunuz.

"Bu uzak nar bahçesi, dağların eteğinde, dört yol ağzındadır. Alt yandaki ova sarı nergis, mavi çiçekli karpuz kokusu, kokusu dünyayı alan limon, portakal çiçekleri, geceleri tarlalardaki traktörlerle yıldız yıldız dolan, homurtulu kamyonları, ekini yiyip kusan biçerdöverleri, gürültülü fabrikaları, inanılmayacak kadar büyük şehirleri, karınca misali insan kaynayan tozlu, sıcak ter içindeki bulutlu Çukurova toprakları..."

Yaşar Kemal ile kan kırmızı gelincik tarlası... Bu güzel uyum herkese nasip olur mu?

Dersim'de yakılan Köylerin öyküsü

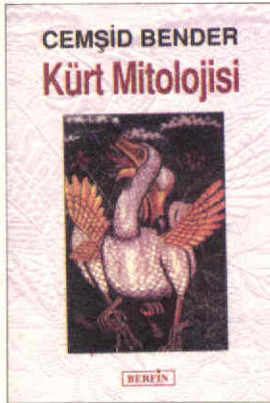
Külden Evler

Cemal Taş

Tij Yayıncılık

Türkiye'nin 1980 askeri darbesiyle, özellikle sol, sosyalist muhalefeti ezmeye yönelik işkence, insan hakları ihlalleri 1990'lı yıllarda Kürtlere karşı yürütülen özel savaş konseptiyle devam etti.

1990 yılında kurulan İstanbul Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği, kültürel ve sosyal dayanışmalar amaçlanarak kuruldu. Süreç, bölge insanına korku, yalnızlık ve umutsuzluk getirmişti. Bu derleme o dönemi anlatsın diye kolektif olarak hazırlanan bir ürün niteliği taşıyor.

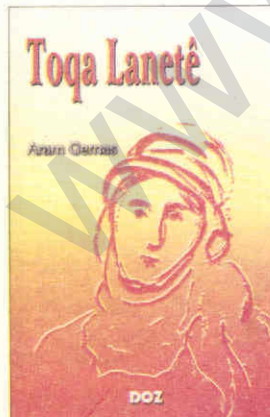

Kürt Mitolojisi

Cemşid Bender

Berfin Yayınları

Genişletilmiş ve birleştirilmiş bu kitabında yazar, öncelikle mitolojik olguların ne zaman başladığını ve hangi coğrafyada, hangi halklar tarafından korunup geliştirildiğini ortaya koyuyor. Tanrıların, evrenin, insanın yaratılışı ile ilgili efsaneleri inceliyor ve zaman içinde uğradıkları değişiklikleri irdeliyor. Bu mitosların tek tanrılı dinleri nasıl etkilediğini belgelerle açıklıyor.

Toqa Lanetê

Aram Gernas

Doz Yayınları

Hêj fama mirinê nake, bavê xwe di serhildana Şêx Seid de winda dike; ji zarotî derbasî ciwanî dibe lê heqê hezkirin û hilibjartinê jê tê stendin; di bihara emrê xwe de bedewiya xwe najî, ji meya sêrdar a evî-nê venaxwe; ev têr nake digel

hevaleka xwe dikeve ber dasa urf û adetan û êşa jêkirina poz û guhên hevala xwe di kûrayiya dilê xwe yê pîrpiti da his di-

ke; fermana eşîrê wek toqa naletê dikeve stûyê wê û ew bi çol û pesaran dixê; Sih sal ji mirinê direve û bi vê tîrsê xwezîya xwe bi gurê serê çîya tîne. bela jê venagere, kurê wê jê distîne û davêje doza kurdîtîyê, ber derê zindanan û dinyayek din; ji vir şûnda rastî karesatek din tê û li dû kurê xwe, him dewleta ku bi serê wê sond dixwar him jî kurdên ku bûbû nefret di dilê wê da ji nêz ve nas dike. Nas dike û dikeve jîyan û têkoşerîyek trajîk...

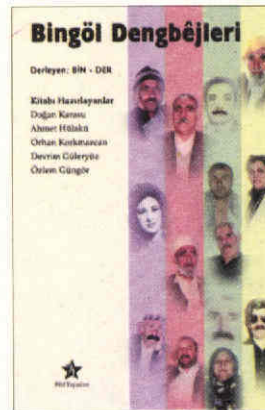

Ji Stranên Elbistanê "Xema Çel Meqamî"

Güvercin Müzik

Besê Aslan, ji bo berhevkirina stran, kilam, beyt û çîrokên herêma Elbistanê çar sa-

lan xebat meşandiye û li 66 gundan geriyaye, bi nêzîkî 500 kesî re hevdîtin pêk anîye. Di encama van hevdîtinan de ji gelek çîrok, stran, kilam, beyt, zêmar tomarkirine. Aslan ji stran û kilamên ku berhevkirine 16 heb di vê CDyê de ciwandîye. CD ligel pirtûkçeyeke ku tê de hem der barê rewşa herêma Elbistanê, hem jî der barê kilam û stranên ku hatine berhevkirin de agahî dane. Pirtûkçeya ku bi kurdî, tirkî, îngilîzî û frensî hatiye amadekirin bi wêneyên pîr û dengbêjên herêmê û gotinên stranan hatiye xemilandin. Stranên ku di CDyê de hatine tomarkirin ev in: Delal, Cahil ile etme sohpet (tirkî) Bûkê, Çovê te na, Zozan, Keçik û lawik, Qadîre yar, Dem, Dost yolunda ölmek gerek (tirkî) Şin, Çevrak Kenî, Haydar, Nennî û Boran...

Bingöl

Dengbêjleri

Derleyen: BİN-DER

Pêri Yayınları

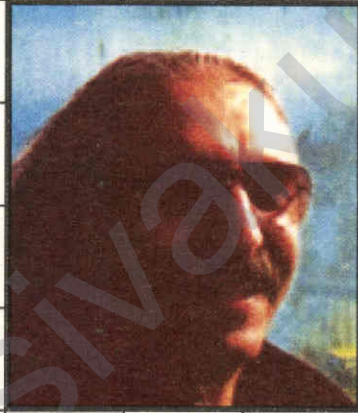
Chrest Foundation' un desteği ile Bingöl Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınma Derneği (BİN-DER) tarafından derlenen "Bingöl Dengbêjleri" kitabı ve DVD'si Pêri Yayınları tarafından yayına

hazırlanarak okur, dinleyici ve izleyicilere sunuluyor.

Kitap; Doğan Karasu, Ahmet Hülakü, Orhan Korkmazcan, Devrim Güleriyüz ve Özlem Güngör tarafından hazırlanmış. Toplanan klamlar Nihat Çağlayan tarafından Türkçeye çevrilmiş.

X A Ç E P I R S

Kurtebenê ji kindirê		Dijbera girinê		Kurtebêja antîmon		Tîstê ku bîngehekê ava dîke		Welatekî cîran
Edebiyat				Lûle		Dîn		
		3		Kils				
Kovarek		Dijbera "erê"				Enstrûmanek kevn		
Di mît. a Misirê de Yezdanê reqsê		Li welatên îslamî pîvanek				Genimê hêrandî		
						Xwarinek pêz		
Xweza, tebiyet				2		Ajansek tirk		Kurteya azotê
Cejn								Mal
	4	Eza						Notayek muzikê
		Tîmek sporê ya Ewropî						
Rengek	Kurteya metreyê					Kurteya erbiyûmê		
	Sala çûyî					Xwedênenas		
Beyreq						Bi tirkî heyv		Alet
Rêxistina Rizgariya Îrlanda								
							Kîteya di ser û dawîya nivîsarên pîrozên Hind de	
Amûrek muzikê	Navekî jinan	5	Kur		Oxir, şans			
					Xwarina bîngehin			
		Sendelyeyê firêh						
		Kesê di wênayê de				Purt, tûk		
						Çiyayekî me		
Tipên pêşîn ên "ereb"			Qehr				Enstrûmanek kevn	
Navgîn			Pîvanek japonan a berê					
					Germa laş (berepaşki)	1		Notayek
					Mam (berepaşki)			
Xeyal, nîgaş								
Peyva telefonê					Tipeke elfabeya erebî			
			Îktisad, ekonomî					

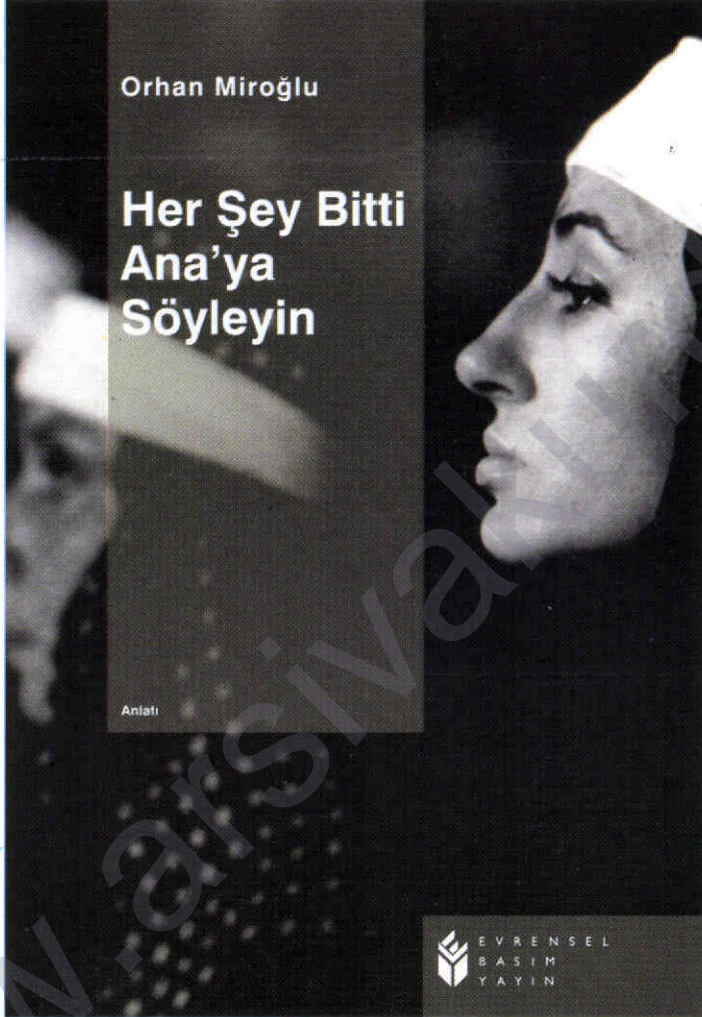
Amadekar: Davut Özalp
E-mail: davutozalp@yahoo.com

ŞIFREYA VEŞARÎ

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Yeryüzünün acı çeken ve yas tutan bütün kadınlarına...

Kıtapçılarda

... 'geçmişle hesaplaşmak' gereklidir dendiğinde, yüzyıllar öncesinden söz edilmiyor. Geçmişle hesaplaşmak demek hâlâ insanlar üzerinde yaraları kalan, acıları hissedilen konuların, yaşanmışlıkların konuşarak ve yazarak aktarımı demek. Çünkü bu acılar hayat kalitesini yükseltmeyi engelleyen acılar, bizler ise pek tabii hayat kalitemizi yükseltmek istiyoruz. Anaların, kadınların anlatıları karşılığını da bulmalı; diyalog yoluyla, savaşız, kansız, yarasız, onur kırmazız...

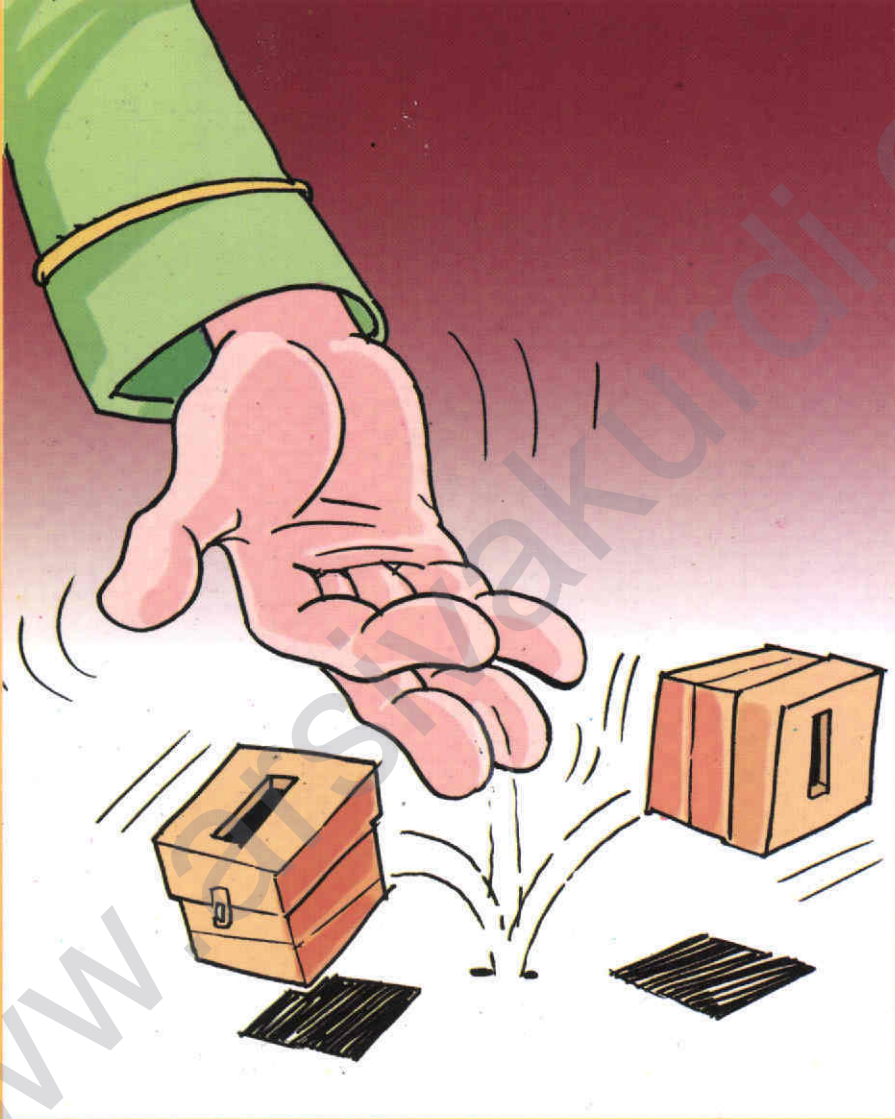

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 E: bilgi@evrenselbasim.com

Halil İncesu

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514